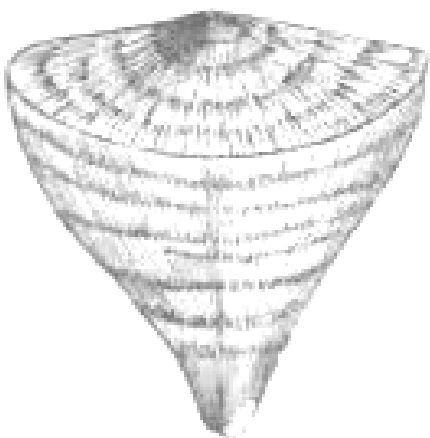

Eva Lettinen

Ihmisen muuttuminen

ajatuksia Ossian Kuusisen kertoman pohjalta

Calceola sandalina

ISBN 978-952-68932-7-3

PDF

© Eva Lettinen

Raakku Kustannus 2023

www.raakkukustannus.fi

Kannen kuva: Taivassalon kotiseutuarkisto.

”Erämetsien myötä katoaa se sielu, joka niiden rauhaa kaipaa.” ¹

Sillo ihmise oli semmossi tyytyväisempi ko nyy ja koko ihmis-elämä ol kokonas toisenkaltane, ko ny. En minä oikee sovi enä nykyssse elämä olemanka. ²

¹ Kovalainen 2006, 9.

² TYSKÄ 1120 b, 1968. Ossian Kuusinen.

Törmäsin Ossian Kuusiseen väitöskirjaa tehdessäni ja hämmästyin haastattelunauhoja kuunnellessani. En odottanut, että 1800-luvulla syntynyt kansanihminen tekisi niin nykyihmisen mielestä syvällisiä vertailuja sukupolvien kesken. Vertailuja ihmisistä, elämäntavasta, uskomusmaailmasta, arvostuksista, suhteesta luontoon ja toisiin ihmisiin.

Moni ajatus jäi vaivaamaan ja kytemään mielen perukoihin: pitäisi paneutua tähän tarkemmin, tämä on tärkeää.

Vuodet vierivät ja apurahatutkijan huolet vaihtuivat eläkeläisen puuhasteluksi. Hyvä niin: nyt oli aikaa ja rauhaa eikä tarvinnut välittää rahahanoista.

Raakku julkaisi vuonna 2017 sivuillaan *Ossian Kuusisen maailma* teoksen elektronisessa muodossa. Aiemmin teos julkaistiin vuonna 1999 Turun yliopiston Saaristomeren tutkimuslaitoksen sarjassa ja elektronisena laitoksen kotisivuilla. Teoksessa esittelen Ossianin maailmankuvaa hänen itsensä kertomana. Teos pohjautuu kokonaan Ossianista tehtyihin haastatteluihin.

Ossianin herättämien ajatusten pohjalta yritän nyt hahmotella omaa aikaamme ja mikä oikein on muuttunut. Tarkastelun keskiössä on henkisen orientaation, henkisen suuntautumisen muutos. Pitää siis vertailla jotakin, josta on ehkä vaikea saada otetta ja luvassa onkin lennokas pyrähdys. Ossianille aihe ei tuntunut olevan vaikea. Hän toistaa eri haastatteliijoille varsin samoilla sanoin asioita vanhan polven ominaislaadusta, maailmankuvasta ja siitä, ettei kehitys ole välttämättä mennyt ihan oikeaan suuntaan yksityisen ihmisen näkökulmasta.

Miltä meidän elämämme sitten oikein näyttää entiseen ihmiseen peilaten?

Mircea Eliade puhuu *ihmisestä* tarkoittaen tällä ei niinkään yksittäistä ihmistä vaan tietyn ajattelutavan ja tietyn maailmankatsomuksen omaavaa ihmistä, jolla on tietty perusasennoituminen elämään. Eliade tarkastelee eri kulttuureja ja eri historian vaiheita ja jakaa tämän perusasennoitumisen kahteen erilaiseen malliin: ”Autenttinen ihminen” kokee elämänsä mielekkääksi ja elää sitä ollen oma itsensä ja perustaen sen omakohtaisiin kokemuksiin. Uskonnollisuutensa avulla hän on vapaa eläen samanaikaisesti ajassa ja ikuisuudessa. ”Epäautenttinen ihminen” kokee elämänsä lopulta mielettömäksi ja tarpeettomaksi ja hän pohjaa elämänsä toisilta opittuihin periaatteisiin. Hänen elämänsä ei perustu omakohtaisiin kokemuksiin ja uskonnollisuuden hylättyään hänestä on tullut historian ja ainutkertaisuuden vanki.³

Seuraan Eliaden tapaa käyttää käsitettä *ihminen*.

Saaristolaiskylästä kertovan elokuvadokumentimme⁴ ensi-illassa Kustavissa vuonna 2014 kirkkoherra Esko Helmi antoi minulle pari valokuvaa Ossian Kuusisesta tämän vieraillessa Kustavin pappilassa 1970-luvun alussa. Kerroin, että olen suunnitellut uuden kirjan kirjoittamista Ossianista ja Esko Helmi innostui kovasti ja lupasi auttaa kaikin tavoin. Hän kirjoittikin minulle vuosien mittaan monta kirjettä tapaamisistaan Ossianin kanssa ja kokosi seikkaperäiset tiedot hänen elämänvaiheistaan ja asuinpaikoistaan. Myös Ossianin hengellisyyttä hän muisteli. Ossian Kuusinen oli syvästi uskonnollinen ihminen ja hänen tätä puoltaan varmaankin parhaiten saattoi arvioida juuri pappi. Vuosien mittaan Esko Helmi soitteli ja kyseli työni edistymisestä, mitä monesti kiitollisuudella muistelin. Sanoin, että kyllä se siitä, mutta saattaa tosin kestää kauan – ja kauanhan se kestikin.

Olen haravoinut kokoon kuvaa Ossianin esille ottamista teemoista melko laajalla ajallisella ja kulttuurisella haravalla ja seilannut varsin monenlaisilla vesillä. Ajatuksena on, että Ossianin nostamat teemat eivät ole erillisiä ja vain hänen ympäristössään ilmenneitä asioita, vaan

³ Eliade 2010, xvii, xviii. Suomentajan kiteytys teoksen esipuheessa.

⁴ Saaristolaiskylä kestävän ympäristösuhteen esimerkkinä.

pohjaavat kauemmas ja yleisempiin kulttuurisiin piirteisiin, jotka ovat pohjana ihmisten käyttäytymiselle, uskomuksille ja kerronnalle.

Jossakin vaiheessa oivalsin, ettei tämä teos tule koskaan valmiiksi eikä sen pidäkään tulla. Katkaisin siis kirjoitustyön sopivalta tuntuvassa vaiheessa, vaikka suuri osa jo koottua aineistoa jäikin käyttämättä tai karsiutui pois. Toisaalta oli kiehtovaa kirjoittaa *Kirjaa, joka ei koskaan tule valmiiksi* – millä tuli ehkä vähän rehvasteltuakin – mutta kaiken hauskan täytyy kai joskus loppua.

Siispä lähetin käsikirjoituksen vanhalle ystävälleni filosofi Aimo Ellilälle, joka aikoinaan lupasi sitä kommentoida. Kommenttien lisäksi hän intoutui itsekkin kirjoittamaan pohdintoja elämämme perusasetelmista. Lämmin kiitos Aimolle tuesta ja innostuksesta!

Huolestuneena käsikirjoituksessa mahdollisesti lymyävistä isommista karikoista minulle vierailla vesillä, pyysin FT Pasi Engesiä silmäilemään tuotostani, minkä hän ystävällisesti tekikin. Suurkiitos Pasille paneutumisesta ja kommenteista! Purjehdus saa jatkoa...

Toivottavasti nämä raapusteluni matkan varrelta innoittavat Sinuakin pohtimaan elämämme perusasetelmia ja toivottavasti nämäkään pohdinnat eivät ”valmistu”.

Iniössä joulukuussa 2023

Eva Lettinen

Sisällys

Ossianin elämänpiiri	8
Onnellisuus ja ympäristön henkisyys	15
Paikan ja ajan taju	66
Paneutumisen luovuus	86
Yhteisön suoja	92
Arvottomuus yksilön kokemuksena	112
Muutoksia henkisessä orientaatioissa	131
Sanoja ja käsitteitä	176
Arkistot, kirjeet, haastattelut, kirjallisuus	183

Ossianin elämänpiiri

Henkilökohtainen elämänhistoria ja 1800- ja 1900-luvun muutokset

Ossian Kuusinen oli kustavilainen kalakauppias ja perinteentaitaja, jota kielientutkijat kävivät useaan otteeseen haastattelemassa 1950- ja 60-luvuilla. Hän syntyi Lokalahden Tuppiluodolla vuonna 1873 ja muutti Kustavin Lypertöön vanhemman veljensä luo 16-vuotiaana vuonna 1889.

Isä kuoli Ossianin ollessa vasta kuusivuotias ja äiti jäi yksin neljän alaikäisen kanssa. Jo lapsesta Ossian oppi tekemään työtä vieraalle ja kokemaan elämän ankaruuden. Hän toimi piikana ja renkinä, kalastajana ja kalakauppiaana. Hän kokosi kalastajilta saaliin ja vei sen myyntiin kaupunkeihin – Turkuun, Helsinkiin ja Tukholmaan. Vuosien kuluessa hän oppi tuntemaan lähisaariston ja -rannikon ihmiset. Tarkkasilmäisenä ja hyvämuistisena hän painoi varhaisesta iästä lähtien mieleensä erilaisia työtapoja, tapahtumia, tarinoita ja ihmisten ajatustapaa. Älyllisesti vireänä hän myös kyseli ja oli kiinnostunut vanhoista asioista. Niinpä hän yli satavuotiaaksi eläessään oli kielen- ja perinteentutkijoille todellinen aarreaitta, joka myös mielellään puheli vanhoista ajoista.

Ossian Kuusinen Kustavin pappilassa 1970-luvun alussa kirkkoherra Esko Helmen kuvaamana. Itse en Ossiania koskaan henkilökohtaisesti tavannut, muutimme Kustaviin vasta 1990-luvun alussa.

Ossian Kuusinen ei mennyt naimisiin, mutta hänellä oli ottopoika Veino, jonka kanssa hän asui ja työskenteli Katkurussa ja kalakauppiaan retkillä.

1800- ja 1900-luvuilla tapahtui yhteiskunnassa ja maailmankuvassa suuria muutoksia, jotka vaikuttivat Ossianin elinympäristössä.

Vielä yli keskiajan säilyttivät maaseudun kyläyhteisöt Euroopassa vanhaa uskomusmaailmaansa. Sivilisaation nopeat maailmankuvalliset muutokset tapahtuivat sen keskuksissa, kaupungeissa. Myös Euroopassa vaikuttaneet valtauskonnot - kristinusko, juutalaisuus ja islam - olivat kaupunkien tuotteita.

Suomessa 1700-luvun loppupuolella alkuunpantu Isojako pirstoi vanhan maatalouden kyläyhteisön. Reformin täytäntöönpano oli työläs prosessi ja joissakin osissa maata sitä käytiin parisataa vuotta. Kylien yhteismaat, vedet ja metsät jaettiin talojen kesken. Maata omistamattomat menettivät oikeutensa nautintaa kylää ympäröivää luonnonaluetta.

Ossianin elinaikaan osuivat 1860-luvun nälkävuodet, ensimmäinen ja toinen maailmansota ja niiden aiheuttama köyhyys ja taudit. 1860-luvun nälkäkriisi tappoi noin 170 000 tuolloin parimiljoonaisesta kansasta. Vuonna 1868 nälkäkriisi muuttui keväällä vakavaksi tautikriisiksi, josta erityisesti kärsivät Pohjois-Satakunta, Pohjanmaa ja Kainuu.⁵

Ossian kertoo Lokalahdella päivittäin vierailleista nälkäisten kerjäläisten parvista, joille tarjottiin ruokaa, mikäli sitä oli jäänyt. Saaristolaisilla ja rannikon asukkailla oli näinäkin aikoina sentään ainakin kalaa. Ensimmäisen maailmansodan aikaan hän kertoo lähes samanlaisen puutteen olleen. Turussa myyntimatkoilla ollessa täytyi eväätkin syödä salaa ja kaupaksi meni mikä tahansa syötäväksi kelpaava.

Etenkin Pohjanmaalta muutti nälkää pakoon väestöä saaristoon - myös Iniöön, jossa paikallinen murre sisällytti itseensä Pohjanmaan ruotsin murteita.

Ossianin aikana saaristo ja rannikko muun periferian mukana liitettiin tiiviimmin paitsi keskuksen taloudellisen, myös henkisen vaikutuksen piiriin kansallisvaltion vahvistuessa. Koulu ja kirkko astuivat kansan pariin periferiassakin.

⁵ Häkkinen 2019, 150, 153.

Saaristossa ja rannikolla, kuten sisämaassakin, oli 1900-luvulle tultaessa suuria lapsikatraineja – neljätoista, jopa kaksikymmentä lasta saattoi olla perheessä. Myös lapsikuolleisuus oli suuri, etenkin imeväisikäisten.

1800- ja 1900-luvun suuret muuttoaallot Amerikan, Ruotsin ja Suomen kaupunkeihin seurasivat maareformeja ja kalastuksen, merenkulun, käsityön ja maanviljelyn ehtojen kiristymistä. Saaristolaiselinkeinot eivät enää pystyneet elättämään kasvanutta väestöä. Kaupunki myös veti nuoria puoleensa uutuudellaan ja lupauksilla paremmasta elämästä.

Vasta 1900-luvun maailmansotien aikana ja niiden jälkeen tapahtui saaristossa varsinainen suuri muutos omavaraisesta kyläyhteisöstä keskukselta riippuvaan yhteisöön. Keskuksen vaikutuksen tiukentuminen tapahtui saariston periferiassa siis varsin myöhään. Kyläyhteisöt säilyttivät pitkään perinteisen luonnonympäristöön sitoutuneen elämänmuotonsa. Kulkuyhteyksien hankaluus ja omavaraisuuteen perustuva riippumattomuus esti muutoksen tuloa, mutta lopulta se löi itsensä voimalla läpi.

Tähän muutokseen yhdistyi arvojen muutos ja sen mukana yksilön arvostuksen perusteiden muutos. Myös yksilön aseman määrittäjä yhteisössä muuttui. Omavaraisessa ja ulkomaailmasta riippumattomassa paikallisyhteisössä yksilö sai arvostuksen ansaitsemalla sen käytöksellään yhteisössä. Hänellä oli myös yhteisössä jo syntyperästään johtuva valmis hyväksyntä, jota hänen ei tarvinnut millään tavalla ansaita ja joka soi hänelle oikeuden saada anteeksi paljon sellaisia virheitä, mitä ulkopuoliselle ei suotu. Hänen historiansa tunnettiin ja häntä ymmärrettiin. Toisaalta hän saattoi myös joutua kantamaan sukunsa taakkaa, jonka syntyyn hänellä itsellään ei ollut osuutta.

Ulkopuolisesta maailmasta riippuvaisessa yhteisössä yksilö voi hakea arvostuksensa yhteisön ulkopuolelta ja saada aseman yhteisössä, vaikka suuri osa olisi häntä vastaan eikä hänellä olisi aitoa paikallisyhteisön ihmisten arvostusta.

Elämäntavan maallistuminen ajoittui samaan kuin riippuvuuden kasvu keskuksen taloudellisista, poliittisista ja ideologisista instituutioista.

Tässä tarkastelun kohteena ovat Ossian Kuusisen haastatteluissa esiin tulevat yhteisön henkisen ilmapiirin ja sen yksilöiden henkisten piirteiden muutos. Tuon tarkasteluun mukaan myös aiemman tutkimukseni⁶ saman aiheisia näkökohtia ja siinä käyttämiäni 1950-, 1960- ja 1990-luvuilla koottuja haastatteluaineistoja.

Suorat lainaukset haastatteluista olen tekstissä merkinnyt kursiiivilla, ilman lainausmerkkejä. Suorat lainaukset muusta lähdeaineistosta olen sijoittanut lainausmerkkien sisään.

Ossianin puheen aikakausi kattaa paitsi hänen oman pitkän elämänsä ajan, myös hänen tuntemiensa ihmisten muistin ajan. Elinpiirinä saariston ja rannikon merellinen kulttuuri 1800-1900-luvuilla, tästä päivästä laskien siis noin kahdeksan sukupolvea.

Persoonallisten ja tyytyväisten ihmisten sukupolvi

Haastatteluaineistoissani tuli usein esiin vanhan sukupolven erilaisuus, millä vanhalla sukupolvella omat haastateltavani tarkoittivat viime vuosisadan alku- ja keskivaiheilla aikuisuuttaan elänyttä sukupolvea, Ossianin sukupolvea.

*Ennen vanhaan ol kai paljon enemmän simmossi niinsanotui persoonallisuuksii, ku oliva sit juur tämmössi – mä ole ny juur tämmönen. Niil ol ne oma piintyneet tapas ja oma sanantapas ja tommose.*⁷

Vanhemmalla polvella oli myös paljon kerrottavaa ja heitä oli helppo arvostaa. Nuorempi haastateltava ei muistanut Vartsalassa enää yhtään oikein jutunkertojaa, ennen heitä oli.

⁶ Lettinen 2004.

⁷ H15/95. Haastattelu Kustavissa EL.

– Tunnetko jotain vanhaa ihmistä Vartsalassa, jota voisit sanoa että ihan vilpittömästi kunnioitat, onko siellä semmosia vanhuksia, ilman tämmösiä varauksia – mutta?

... ne oli ne vanhat konkarit mitkä siinä 80-luvun vaihteen jälkeen, meiän pappa kuol 80 ja ... ne nyt olis semmosia et niit olis ihan ilman miettimät voinu sannoo et niit kunnioitti. Mut sit jos mä ajattelen tätä ketkä nyt on siin 60- 70-vuotiaita, kyl siel semmosii ihmisii kenestä mää hirveesti tykkään, mut ei niis ny sil taval oo mitä niis oli, ketkä nyt on kuolleet jo.⁸

Haastateltava selittää sukupolvien eroa vielä:

– Onko vanhojen ihmisten mentaliteetti, elämänasenneituminen erilainen? Oletko huomannut että siinä olisi jotakin erilaista, että ajat olis jotenkin muuttuneet?

Sillon 70-luvulla pyöri siinä kylässä paljon vanhoja miehiä, meiän pappa ... ja nämä kaikki. Mä olin itte silloin viel semmonen kaksikympp. Mun mielest ne oli hirveen tyytyväisiä. Et vaikkei niil kuitenkaan ulkoset puitteet mitään merkillisiä ollu ja pienel eläkkeellä ne siin kitkutteliva, mut mulla on semmonen muisti niistä etten mä koskan kuullu et ne ois jotakin valittanu. Ne oli hirveen tyytyväisiä.⁹

Myös Ossian painottaa entisten ihmisten tyytyväisyyttä:

Äiti jäi sit ni neljä lapsen kans leskeks ja se paikka ko isäl ol, ni se ol vaa häne aikas. Että jäi sit ni elätettäväks ne neljä last. Ja sillo ei ollu minkänkaltast ni appu yhteiskunnan pualest, että jossei ne sit eläny ni saiva kual. Mut et ei me kokonas ilma ruakka sentä koska ollu, mutta ei ruaka mittä semmost ollu ko nykyaikan et. Ja eikä sillo vaadittu siltaval ko ny. Et ko ol ruisjauho ja peruni ja silakka, ni ei sillo mittä puutteest viäl puhuttu. Et mut sit kute niitäkä ollu, ni sit ruvetti puhuma puuttest.

⁸ H22/95. Haastattelu Kustavissa EL.

⁹ H22/95. Haastattelu Kustavissa EL.

Et sillo ihmise oli ni semmossi tyytyväisempi ko nyy. Ja kokonas niin koko ihmiselämä ol kokonas toisenkaltane ko ny. Eikä ne ollu semmossi ko nyy. Etten minä oikke sovi enä nykysse elämä olemanka.¹⁰

¹⁰ TYSKÄ 1120 b, 1968. Ossian Kuusinen.

Onnellisuus ja ympäristön henkisyys

Kuuluvatko onnellisuus ja henkinen asennoituminen yhteen?

- *Ossatteks sanno mist syyst nii aikasi sinne (riiheen) mentti?*

Em mää muist, mut ylene tapa ol, kaiket oikke vaa tais yli Suame ol et sin aikasi mentti. Osaks siitäki syyst, et sit ko se aamiaiseksi saatti, ni päiväks mentti jonkkus muuhal tyähö. Ei siihe aika mittä työpäivä pituurel määräyksi ollu.

- *Ei ollu ei, siit tuli tavaton työpäivä semmosest.*

Kyl siit enemä tul ko kaks kertta nykyset työpäivä. Mutta ihmise oli onnellisemppi sillo sempualest ko ny.

- *Onkos nii?*

O.

- *Osatteks sanno mist semmone johtuis?*

Ajatustavast.

- *Miltaval sit ajatelti, mä olisi vähä utelias yleensä tähä. Ja suhtauduttiin?*

Se o vanhasukupolvetten perinttö, se o vähitelle muuttun. Ei nykyse ihmise ni os ollenka ajatel vanhaihmiste ajatustappa. Ei ne siihe pääs, kute ne elä sitä tunne-elämä, ko ne ovat eläne. Ei pääs siihe sisäl, vaikk ne kui koetasi.

- *Mä uskon sen kyll.*

Mahrasiks siit mittä hyätty ol, jos mä koetasi sitä selittä?

- *Kyl siit olis, ainaki me oltais hyvin kiinnostunei asiast.*

Nii se o ny semmone, et muinaisaja ihmise, se ol kyl semmonen, et se ol nii hävimäisilläss sillonki, ko mnä ole laps ollu, ete siit oikke täyrellist kuva tahton enä saar. Ja sit niil, ko ol se vanha-aikkane ajatusmaailma viäl, ni ei ne sitä nuaril puhunu. He piri se semmosen pyhän asian, ettei he saatais sitä toisten pilkaks. He kunnioiti sitä vanha. Se ol oikeastan ny sit semmonenki, et he uskosi esimerkiks, et kaikil puil niil ol samalaine sialu, ikä ihmiselläki. Et se voi tuntea miälihyvää ja miälipahaa. Ja sit se henkinen osa, se voi siit kiinteäst osast ni erkanttuki ja vaikutta ihmiselämä. Ja jos ol joku suur puu oikke taik muuto erilaine, ne ajatteli, et ko se o kooltas suuremp, ni sil o suuremp ja voimallisemp sialu kans, ko se muutonki suuremp o. Ja sitt sitä kunnioitetti.¹¹

Ossian sanoo, että ihmiset ennen olivat onnellisempia kuin nyt, vaikka työpäivä oli pitempi eikä aineellista vaurautta tavallisella kansalla ollut. Hän sanoo, että ihmiset olivat toisenkaltaisia kuin nyt ja koko ihmiselämä oli toisenkaltaisen kuin nyt. Vanhat ihmiset myös omassa 1990-luvulla kokoamassani haastatteluaineistossa yleisesti sanoivat, että ihmiset ennen olivat onnellisempia ja tyytyväisempiä kuin nykyään.

Myös Maria Suutala mainitsee tutkimuksessaan Ahvenanmaan saariston luontaistaloudesta ihmisten yleensä pitäneen entistä elämää parempana ja onnellisempana – saaresta ja luonnonolojen ankaruudesta riippumatta.¹²

Nykyihmisessä tällaiset puheet herättävät epäilyä ja kummastusta. Itse asiassa niiden pitäisi kai vakavasti pysähdyttää. Ei meille tätä asiaa ihan näin ole opetettu. Päivastoin: on opetettu, että menneiden sukupolvien elämä oli köyhää, raskasta ja kurjaa, ihmiset olivat oppimattomia ja tietämättömiä ja taikauskon ja tautien runtelemia.

Mikä pala tästä puuttuu, mitä on jäänyt näkemättä?

¹¹ TYSKÄ 911/1967. Ossian Kuusinen.

¹² Suutala 2008, 287.

Mitä on onnellisuus?

Mikä sen paikka on ihmiskulttuurin kokonaisuudessa?

Onnellisuudesta puhuessaan Ossian sivuuttaa täysin materiaalisen elämänpiirin.

Ossian kytkee ihmisen henkisyyden ja hänen onnellisuutensa yhteen. Jatkossa Ossian kuvaa, miten luonnonolennot koettiin henkiseksi ja jossakin syvässä mielessä ihmisen kaltaisiksi ja asuttu ympäristö rakennuksineen oli henkiolentojen kansoittama. Henkien läsnäolo elinympäristössä oli osa arkipäivää: vainajia kunnioitettiin ja heidät otettiin huomioon monin tavoin; talonhaltiaa, tulenhaltiaa, riiehenhaltiaa ja muita vastaavia olentoja kunnioitettiin ja ne huomioitiin, samoin erilaiset elinkeinojen ja suvun suojelijat.

Puhuessaan tässä yhteydessä onnellisuudesta Ossian tarkoittanee vanhan maailmankuvan tietynlaista kokonaisuutta, sen painottumista henkisyyden alueelle. Mutta, kuten jatkossa selviää, myös tyytyväisyys oli tärkeää onnellisuuden kannalta ja senkin hän yhdistää henkisyyteen.

Carl Gustav Jung oli samoilla linjoilla Ossianin kanssa tuodessaan esiin, kuinka tärkeä tekijä ihmisen hyvinvoinnille on hänen hengellinen ulottuvuutensa: ihminen on hengellinen, uskonnollinen olento ja tämän tekijän huomiotta jättäminen ja laiminlyönti johtaa vakaviin negatiivisiin seurauksiin hänen elämässään.

Omat haastateltavani Kustavissa painottivat entisen elämäntavan yhteisöllisyyttä ja siihen liittyviä asioita onnellisuuden lähteenä. Ossianin kuvaaman kaltaisen elämäntavan henkisyys oli jo tuolloin suurelta osin menetetty.

Mitä on se, mihin ne *”ei pääs siihe sisäll, vaikk ne kui koetasi”*?

Mitä Ossian oikeastaan haluaa sanoa? Miksi vanhan ymmärtäminen olisi niin vaikeaa?

Ajatteliko Ossian lähinnä sen ajan kustavilaisia tai läsnäolevia tutkijoita, kun hän sanoi, että olisi nykyihmiselle mahdotonta päästä sisälle vanhaan maailmaan? Varmaankin hän ajatteli sen ajan ihmisiä, etenkin tuntemiaan. Omasta kokemuksestaan hän varmaankin huomasi ihmisten rajoittuneisuuden ja huonon valmiuden ottaa avoimin mielin vastaan erilaista maailmankuvaa kuin heidän omansa.

Hän myös nostattaa vanhan maailman arvoa ja erityisyyttä toteamalla, etteivät kuulijat sitä millään voi ymmärtää.

Ossian kertoo, että jo hänen nuoruutensa aikana vanhat ihmiset pitivät maailmankuvansa salassa välttyäkseen joutumasta pilkan kohteeksi. Ehkä jo tuolloin 1800-luvun lopulla vanhojen ihmisten ja vanhan elämän arvostus oli laskenut niin, ettei vastaanottamiselle ollut edellytyksiä. Materialistinen rationalismi ja kristinuskko leimasivat vanhan maailmankuvan negatiivisilla määreillä, jotka vaikeuttivat sen haltuunottoa. Tokkopa kukaan haluaa kuulla kovin montaa kertaa, että hänen maailmankuvansa olisi takapajuista taikauskoa tai peräti Saatanan juonittelua.

Mistä vanhan maailmankuvan piirteistä oli kysymys?

Ossian Kuusisen haastatteliijoille kuvaama vanhojen sukupolvien - toisin sanoen 1800-luvun sukupolvien - maailma oli vielä tiiviisti ankkuroitunut ympäröivään luonnonympäristöön. Suhteen kiinteyden ilmeni sen henkisyudessa: ihmisillä oli henkinen suhde puihin, kasveihin ja ympäristön eläimiin.

Uno Harvan teos *Suomalaisten muinaisusko* ilmestyi vuonna 1948 ja *Varsinais-Suomen historia*, johon Harva kirjoitti henkistä kansankulttuuria koskevan osion, vuonna 1935. Nämä teokset olivat ehkä Ossianille tutut. Onkin vaikea sanoa, missä määrin Ossian kertoo haastattelijalle asioita, jotka hän on lukenut kirjoista tai lehdistä tai kuullut radiosta. Esimerkiksi hänen kertomansa tarina jauhoseulasta on koko maahan levinnyt ja osa eurooppalaista tarinaperinnettä. Tämä ei tietenkään estä sitä, etteikö sitä olisi kerrottu myös Ossianin elinpiirissä. Samalla tavalla lienee muunkin henkisen perinteen laita. Vaikka asiat ovat aidosti ilmenneet hänen ympäristössään, on hän ehkä saanut tietoa niistä muualtakin ja vahvistusta muistikuvilleen. Muistikuvat ovat ehkä täsmentyneet ja tulleet erittelevämmiksi. Ne ovat myös voineet sekoittua. Ossianin kerrottiin olleen ahkeran kirjojen ja lehtien lukijan ja syvällisen keskustelijan, joka pohti paljon asioita. Joka tapauksessa voimme lähteä siitä, että hänen antamansa kuva vanhasta maailmankuvasta on se, minkä hän haluaa haastattelijalle antaa ja minkä hän katsoo olevan todenmukainen omassa ympäristössään omaan kokemukseensa nojautuen.

Ihmiset asuivat siis monenlaisten henkien keskellä. Ossian kertoo luonnon hengistä, konkretisoiden sen aluksi puiden henkiin, jotka olivat keskeisiä vanhassa maailmankuvassa. Puiden hengillä oli suojeleva rooli ja merkitys.

Puilla on sielu kuten ihmisillä, ne voivat tuntea mielihyvää ja mielihapaa, Ossian sanoo. Henkinen osa puuta voi irtautua ja vaikuttaa ihmisten elämään. Suurella puulla on voimakas sielu.

Mitä tarkoittaa, että puilla on sielu? Mikä on niiden oleminen? Ja että puiden sielu voi puhutella ihmisen sielua, kuten Ossian kertoo.

Mitä tarkoittaa tässä sielu?

Sielulla viitataan yleensä ihmisen henkisen olemisen puhtaaseen ytimeen. Siinä ei ole mitään luonteenpiirteitä, se - kuten Jumala mystisessä käsityksessä - vain ”on”. Siinä ei ole mitään mitä voitaisiin

määritellä ja samalla siinä katsotaan olevan kaikki. Sielu ei ”toimi”, se on.

Henget eivät ole vain sieluja niin kauan kuin niillä on joitakin luonteenpiirteitä, joista ne ovat tunnistettavissa. Niiden ympärillä on jotakin persoonallista. Jos puun sielu voi puhutella ihmisen sielua, on sielu tässä käsitetty persoonalliseksi henkiseksi olennoiksi.

Ihmisen perimmäinen henkinen oleminen on siis Ossianin mukaan samankaltainen kuin puiden oleminen. Puut ovat tämän mukaan persoonallisia henkisiä olentoja.

Suomalainen kulttuuri on puiden ja metsien keskellä kasvanut. Pyhät puut ovat olleet keskeinen osa vanhaa maailmankuvaa ja vanhat puut ovat antaneet asumuksille paitsi fyysistä, myös henkistä suojaa.

”Iso puu kertoi yhteydestä maan ja taivaan välillä. Puiden välityksellä pidettiin yhteyttä vainajiin sekä aliseen ja yliseen. Pyhiä puita olivat nimenomaan vanhat, suurikokoiset ja erikoisen näköiset puut.”, kirjoittaa Sinikka Piippo. ”Ennen lähes jokaisen talon pihalla varsinkin Itä- ja Länsi-Suomessa seisoj iso ja vanha pyhä puu. Se oli kotipihlaja, kuusi, mänty, piilipuu tai koivu. Pihojen rakkaille puille, pitämyspuille, uhripuille, elättipuille, haltiapuille, kipupuille, jumalpuille on kerrottu huolet ja siirretty kipuja ja kolotuksia niiden parannettaviksi. Tällaista puuta ei saanut vahingoittaa eikä kosketella ilman syytä. Puussa asui taloa ja pihapiiriä suojeleva haltia. Puun hyvä kunto tiesi onnea ja kukoistusta, sen sairastuminen, oksien katkeaminen tai kaatuminen onnettomuutta tai kuolemaa.” ”Männyn ja kuusen on Pohjolassa vanhastaan ajateltu liittyvän kuolemaan. Vainajien uhrin suoritettiin yleensä havupuiden luona. Karsikkopuita ja merkkipuita on tehty vainajan kunnioittamiseksi.”¹³

Uno Harva vertaa Skandinavian kansain kodin pitämyspuuhun liittyviä uskomuksia ja tapoja ja näkee niissä silmään pistäviä yhtäläisyyksiä. Perheen onni riippui tästä puusta, jota ei mitenkään sopinut vahingoittaa. Hän mainitsee tutkijain olleen erimielisiä pitämyspuun luonteesta ja alkuperästä. Toisaalta on esitetty, että pitämyspuulla

¹³ Piippo 2019, 17, 18.

katsottiin sellaisenaan olleen suojaavia ja siunaavia voimia ja että tämä olisi alkuperäinen käsitys. Toisaalta on esitetty, että puun voiman katsottiin tulevan sen alla tai rungossa asuvien maahisten/tonttujen/haltioiden voimasta ja puuta kunnioitettiin itse asiassa näiden takia ja juuri näille vietiin kaikenlaisia uhreja puun juurelle.¹⁴

Ossianin esittämä näkemys on ensimmäisellä kannalla: itse puuta kunnioitettiin ja sillä katsottiin olevan sielu, kuten ihmisellä. Että tämä olisi ”alkuperäinen” näkemys, ei nähdäkseni ole kovin vaikeaa kuvitella. Luonnossa elävä ihminen kokee luonnonolennot enemmän itsensä kaltaiseksi eikä erota itseään luonnosta erilliseksi ja toisenlaiseksi.

Musogee Creek intiaanikansan parantaja ja tietäjä Bear Heart kertoo, että hänen kansansa kunnioittaa puita syvästi. Puut säteilevät energiaa koko ajan ja luovuttavat sitä ihmisille. He pitävät puita sukulaisinaan ja nimittävät niitä suuriksi seisoviksi veljikseen.¹⁵

Puun alla asuvien maahisten tai tonttujen kokeminen edellyttää kyseisen kuvaston tuntemusta aivan samoin kuin enkeleiden tai pikkupirujen kokeminen edellyttää kyseisen kristillisen kuvaston tuntemusta. Puun tai eläimen kokeminen pyhäksi, ihmeelliseksi, erityiseksi ja erityistä voimaa omaavaksi ei edellytä minkään uskomusjärjestelmän tuntemusta vaan ehkä vain silmien avaamista – kuten rakastunut näkee rakastettunsa ihmeellisenä olentona, mitä me kaikki tietysti itse asiassa olemme. Tässä mielessä voitaisiin ajatella, että puun kokeminen itsessään pyhänä¹⁶ olisi alkuperäinen kokemus.

Virolainen semiootikko Valdur Mikita pitää animistista¹⁷ suhdetta etenkin metsään itämerensuomalaisten kulttuurien syvänä piirteenä, joka juontuu muinaisuudesta ja on vieläkin läsnä, joskin katoamassa perinteisten maisemien ja perinteisen asumistyylin katoamisen myötä.

¹⁴ Harva 2018, 310, 311.

¹⁵ Bear Heart 1998, 69, 70.

¹⁶ *Pyhä* on tässä merkityksessä arkitietoisuudesta erottuva, erityistä kunnioitusta herättävä.

¹⁷ Animismi on käsitys, jonka mukaan jokaisella oliolla on sielu.

”Muistutamme kotoperäiseltä kulttuurintajultamme enemmän luonnonkansoja, joille erilaiset tajunnantilat ovat luovuuden lähde. Oikea henkinen tila avaa oven henkien maailmaan, luo yhteyden henkikulttuuriin. Itämerensuomalaisuudelle on ominaista, että animistiset, etten sanoisi shamanistiset, luovat tajunnantilat saavat alkunsa luontokokemuksesta. Henkinen tila antaa ihmiselle kaiken tarvittavan, antaa laulunlahjan ja linnunkielen, antaa käärmeoloitsut.”¹⁸

Puilla oli asemansa myös shamanistisessa maailmankuvassa ja vanhassa mytologiassa koko maailman elämänpuusta. Tämä elämänpuu itämerensuomalaisessa mytologiassa oli tammi, skandinaaveilla se oli saarni.

Myytti elämänpuusta, joka seisoo korkealla maan navalla ja jonka juuret ulottuvat manalaan ja latva monikerroksiseen taivaaseen jumalien asuinsijoille on tuhansia vuosia vanha ja levinnyt yli Euraasian usein eri variaatioin. Puun juurelta lähtee ihmeellistä elämänvoimaa sisältävä parantava neste ja täällä katsotaan myös ensimmäisen ihmisen syntyneen ja täällä myös kohtalon määräytyvän:

”Jakuttien elämänpuuta sen juurelta ilmaantuvine jumalattarineen muistuttaa lisäksi skandinaavien Edda-runoudessa esiintyvä Yggdrasil-saarni, joka on suurin ja paras kaikista puista, jonka oksat verhoavat koko maailman ja kohoavat taivaan yli, jonka korkea runko on valkoisen nesteen peittämä ja joka horjuu vasta maailman lopulla. Tämän ikuisesti viheriöitsevän puun juuriston alla asuu kolme synnyn- ja kohtalonsäätäjäätärtä, Nornaa. Lisäksi uskotaan, että jumalat langettavat tuomionsa Yggdrasil-saarnen luona.” Snorri kertoo, että Nornat, jotka asuvat Urdarbrunnin luona – lähteen joka pulppuaa saarnin juurella - ottavat joka päivä vettä lähteestä ja sen mukana lähteen ympärillä olevaa mutaa ja pirskottavat saarnin päälle, jottei se kuivuisi. Vesi on niin pyhää, että kaikki mikä joutuu lähteeseen, muuttuu valkoiseksi ja puusta tihkuvaa mahlaa sanotaan hunajakasteeksi.¹⁹

¹⁸ Mikita 2021, 135.

¹⁹ Harva 2019, 63 64.

Paitsi puut, erityisesti pyhää oli myös pelto ja vilja. Elonkorjuun ja kylvön pyhitys on vanha perinne Varsinais-Suomessa kuten muuallakin vanhassa maatalouskulttuurissa. Kylvämään ja eloa leikkaamaan oli mentävä puhtaissa, mielummin vaaleissa pukimissa ja muistettava, että pelto oli siunattua maata. Elonkorjuu tapahtui vanhan kyläjärjestyksen aikana kylän yhteisvoimin talosta taloon ja monenlaiset tavat juhlineen liittyivät korjuu-aikaan.²⁰

Myös Ossian ja muut kustavilaiset haastateltavat kertovat samaan tapaan elonleikkuusta ja siihen liittyneistä tavoista. Tapana myös oli, että ensimmäistä viljaa jaettiin naapureille:

*Juu se ol herkkku se ensmäine. Sanotti uutisviljaksi. Viäl sitä jakatti niit ensmäissi jyvi semmosillaki, kute ite mittä ollu. Ko siihe aika se antamine ol ikä suuremmas vauhdis, ko se nykyä o.*²¹

Paitsi puita ja viljaa, myös pienempiä kasveja kunnioitettiin ravinnon antajina ja parantavien ominaisuuksien haltioina.

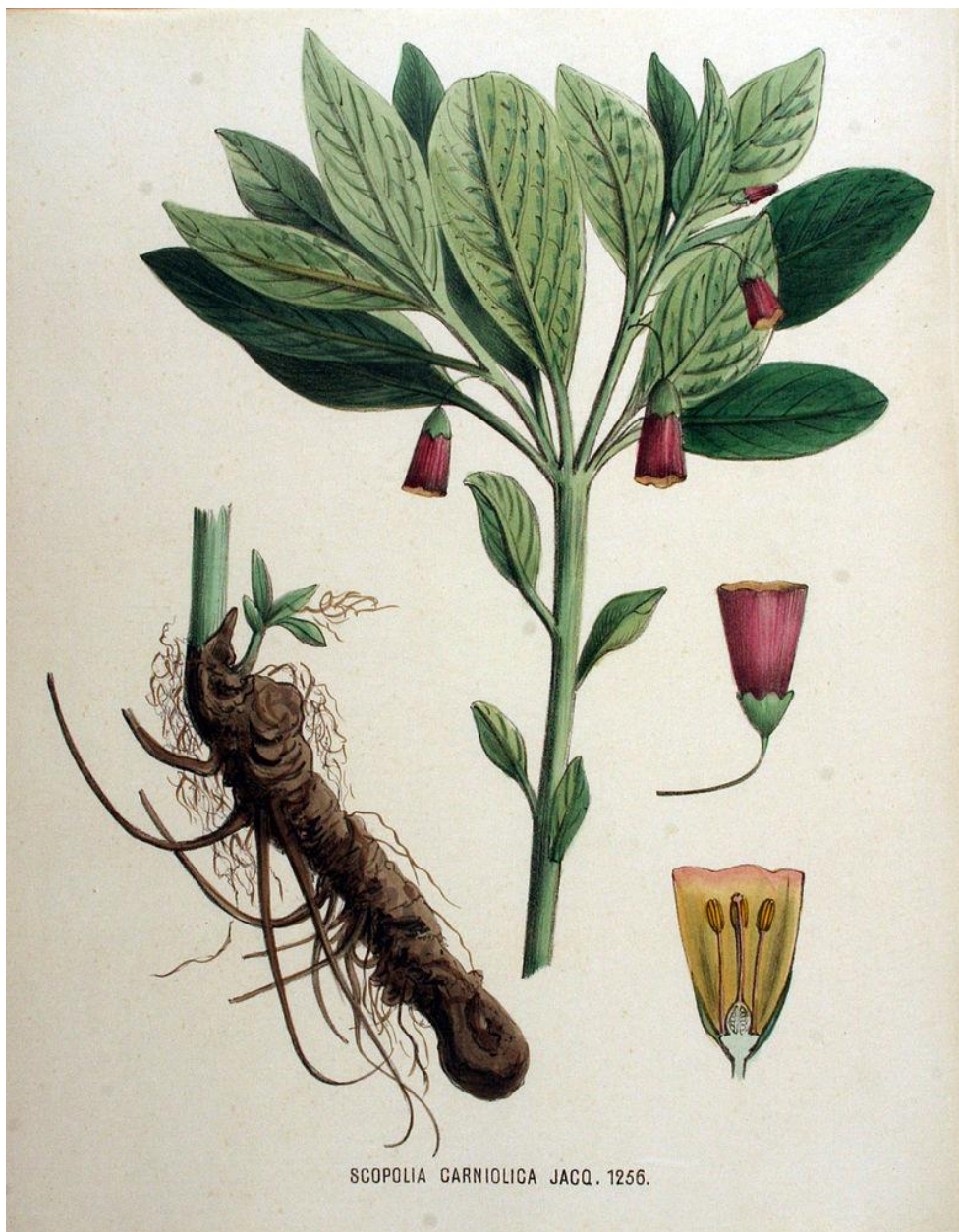
Kasveja käytettiin monipuolisesti omana ja kotieläinten ravintona, lääkitsemiseen ja erilaisten tarvekalujen ja tekstiilien valmistukseen. Hedelmien, marjojen ja juuresten myynti oli myöhemmin tärkeä osa taloutta. Kasvien elämän vaaliminen oli keskeinen osa kokemusmaailmaa. Magian piiriin ne eivät silti juuri kuuluneet. Sinikka Piippo kirjoittaa, että Suomessa magian piiriin kuuluvissa loitsuissa - joita on kerätty talteen valtavat määrät - vain harvassa on käytetty apuna kasveja. Enimmäkseen on turvauduttu pelkästään sanoihin taikka sitten eläinten osiin tai maa-ainekseen²².

Poikkeuksiakin toki on.

²⁰ Harva 1935, 54, 55.

²¹ Ossian Kuusisen maailma s. 30.

²² Piippo 2019, 3.

Scopolia carniolica , botanical illustration from *Flora Batava* , volume 16, Jan Kops, 1881.

Kustavin nimikkokasvi skopolia on luostaripuutarhojen ja merimiesten mukana tullut vanha lääkekasvi, jota on käytetty huumaavana kasvina mm. lemmennostatukseen. Skopolia on edelleen kunniapaikalla vanhoissa kustavilaisissa puutarhoissa.

Saariston ihmiset ovat eläneet pidempään pyyntielinkeinoista kuin mantereen asukkaat ja pyyntielinkeinojen harjoittamisesta kumpuavan luonnonkäsityksen voi olettaa vaikuttaneen viime vuosisadan alun saaristolaisten ajatusmaailmassa. Saaristolaiset määrittivät vielä 1990-luvulla mielellään edelleen itsensä lähempänä luontoa eläviksi

verrattuna mantereen asukkaisiin. Mereen kytkeytyi voimakkaita vapauden ja riippumattomuuden tuntemuksia, jotka heijastuivat myös yhteisön sisälle. Luonnon ja sen tasapainon kunnioittaminen oli tärkeä arvo vanhemman polven kalastajien keskuudessa. Vartsalalaismies toteaa:

Noit muuttolinnui ja kaikennäkössi tämmössi, niit tunteekin paremmin ja tietää ja kasvei ja kaik. Kyl se sil taval niin paljo erilainen on ko semmonen ko jostain muualt tule. Se tääl elää, kyl se erilaisest o, se on niinko luonnost, paljo niinko semmose ko luonnon lähel elävä kyl ne ova sit erilaissi, kyl mä niin ajattelen.²³

Omavaraistaloudessa ihmiset elivät luonnon keskellä ja eläinten kanssa. Suhde eläimiin oli läheinen ja mutkaton.

Haastateltavat kertoivat, kuinka eläimet olivat perheenjäseniä, joiden kanssa elettiin yhdessä ja joiden edesottamuksia seurattiin. Jokaisella lehmällä oli oma nimi ja sen persoonallisuus tunnettiin ja huomioitiin. Samoin lampailla, sioilla, kanoilla. Hevonen miehen työkaverina oli kunniapaikalla. Vartsalassa oli erityinen kumpu, johon hevoset haudattiin eikä niiden lihaa syöty. Lopetuksen suoritti tietty mies ja tehtävää pidettiin niin ikävänä, että häntä – poiketen muista talossa vierailevista työntekijöistä – ei kutsuttu samaan pöytään aterioimaankaan. Lapsella saattoi olla oma nimikkolammas, joka käyskenteli vapaana pihamaalla ja saattoipa pyrkiä sisälle kauppa-autoonkin, kuten Vartsalassa kerrottiin²⁴.

Ihmiset olivat tietysti siihenkin aikaan erilaisia, eivätkä kaikki kohdelleet eläimiä hyvin. Mutta tämä oli yleinen kuva luontoistaloudessa elävissä kylissä ja myös se kuva, jonka omat haastateltavani tahtoivat vanhasta kulttuuristaan antaa. Ennen myös

²³ H14/95. Haastattelu Kustavissa EL.

²⁴ H16/95. Haastattelu Kustavissa EL.

haltiausko suojeli eläimiä satunnaiselta vihalta: haltian suojeluksessa olevan eläimen vahingoittamisesta seurasi vakava rangaistus.

Villit eläimet saattoivat suojella taloa ja sen elinkeinoja. Navetoissa oli tarhakäärmeitä, jotka suojelivat karjaa ja joille annettiin maitoa. Niiden tappaminen koitui karjan tuhoksi.²⁵

Ossian kertoo kirkonkylään karanneesta härästä, jonka pikkutyttö kävi noutamassa kotiin ”korvnoorasta” kirkonkyläläisten lymyillessä piilossa. Härkä oli tytölle tuttu, eikä hän sitä pelännyt. Hän tiesi miten se käyttäytyy ja miten sen kanssa kommunikoidaan. Härkä seurasi tytön mukana - eikä varmaankaan väkisin vetämällä. Koiraguru Caesar Millanin mukaan kehitysmaiden maalaiset osaavat luonnostaan käsitellä dominoivasti koiria ja muita kotieläimiä, mutta pohjoisamerikkalaisilta tämä taito on kadonnut: he eivät enää osaa kommunikoida eläinten kanssa, koska eivät elä niiden kanssa.²⁶

Eläinten kieltä koskevista tutkimuksista hollantilainen filosofi Eva Meijer asettaa antoisimmiksi sellaiset tutkimukset, joissa tutkija on elänyt eläinten kanssa ja opetellut kommunikointia niiden kanssa avoimin mielin, asettamatta kielen määritelmäksi ihmisen kieltä. Hän pitää parempana lähtökohtana Wittgensteinin ajatusta kielipelistä, jossa merkitys on sidottu kontekstiin, käytännön tilanteeseen, jossa kieli vasta saa merkityksensä.²⁷

Merkityksen oivaltaminen kielipelissä on näin intuitiivinen tapahtuma käytännön tilanteessa. Kieli kattaa äänien ohella näköhavainnot – eleet, ilmeet, näkyvät merkit ja symbolit - ja myös tuntoaistin ärsykkeet. Siis koko esityksen. Tämä kaikki asettuu kulttuuriseen tai lajille ominaiseen kontekstiin, sekä yksilöiden välisen aiemman vuorovaikutuksen historiaan. Tätä kokonaisuutta havainnoitsija arvioi ymmärtääkseen mitä puhuja tarkoittaa.

²⁵ TYSKÄ 1125a, 1968. Ossian Kuusinen.

²⁶ Millan 2012, 208-211.

²⁷ Meijer 2018, 124.

Luontoistalouden ihmiset elivät eläinten kanssa ja tunsivat niiden persoonallisuuden. Kotieläimet olivat ravinnon tuojia, ystäviä ja elämänkumppaneita. Ne kuuluivat kotiväkeen. Kerrottiin viisaista hevosista, lehmistä, viisaista koirista. Niitä arvostettiin.

”Föglössä vuonna 1920 syntynyt nainen kertoo viisaasta hevosestaan, joka toi yksinään metsästä puukuorman kotiin, antoi naisen purkaa lastin ja lähti takaisin metsätöissä olleiden miesten luo. Lisäksi se tiesi, missä kohdin se sai levähtää ennen kuin jatkoi matkaansa. Hevonen oli pelastanut myös kerran naisen ja tämän miehen hengen: nainen oli ymmärtänyt ja uskonut hevosen antamaa varoitusta heikosta jäästä.”²⁸

Näkemyksemme eläimistä vaikuttaa siihen, miten kohtelemme niitä, kirjoittaa Eva Meijer. Descartesilta omaksuttu näkemys eläimistä sieluttomina koneina on mahdollistanut tuskalliset eläinkokeet ja tehotaloudelle ominaisen tuotantoeläinten brutaalin kohtelun. Descartesin mukaan eläimillä ei ole sielua, koska niillä ei ole järkeä, jota niillä ei voi puolestaan olla, koska ne eivät puhu ihmiskieltä. Descartesille keho on jotakin täysin mekaanista, joka käy kuin kello. Eläimet ovat eläinkoneita, niillä on vain keho, eivätkä ne tästä syystä voi tuntea kipua. Ne ehkä huutavat, mutta se on vain mekaaninen reaktio. Descartes mm. kannatti elävien eläinten leikkelyä tutkimusmielessä.²⁹

Se, millä tavalla kulttuurissa kohdellaan eläimiä, kuvastaa kulttuurin arvoja ja luonnetta. Kuten myös se, millä tavalla luontoa ylipäättään kohdellaan. Tai se, millä tavalla heikkoja tai vähäosaisia tai vähemmistöjen ihmisiä kohdellaan. Kuten päällikkö Seattlen kerrotaan sanoneen puheessaan valkoiselle miehelle: mitä ihmiset tekevät eläimille, sen he tekevät itselleen.³⁰ Tai: minkä me teemme eläimille,

²⁸ Suutala 2008, 211.

²⁹ Meijer 2018, 20, 21.

³⁰ Seattlen vuonna 1854 pitämä puhe valkoiselle miehelle vastauksena Yhdysvaltojen vaatimukseen liittää heimon maa määräysvaltaansa kirjoitettiin ylös 30 vuotta myöhemmin ja

sen me teemme ennen pitkää myös ihmisille. Moraali luhistuu, ihmiskunnioitus luhistuu elämän kunnioituksen kadottua. Näin on historian monessa vaiheessa nähty tapahtuvan. Hyvän asian puolesta uhrataan sekä eläimet että ihmiset. Voidaan kysyä, mitä tälle hyvälle asialle mahtaa tapahtua, kun sen saavuttamiseksi uhrataan ihmisyyys ja elämän kunnioitus.

Ajattelutapa, että luonnon kulkuun ei pidä puuttua eikä hädässä olevaa eläintä saa auttaa, ilmentää ihmisen ja luonnon erottamista. Eläimet eivät tämän käsityksen mukaan ole ihmisen kaltaisia eikä niiden auttamisessa ole mitään mieltä, koska luonnon lait koskevat niitä – eivät ihmistä. Luonnonkansat eivät ajattele eläimistä ja kasveista näin. Luonnonolennot ovat heidän sukulaisiaan, joita on kohdeltava hyvin.

Eläimet olivat usein keskeisissä rooleissa vanhoissa itämerensuomalaisissa saduissa ja tarinoissa ja myös villien eläinten luonteenpiirteitä tunnettiin. Kansojen saduissa ympäri maailmaa on varsin tavallinen teema pinteessä olevasta eläimestä, jota sankari auttaa ja joka sitten vuorostaan tekee hänelle vastapalveluksia. Ihminen voi saduissa muuttua eläimeksi ja päinvastoin tai paha noita voi muuttaa hänet. Hyvin eläintä kohteleva sankari saa palkintonsa tarinan lopussa.

Omana havaintonani voin todeta, että ne jotka eivät auta eläimiä eivät yleensä auta ihmisiäkään. Elävien olentojen kunnioitus ja ihmiskunnioitus kuuluvat yhteen.

uudelleen elokuvaa varten 1970-luvun alussa. Missä määrin nämä versiot vastasivat alkuperäistä puhetta, on ollut kiistelyn kohteena. Seattlen alkuperäisestä puheesta enemmän esim. Juha Hiltunen, Päällikkö Seattle, hänen aikansa ja puheensa: aitouskysymysten kriittistä tarkastelua. Naantali 1991.

Talonhaltiat asettuivat taloon ja sen rakennuksiin jo rakennusvaiheessa. Ne pitivät järjestystä talossa, ja jotkut niistä saattoivat olla aika vaativaisiakin. Naishaltioiden Ossian kertoo olleen tiukempia. Talossa oli monenlaisia sääntöjä: esimerkiksi kirvestä ei saanut jättää pölkyn päälle halkomisen jälkeen ja yleensäkin kaikki täytyi pitää kunnossa.³¹

Talon ja rakennusten haltioita täytyi kunnioittaa, muuten onnettomuuksilta ei välttytty. Suuremmissa taloissa asetettiin katon tueksi paksu pitkä parru, jota nimitettiin haltiaparruksi. Sen alle asetettiin raha haltialle.³²

Ossian yhdistää haltiat enemmän ihmisiin kuin rakennuksiin: kun ihmiset ovat kylässä vähentyneet, ovat haltiatkin vähentyneet, hän sanoo.³³ Mistä tämä ajatus sitten johtuneekaan – ehkä ihmisellä ja haltialla täytyy olla tietynlainen suhde ennen kuin haltia ilmestyy?

Joka huoneessa (rakennuksessa) oli huoneenhaltia ja tulenhaltia oli piisissä. Siihen aikaan oli tuvissa avotulipiisit, jotka olivat myös valon lähteinä. Tulta kunnioitettiin, sitä sanottin valkiaksi, koska ei haluttu sanoa tuleksi kovin usein, ettei loukattaisi haltiaa nimen liiallisella käytöllä.³⁴

Kun hiillos avopiisissä oli valmis, tuhka lakaistiin pienellä luudalla sileäksi kauniiksi kasaksi, tasoitettiin päältä ja saatettiin ohrajauihoakin ripotella vielä päälle kiitokseksi tulenhaltialle. Jos joku kova puu jäi kytämään ja oli vietävä ulos, se kasteltiin puhtaalla vedellä – ei likaisella.

³¹ TYSKÄ 911/1967. Ossian Kuusinen.

³² TYSKÄ 25 ja 26, 1954. Ossian Kuusinen.

³³ TYSKÄ 25 ja 26, 1954. Ossian Kuusinen.

³⁴ TYSKÄ 911/1967. Ossian Kuusinen.

Riihenhaltia valvoi tulta ja kävi levottomaksi, jos riihi tuli liian kuumaksi ja tulipalovaara oli lähellä. Pieneksi punalakkiseksi ukoksi kuvattu haltia hääräsi tulipesän edessä ja korjasi tulta.³⁵

Jos riihi paloi, muutti haltia pois jo edellisenä päivänä, mutta jos nähtiin, että haltia oli liikkeellä riihen luona, oli kiire tulta katsomaan ja joskus kerittiinkin tulipalo estämään. Jos kivet olivat tulleet niin kuumaksi, että kivien välistä alkoi kipinöitä lentää, heitettiin kasteltu iso tilkkumatto kiukaan päälle. Kuumuus laski tästä sen verran ettei kipinöitä enää lennellyt ympäriinsä.³⁶

Myös laivoissa oli omat haltiansa, jotka asettuivat laivaan jo rakennusvaiheessa ja suojelivat laivaa ja sen miehistöä.³⁷

Merimiehet myös uskoivat, että jos merellä onnettomuus tapahtuu, niin se etukäteen ilmoitetaan, mutta kenellekään ei saanut ilmoituksesta kertoa.³⁸

Erityyppistä haltiauskkoa esiintyy ympäri maailmaa. Mielikuvat ovat syntyneet eri tavoin – vainajauskon, ympäristön sielullistamisen ja elollistamisen tietä. Luonnonhaltiat ovat yleisiä metsien, vesien, tuulen, eläinlajien ym. haltioita tai vain tietyn metsän, järven, lähteen haltioita. Rakennusten haltiat asuvat perheiden lähellä, mutta myös esim. kirkossa. Kertomusperinteessä puhutaan myös mm. aarteenhaltiasta ja ihmisenhaltiasta, joka on eräänlainen kaksoisolento.³⁹

³⁵ TYSKÄ 911/1967. Ossian Kuusinen.

³⁶ TYSKÄ 1120 b, 1968. Ossian Kuusinen.

³⁷ TYSKÄ 911/1967. Ossian Kuusinen.

³⁸ TYSKÄ 25 ja 26, 1954. Ossian Kuusinen.

³⁹ <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Folkloristiikka:haltija>

Yleisen tason luonnonhaltioita voidaan tässä nimittää myös jumaliksi. Itämerensuomalaisessa uskomusperinteessä jumalat eivät oleskelleet jossakin toisaalla tuonpuoleisessa vaan olivat läsnä ihmisen arkipäivässä, hänen ympäristössään ja puuhissaan. Haltiat ja jumalat ovat molemmat yliluonnollisia olentoja so. olentoja, jotka eivät ole riippuvaisia materiaalisen luonnon laeista.

Vanhoja luonnonelementtien haltioita/jumalia suomalaisessa muinaisuskossa olivat mm.: Ilmatar ilman ja tuulen jumala; Veen emä (Vellamo) veden jumala; Ukko (Pitkänen, vanh. Perkele) taivaan, sään, ukkosen jumala; Pellon Pekko (Pellervoinen) pellon, ohran, hedelmällisyyden ja kasvun jumala; Ahti kalastajien auttaja, saaliin antaja; Maan emä (Rauni), Tapio metsän jumala.

Ossian ei juuri mainitse vanhoja jumalia. Hän tietää kyllä kysyttäessä veneensä nimestä Vellamo, sen olevan muinaisen vedenjumalan nimen. Ukon hän mainitsee olleen muinaisen ylijumalan. Luterilainen usko oli siivonnut varsin tehokkaasti vanhan uskomusmaailman ja siihen liittyvän suullisen perinteen Länsi-Suomesta – ainakaan siitä ei ulkopuolisille puhuttu, kuten Ossiankin mainitsi. Seuraava runo on Keski-Suomesta:

Ahti aaltojen kuningas,
Vellamo ve'en emäntä,
aja kaunis kala karja
minun onken ottimille,
väkäräuvan veäntimille.⁴⁰

⁴⁰ SKVR IX4, 1143. Saarijärvi. A. Liimatainen, 1893.

Merellä oli keskeinen asema saaristolaisidentiteetissä: meri on suuruudessaan arvoituksellinen ja kunnioitusta herättävä, sen kasvot alati vaihtuvat, se on pyhä. Meri tekee nöyräksi ja koettelee taitoja, pakottaa keskittymään. Keskeiset ja arvostetuimmat saaristolaistaidot liittyivät merellä selviämiseen ja siitä elannon ottamiseen.

Haastateltavani puhuivat meren herättämästä kunnioituksesta ja ihmisen pienuudesta sen äärellä. Meri rauhoittaa, ruokkii ja on täynnä elämää. Meri antaa saaliin - saalis ei ole itsestäänselvyys.

Meren äärellä myös kristillinen Jumala on lähempänä, todellisempi: ”Rovasti Jaakko Haavio, jonka isä oli 1800-luvulla ollut virkaatekevä pappina Kustavissa, kertoi isänsä sanoneen hänelle: Hae papiksi meren lähelle, siellä Jumala on lähempänä.”⁴¹

Pappien mukaan Ossian kertoi kalankuljetusmatkoilla yksin seilatessaan kerran pudonneensa mereen ja että enkelit olivat tulleet ja pelastaneet hänet. Ossian sanoi käsityksensä, etteivät nykyajan ihmiset näe enää enkeleitä, kun ihmisillä on niin paljon keinotekoisia hälinää ympärillään. He eivät enää ole luonnossa yksinään pitkiä aikoja. Nykyihmiset eivät enää näe myöskään keijuja, mutta kyllä niitä Ossianin aikana vielä oli. Kustavin kirkkoherra Raimo Jokela uskoi, että Ossian on nähnyt keijuja - hän on ollut niin lähellä luontoa. ”Hän oli hyvin rehellinen ja tarkka mies ja tämä oli hänen itsensä kokemus, että silloin se merkitsi myös hänelle sillä tavalla.” Aina 1900-luvun alkuun asti selittämättömät luonnonilmiöt olivat lähempänä ihmisiä ja arkipäivän puhetta. Kirkkoherra mainitsee, että Islannin kirkko hyväksyy keijut ja maahiset. Rajoituksena on, että vaikka herkkä ihminen voi niitä nähdä, ei niitä pidä palvoa. ”*Että jos nyt joku näkee, niin voi hyväksyä, että tämmöstäkin on - niin kuin täällä sanotaan: Kyl sitä kaikenkaltast on. Musta se on hyvin viisaasti sanottu, mä olen oppinut tämän kustavilaisilta. Eivät he tuomitse, he sanovat: Kyl mar sitä kaikenkaltast on.*”⁴²

⁴¹ Helmi 2016 - 2020.

⁴² Jokela 2014.

Mitä merkitsee luonnonympäristön käsittäminen henkiseksi?

Luonnonympäristön käsittäminen henkiseksi ja henkisiä olentoja täynnä olevaksi tilaksi on perin toisenlainen kokemisen tapa kuin materialistisen maailmankuvan omaavan ihmisen näkemys luonnonympäristöstään:

Edellisessä ihminen on osa luonnonympäristöä, jossa elää varsin samankaltaisia henkisiä olentoja kuin hän itse. Näin ihminen on tiiviimmässä henkisessä yhteydessä lähiympäristöönsä, joka haltioiden ja luonnonhenkien kautta ohjailee myös hänen moraalista käytöstään.

Jälkimmäisessä kokemisessa ihminen on erilainen ja yksin. Jos maailmankuvaan kuuluu, että luonto on myös esineellistetty, käsitetty objektiksi ihmistä varten sekä aineellisessa että henkisessä mielessä, se on siten tavallaan erilaisuudessaan kuollut – se ei itsessään puhuttele häntä. Ihminen joutuu itse valitsemaan ja rakentamaan käsitteellisen tiensä eikä hän voi vain heittäytyä luonnonympäristön varaan sitä kuunnellen. Luonnonympäristö käsitetään tässä konseptiossa myös luonto – ihminen dikotomian kautta ja se ehkä alkaakin vasta asutuksen ulkopuolella, sen sijaan että ihmisen käsitettäisiin olevan osa luontoa koko ajan, myös sisällä mökissään.

Martin Heidegger kirjoittaa:

”Tämän vuoden (1955) heinäkuussa kahdeksantoista Nobel-palkinnon voittajaa ovat Mainaun saarella julistaneet suureen ääneen seuraavasti: ’Tiede – eli tässä moderni luonnontiede – on tie ihmisten onnellisempaan elämään.’ Miten on tämän väitteen laita? Saako se alkunsa mietiskelystä? Ajatteleeko se atomiajan mieltä? Ei. Kun mainittu tieteen nimissä esitetty väite tyydyttää meidät, olemme mahdollisimman kaukana aikakauteemme kohdistuvasta mietiskelystä. Miksi? Koska unohdamme ajattelemisen. Koska unohdamme kysyä:

mistä sitten johtuu, että tieteellinen tekniikka voi paljastaa ja vapauttaa luonnosta uutta energiaa?

Se johtuu muutama vuosisata sitten alkaneesta meneillään olevasta kaikkien ratkaisevien representaatioiden mullistuksesta. Sitä kautta ihminen on siirtynyt toiseen todellisuuteen. Tämä maailmankuvan radikaali vallankumous täyttyy uuden ajan filosofiassa. Siitä syntyy ihmiselle kokonaan uusi asema maailmassa ja maailmaan nähden. Nyt maailma näyttää objektilta, johon laskeva ajattelu vastustamattomasti hyökkää. Luonnosta tulee ainoastaan jättimäinen säiliö, modernin tekniikan ja teollisuuden energialähde. Tämä ihmisen periaatteeltaan tekninen suhde koko maailmaan syntyi aluksi 1600-luvulla ja lisäksi vain Euroopassa. Muissa maanosissa se jäi pitkäksi aikaa tuntemattomaksi. Muinaisille aikakausille ja kansojen kohtaloille se oli täysin vieras.”⁴³

Entä mitä on ympäristön henkisyys?

Edellyttääkö ympäristön kokeminen henkiseksi välttämättä sen personoimista toisiksi henkiseksi olennoiksi?

On tärkeää huomata, että ympäristön henkinen kokeminen, luonnonolentojen kokeminen henkiseksi olennoiksi ja henkien läsnäolon kokeminen arkipäivän ympäristössä ovat kolme eri asiaa.

Henkisyys suhteessa ympäristöön voi tarkoittaa kaikkien elävien olentojen kunnioitusta ja niiden kohtelua sen mukaisesti, nöyryyttä ympäröivän todellisuuden edessä, sen asettamista pyhäksi, uskonnossa myös jumaluuden läsnäolon tuntemista kaikkeudessa.

Luonnonolentojen (puiden, eläinten ym.) kokeminen henkiseksi olennoiksi ihmisen tapaan ja hänen kaltaisikseen on myös eri asia kuin luonnonhenkien (tuulen, järven, metsän, vuoren ym. henkien) kokeminen. Luonnon henget edustavat abstraktia lajin tai elementin personointia, luonnonolentojen henkisyys taas on yksilöihin sidottu.

⁴³ Heidegger 2002, 20, 21.

Kuolleiden henkien kokeminen on myös eri asia kuin haltioiden, keijujen, demonien, enkeleiden tai pirun kokeminen. Kuolleiden yksilöiden henkien kokeminen on eri asia kuin abstraktien henkiolentojen kokeminen – olivatpa nämä abstraktiot minkä luonteisia tahansa.

Tämän eron pohdiskelu on sikäli tärkeämpääkin, kun itämerensuomalaisessa kulttuurissa vainajien palvonnalla oli keskeinen asema. Vainajain palvonnan ja haltioiden ja maahisten suhdetta on tarkasteltu monissa tutkimuksissa 1800-luvulta asti. On esitetty, että näiden hahmojen synty liittyisi suvun vainajiin.

Mihin talonhaltiat eli tontut asettuvat aiemmin esitetyssä luokittelussa?

Toisaalta voimme katsoa näiden hahmojen läsnäolon olevan jatkumoa esi-isien läsnäolon tuntuun suvun suojelijoina. Toisaalta kodinhaltiat ovat persoonallisia ja yksilöitä, mutta toisaalta ne eivät suoraan viittaa johonkin poismenneeseen persoonaan ja hänen läsnäoloonsa. Kodinhaltia on personoitu abstraktio.

Abstraktin henkiolennon personointi on toki yleismaailmallinen ilmiö ja ilmenee kristinuskon kertomuksissakin enkeleistä ym. hahmoista ja jopa Jumalan personointina erilaisine piirteineen. Persoonallisten piirteiden kuvailu ei kuitenkaan tee näistä hahmosta mitenkään suvun vainajien hahmon kaltaisia.

Eliade kirjoittaa, että vainajan muuttuminen ”esi-isäksi” on verrattavissa yksilön sulautumiseen arkkityyppiin. Monissa traditioissa ihmisen sielulla ei ole kuoleman jälkeen muistia eli he ovat kadottaneet historiallisen yksilöllisyytensä. Eläessään kuuluisankin henkilön muisto muokkautuu kansan muistissa arkkityypiksi 200-300 vuodessa. Myös folklore häivyttää yksilölliset taiteilijansa, vaikka heidän merkityksensä on suuri esimerkiksi eepin runouden synnyssä.⁴⁴

Yksilöt tulevat näin osaksi helmien ketjua, yhteistä perintöä. Tärkeää on runous ja sen totuus - ei se, kuka sen on synnyttänyt. Myös ikonimaalauksessa on ollut tätä traditiota. Ilja Repinilläkin on tällainen

⁴⁴ Eliade 2010, 42-44.

singneeraamaton Kristuksen kuva. Vanhat intialaiset pyhät tekstit ovat ilman kirjoittajan nimiä, samoin kiinalaiset maalaukset. Homeros ei ilmeisesti myöskään ollut historiallinen vaan myyttinen henkilö, joka kokosi yhteen vuosisatoja vanhan runo- ja tarinaperinteen.

Entä keijut, metsänhaltiat ym. luonnossa liikkuvat henkiolennot?

Toisaalta emme voine poissulkea mahdollisuutta, että erilaiset haltiat, keijut ym. hahmot todella olisivat olemassaolevia persoonallisia olentoja, joilla ei olisikaan mitään tekemistä vainajien eikä ihmismielen abstraktioiden kanssa.

Jos näin olisi, miten tällaisten olentojen kohtaaminen onnistuisi ilman että ihminen sotkee oman mielensä kuvitelmia tapahtumaan? On tullut aiemmin esiin, että näiden olentojen kohtaamisen sanottiin olevan helpompaa niille ihmisille, jotka olivat lähellä luontoa. Mitä tarkoittaa tässä lähellä luontoa oleminen? Mitä ominaispiirteitä se vahvistaa psyykessä?

Suhde kuolemaan

Vainajien palvonta oli Harvan mukaan olennaisin tekijä suomalaisten muinaisuskossa.

Ossian kertoo, että kuolema ja taudit olivat olentoja, joka kulkivat talosta taloon. Niitä yritettiin loitsuilla ja manauksilla kuin myös houkutellen ja uhkaillen saada siirtymään muualle. Ukon apuun turvauduttiin, jolleivät muut keinot tepsineet. Kuollutta tuvasta pois vietäessä heitettiin tuhkaa hänen peräänsä ettei kuolema jäisi tupaan.⁴⁵

⁴⁵ TYSKÄ 911/1967. Ossian Kuusinen.

Esi-isien henget olivat liikkeellä juhlapyhien aikaan. Jouluna katettiin heille pöytä ja menttiin itse ensin saunaan. Ossian katsoo ettei hänen aikanaan ehkä enää uskottu vainajien tuvassa käyneen syömässä, mutta kunnioituksesta heitä kohtaan tapaa noudatettiin edelleen.

Clarissa Pinkola Estés paheksuu 1800-luvun tutkijain tapaa kuvata heimokulttuureissa yleistä kuolleiden vanhempien ja esivanhempien kunnioittamista palvonnan muodoksi, mitä se ei missään tapauksessa ole. Pinkola Estés kertoo omasta perheestään, että vainajien kunnioittamiseksi pidetyissä rituaaleissa on kysymys yhteydestä esiisiin, joita halutaan kunnioittaa heidän hyvien tekojensa ja opastuksensa tähden. ”Sukulaisuuden rituaali kunnioittaa perhettä ja vaalii ajatusta, jonka mukaan emme ole toisistamme erillisiä ja ettei yksi ihmiselämä ole merkityksetön.”⁴⁶

Mitä sitten oikeastaan on palvonta ja miten se eroaa kunnioittamisesta?

Palvoja olettaa saavansa jonkinlaisen vastalahjan palvomaltaan kohteelta, joka omaa erityisiä voimia, joita palvojalla ei ole ja joka on häneen auktoriteettiasemassa. Onko palvonta siis jonkinlaista kaupankäyntiä auktoriteetin kanssa?

Kunnioittaminen taas ei edellytä kohteen auktoriteettiasemaa eikä vastalahjaa hänen huomioimisestaan.

Saaristossa ja rannikolla merellä työskentely ja matkataipaleiden taittaminen loivat kuoleman alituisen läsnäolon. Toisten avun varassa oltiin ja itse myös varauduttiin auttamaan. Heikoille jäille saatettiin joutua lähtemään ja jäällä taitettiin muutenkin usein pitkiä taipaleita kylmyydessä. Milloin ajaen kalaa, milloin heinää, postia, maitoa. Kättilöäkin saatettiin joutua hakemaan pimeässä ja huonossa kelissä pitkän merimatkan takaa. Merimiehen ammatti oli myös tavallinen ja

⁴⁶ Pinkola Estés 2014, 504.

haavereita sattui. Kotiinpalaavien odotus ja siihen kuuluva levottomuus oli osa elämää meren keskellä.

Petteri Pietikäinen kirjoittaa fatalismin vaivanneen suomalaista kansaa yleisesti 1800-luvulla. Mistä tämä oli ilmaus? Pitkällisestä epävakaaasta yhteiskunnallisesta tilanteesta ja tautien riehunnasta? Lähellä olivat vielä käydyt sodat ja nälkävuodet.

Suomalaiset olivat sata vuotta sitten nykypäivän ihmisiin verrattuna tottuneempia kuolemaan ja ruumiiden näkemiseen elävässä elämässä. Vaikka ihmiset useimmiten kuolivat kotonaan, ei kuolema kuitenkaan ollut kevyesti otettava asia tuolloinkaan, varsinkaan jos henkilö oli jo valmiiksi mieleltään hauras.⁴⁷

Kuoleman läsnäolo tuntui yhteisöissä eri tavalla kuin nykyisin, jolloin kuolema ja kuolevat ihmiset pyritään siivoamaan arkipäivän maailmasta lääketieteellisen ongelmanratkaisun piiriin - virtuaalimaailmassa kuolema onkin sitten läsnä isolla volyymilla.

Vielä 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa lapsikuolleisuus oli suurta ja lapsikatraat isoja. Vanhemmat saattoivat joutua hautaamaan useammankin lapsensa. Tämä varmaankin edesauttoi uskonnollisen fatalismin voimistumista, sillä Jumalan tahtoon nöyrytyminen antoi sentään selityksen suurelta vääryydeltä tuntuvalle tapahtumalle. Petteri Pietikäinen kirjoittaa suomalaista hulluutta koskevassa historiallisessa tutkimuksessaan: ”Olen tavannut (Pitkäniemen mielisairaalan) potilasaineistossa niin monta surevaa vanhempaa, varsinkin äitiä, että voi unohtaa kaikenlaiset puheet, joiden mukaan vanhemmat eivät sata vuotta sitten surreet kuolleita lapsiaan samaan tapaan kuin nykyään”⁴⁸.

⁴⁷ Pietikäinen 2020, 267.

⁴⁸ Pietikäinen 2020, 70.

Samaa kertovat vanhat runot:

Nuku, nuku, nurmilintu,
Väsy, väsy västäräkki!
Nuku nurmelle hyvälle,
Vaivu maalle valkealle!
Te'e pesäsi pellolle,
Kalliolle kartanosi,
Koivun oksalle kotosi,
Marjan varrelle majasi!⁴⁹

Tule tänne, pikku poika,
Tääll' on paljon muitakin!
Tääll' on tupa turvekatto,
Hienohiekka peltomaata;
Tänne ei kuulu isän itku
Eikä äitini valitus.⁵⁰

Tuuti lasta Tuonelaan,
tuonne kirkon kammariin,
joss on tupa turvekatto,
hieno hiekkapellon paikka.⁵¹

⁴⁹ SKVR XIII2, 5269. Uusikirkko vpl.

⁵⁰ SKVR XIII2, 5474. Uusikirkko vpl.

⁵¹ SKVR XIII2, 5610. Uusikirkko vpl.

Japanilainen 1600-luvulla elänyt runon mestari Basho kirjoittaa matkakertomuksissaan:

Matkan alussa Basho seurueineen ohittaa ”ehkä kolmen ikäisen, sydäntäsärkevästi itkevän lapsen”, jonka vanhemmat olivat hylänneet virran vuolaiden koskien huomaan. Basho ohittaa lapsen kirjoittaen tästä runon ja koristelee ajatuksensa kauniisti näin tehdessään: ”Syksyn tuulet puhaltelevat pienen pensasapilan ympärillä: varistaako se kukkansa tänä iltana? Kuihtuuko se huomenna? ... En usko isäsi sinua vihanneen, en äitisi inhonneen. Tämä vain on Taivaan tahto, itke siis kurjaa kohtaloasi.”⁵²

Basho vain ohittaa hädässä olevan lapsen puuttumatta tilanteeseen millään tavalla. Suhtautumistapa on tässä outo, mutta kuitenkin yleinen: silleen jättäminen. Maailman tilaan alistuminen; sellainen myötätunto, joka ei johda toimintaan.

Mario Vargas LLhosa esittää romaanissa *Puhujamies* fiktiivisen kuvauksen viidakossa asuvasta kansasta, joka pieninä perheyksikköinä alati vaeltaa pitääkseen auringon kiertämässä. Puhujamiehet vaeltavat ryhmien välillä kertoen kansansa vanhoja tarinoita ja välittäen uutisia. Itsemurha on tavallisin tapa kuolla. Llhosa kuvaa, kuinka kansan jäsenet pienimmänkin vastoinkäymisen kohdatessa ottavat hengen itseltään.⁵³

Oletuksena LLhosan kuvaamassa käytösmallissa on, että kuoleman rajan takana odottava maailma on parempi paikka kuin se, missä he nyt ovat, parempi vaihtoehto. Samalla tavoin voi tulkita H.C.Andersenin satua *Pieni tulitikkutyttö*, jossa yhteisön ulkopuolelle sysätty pikkutyttö nälissään ja kylmissään raapii viimeisiä myytäviksi tarkoitettuja tulitikkuja pitääkseen sormensa lämpiminä. Hypotermia vaivuttaa hänet pikku hiljaa isoäidin lempeän hahmon syleilyyn, pois reaalityodellisuudesta toiseen, onnellisempaan maailmaan ja hän kuolee pois.

⁵² Bashoo 2012, 25.

⁵³ Llhosa 1990.

Clarissa Pinkola-Estésin tulkinnassa pikkutyttö toimii väärin polttaessaan ainoan eloonjäämisen mahdollisuutensa yksi kerrallaan hetkellisen lämmön takia. Pinkola-Estésin tulkinta sadusta nojaa teesiin, että sitä toista maailmaa, johon tyttö on menossa – ja häntä noutamaan tullutta isoäitiä – ei ole olemassa, vaan se on vain hänen omaa kuvitelmaansa. Tästä teesistä seuraa itsestäänselvytenä, että ainut positiivinen ratkaisu on elää.⁵⁴

Entä jos oletamme, että henkien maailma on olemassa ja isoäiti todella tulee hakemaan tyttöä vihdoinkin pois siitä todellisuudesta, jossa hänen elämänsä on pelkkää kärsimystä? Näin olen itsekin aina ymmärtänyt sadun sanoman: isoäiti tarjoaa paremman vaihtoehdon, tulee auttamaan tyttöä. Tässä mallissa satu kuvaa lempeän ja vailla pelkoa tapahtuvan kuoleman: sitä maailmaa mihin kuollessa menemme ei ole syytä pelätä, kärsimys on siinä maailmassa, jossa elämme.

Väkivaltainen kuolema aiheutti levottomuutta. Iniössä ja Kustavissa kerrottiin paikoista, joissa joku oli väkivaltaisesti kuollut ja saarista, jonne ei pitänyt yksin rantautua. Jos näin kuitenkin joutui tekemään, irroitettiin ehkä veneen köysi yöllä maatessa. Vastasyntyneen tappopaikoilla kuultiin lapsen itkua ja kiertävän mustalaisen selvänäkijän kertomusta kylän oudoista, hevosen kuolemaan johtaneista tapahtumista pidettiin totena. Pahan ihmisen kuoltua hänen talonsa pihamaalle ei mielellään tultu yksin hämärissä vuosikymmeniäkään myöhemmin.

Ossian kertoo tapauksesta 1800-luvun alkupuolelta, jolloin yksi kylän miehistä jäi hylkeenpyynnin yhteydessä jäälautalle ajelehtimaan. Kun jäälautta jäi Isokarin länsipuolelle kiinni, saatiin mies haettua pois. Hän kertoi olleensa pulassa, kun paholaiset rupesivat merestä ylös tulemaan ja häntä mukaansa hakemaan. Kerrottiin miehen tehneen merellä murhia aikaisemmin, kun heidän laivansa oli ajanut hollantilaisen laivan päälle ja koko tämän miehistö oli joutunut veden varaan. Kun

⁵⁴ Pinkola Estés 2014, 337-345.

nämä yrittivät kiivetä turvaan laivalle, olivat he tappaneet joka ikisen. Kokkipoika, joka viimeiseksi oli tapettu, oli erityisen ahtaalle pannut hylkeenpyytäjää.⁵⁵

Miksi vainajien palvonnasta on tullut kummitustarinoita?

Voi tietenkin olla, että tallennettu perinneaineisto on vääristynyt siten, että sinne ovat päätyneet lähinnä mieltä kiihottavat pelottavat kummitustarinat ja harmonisemmat kohtaamiset vainajien kanssa ovat jääneet kirjaamatta tai haastateltavat ovat kokeneet ne liian henkilökohtaisiksi eivätkä ole niistä halunneet kerääjälle puhua. Tällaiset tarinat eivät ehkä ole myöskään sopineet vanhaa maailmankuvaa vähättelevään ajattelutapaan. Kummitustarinat pelotteluineen taas ovat olleet enemmänkin tarinoita ja viihdettä eikä niillä ole ollut sellaista todellisuus-arvoa, joka pitäisi huomioida. Tavallisesti kummitustarinoihin kuului kuitenkin myös moraalinen opetus.

Kun vanhassa itämerensuomalaisessa uskonnossa vainajat käsitettiin osaksi yhteisöä ja esi-isiä pidettiin suvun suojelijoina, on tällaisesta kokemisesta todella pitkä matka vainajien pelkoon.

Koska ja miksi vainajien henkiä on alettu pelkäämään?

Vainajien pelko liittyynee kristinuskon tuloon ja sen strategiaan demonisoida vanhan uskonnon piirteet.

Kulttuuri, jonka uskonnon olennaisimpia tekijöitä oli vainajain palvonta, joutui tähän seikkaan vihamielisesti suhtautuvan uskonnon vallan alle. Kristinuskon virtauksista etenkin luterilaisuus suhtautui vihamielisesti moniin muihinkin ”pakanauskontojen” piirteisiin, mikä on tyypillistä itsensä ainoaksi oikeaksi julistavalle opille. Kansaa

⁵⁵ TYSKÄ 25 ja 26, 1954. Ossian Kuusinen.

peloteltiin julistamalla sen vanhan uskonnon näkemykset paholaisen työksi ihmisten saattamiseksi helvetin ikuiseen tuleen.

Kirkon oppi on näistä ajoista lientynyt ihmisystävällisempään ja keskustelevampaan suuntaan, mutta vielä tänä päivänä kerrotaan esimerkiksi kiivaampaa luterilaisuutta edustavan Lähetyshiippakunnan julkaisun sivuilla, että kummitukset eivät ole ihmisten sieluja vaan langenneita enkeleitä, jotka yrittävät saada ihmisen valtaansa:

”Mistä on siis kyse tapauksissa, joissa ihminen sanoo nähneensä aaveen tai jopa keskustelleen sellaisen kanssa? Varmasti osa niistä on vilkkaan mielikuvituksen tuotetta, keksittyjä tarinoita tai mielenterveyden ongelmia, mutta eivät kaikki. Raamattu kertoo sekä näkyvistä että näkymättömistä luoduista (Kol. 1:16, Ef. 6:12). Näkymättömiä henkiolentoja on kahdenlaisia. On pyhiä enkeleitä, jotka ovat Jumalan palvelijoita, ja on langenneita enkeleitä, joita Raamattu kutsuu riivaajiksi ja joiden johtaja on Saatana.

Jos ihminen todella näkee jotain, minkä luulee olevan kuolleiden sieluja, on todennäköisimmin kyse riivaajahengistä, jotka naamioituvat ja tekeytyvät kuolleiksi ihmisiksi, sillä perkele on valheen isä (Joh. 8:44). Siksi kilttejä ja hyvätahtoisia kummituksia ei ole olemassa eikä kenenkään kuollut sukulainen ole jäänyt rauhattomana vaeltamaan maan päälle. Näitä henkiolentoja ei tule lähestyä, niistä kiinnostua eikä yrittää ottaa niihin yhteyttä. Raamattu varoittaa ankarasti yrittämästä yhteyttä tai kommunikoinnista kuolleiden ja henkiolentojen kanssa (5. Moos. 18:9-14, Jes. 8:16-20), sillä niiden kautta ihminen joutuukin tahtomattaan tekemisiin riivaajahenkien kanssa. Siksi kristityn tulee pysyä erossa meedioista, spiritismistä yms. ja etsiä yhteyttä Jeesukseen ja kääntyä hänen sanansa puoleen.

Ihmisen, joka toistuvasti kokee kummittelun kaltaisia ilmiöitä, on hyvä ottaa yhteyttä lähimmän Lähetyshiippakunnan seurakunnan pastoriin, joka mielellään tulee auttamaan ja toimittamaan kodin siunaamisen Jumalan sanalla ja rukouksella.”⁵⁶

⁵⁶ <https://www.luterilainen.net/onko-kummituksia-olemassa/>

Tämä lienee vain kalpea varjo siitä, millä kiivaudella muutama vuosisata sitten luterilaiset papit Suomessa kävivät tietäjien, pyhien lehtojen ja muiden vanhan uskomusmaailman ilmentymien kimppuun.

Koskapa meillä elävillä ei ole varmaa tietoa kuoleman jälkeisistä tapahtumista, on nähdäkseni varsin epäkunnioittavaa kuitata meitä lähestyvä läheinen paholaisen ilmentymäksi – onhan olemassa mahdollisuus, että läheinen todella on siinä uudessa olomuodossaan ja haluaisi meihin yhteyttä. Siinä tapauksessa, että luoksemme saapunut hahmo onkin oman psyykemme tuotetta, ilmentänee se tarvettamme käsitellä suhdettamme vainajaan, eikä siinäkään tapauksessa ole viisasta kääntää asialle selkäänsä. Useimpien vanhojen kulttuureiden tapaan myös itämerensuomalaiset kulttuurit ovat tarjonneet monenlaisia yhteisöllisiä tapoja ja rituaaleja näiden kokemusten käsittelyn helpottamiseksi ja lopulta vainajasta irti päästämiseksi. Suomessa tällaisia tapoja noudatettiin vielä pitkään katolisen kirkon aikana, joka otti kirkolle niissä sijansa. Luterilaisuuden vallatessa alaa monet näistä rituaaleista julistettiin kirkon taholta tuomittaviksi, mutta maaseudulla niistä luopuminen kävi hitaammin.

”Maalaisyhteisöjen kuolemankulttuuriin kuului ajatus, että vainaja voi olla kuolemansa jälkeen aktiivinen erityisesti ensimmäisten päivien aikana ja liikusella haudastaan niin kauan kuin luissa on vielä lihaa. Karjalassa 1900-luvulle saakka noudatetuissa rituaaleissa vainajaa pidettiin puolittain elävien yhteisön jäsenenä ensimmäisten kuuden viikon ajan; tuona aikana hän kulki kaikki elämänsä askelet. Tämä välitila päättyi haudalla vietettyihin pitoihin. Vainaja oli erityisen muistamisen kohteena vuoden ajan kuolemasta, mutta tämän jälkeen häntä huomioitiin enää muiden mukana vuotuisina vainajien juhlapäivinä. Tällainen aikataulu vastaa tutkijoiden käsitystä surevien kokemuksista myös nykypäivänä: kokemukset vainajan läsnäolosta ovat yleisimpiä ensimmäisinä viikkoina ja vähenevät selvästi ensimmäisen vuoden jälkeen. Vastaavaa aikataulua on käytetty useiden kirkkokuntien ja eurooppalaisen sivistyneistön sururitualeissa

myöhemminkin, vaikka perusteluna ei ole enää ollut vainajan mahdollinen aktiivisuus.”⁵⁷

”Kristinuskon näkemys kuolemasta poikkesi varhaisempien viljelijäyhteisöjen sykliseen aikakäsitykseen nojaavasta järjestelmästä, jossa yksilön kuolema oli osa yhteisön uudistumista ja kiertoa. Yksilö ja hänen sielunsa kohtalo lineaarisessa ajassa tuli tärkeämmäksi. Käytännössä katolinen kristillisyys oli kuitenkin edelleen kollektiivista. Elävien kiinteä suhde vainajiin jatkui, vaikka suhteen sisältöön ja merkityksiin tuli muutoksia. Keskiajan katolista kuolemankulttuuria leimasi kiirastulioppi, jonka mukaan yksilön oli puhdistauduttava synneistään kiirastulessa kuolemansa jälkeen. Kiirastuliopin myötä huolenpito vainajista jatkui muuttuneessa muodossa. Vanhastaan tuttua oli se, että alkuaikoina kuolemansa jälkeen vainaja tarvitsi intensiivisempää huolenpitoa. Aineellisen ravinnon sijaan vainajat tarvitsivat kirkon tarjoamaa sielunravintoa, jota omaiset hankkivat sielunmessujen, esirukousten tai aneiden muodossa. Vainajan sielun hyväksi tehdyt lahjoitukset ja rukoukset lyhensivät hänen kärsimyksiään kiirastulessa.”⁵⁸

”Luterilaisella ajalla sekä maallinen että hengellinen esivalta pyrkivät torjumaan ’paavillisena taikauskona’ pitämiään katolisia tapoja sekä kansanomaisia ei-kristillisiä käsityksiä. Hautaukseen liittyvä kotitilaisuus ja hautauksen jälkeinen jumalanpalvelus nähtiin sopivina tilaisuuksina rahvaan kasvattamiseen. Vuoden 1571 kirkkojärjestys ohjeistaa pappeja vainajaelämysten kristilliseen tulkintaan: ’Jos liikkeellä on kummittelua, siitä ei pidä välittää eikä sitä pidä pelätä, vaan oikeassa uskossa antautua Jumalan suojelukseen. Kummitteleva paholainen ei silloin voi vahingoittaa kuollutta eikä eläviä tai heidän

⁵⁷ Kaarina Koski 2019, 64.

⁵⁸ Kaarina Koski 2019, 66.

sieluaan.’ Luterilaisen kirkon kannaksi oli vakiintunut vähitellen reformaation jälkeen se, ettei vainaja voinut lainkaan palata elävien maailmaan, vaan siihen viittaavat kokemukset olivat paholaisen aiheuttamia illuusioita. Keskiajalla asia oli ollut vielä kiistanalainen. Kristinuskon historiassa näkemykset edesmenneiden paluusta ovat olleet moninaisia.”⁵⁹

Mitä muiden henkien läsnäolo ympärillä merkitsee?

Mitä tarkoitan tässä muilla hengillä?

Tässä on kysymys kolmiulotteisesta maailmastamme irrallaan liikkuvista hengistä, jotka eivät liity vainajiin: luonnonelementtien hengistä, elinkeinojen suojelijoista ja muista uskontoon kuuluvista henkiolennoista (persoonaton kaikkeus-jumala ei kuulu tähän kategoriaan).

Kuten sanottu, ymmärtääksemme todella vanhaa maailmankuvaa, meidän on otettava se todesta: oletettava, paitsi että puilla on sielu, myös että henkiolentojen maailma todella on olemassa, osa todellisuutta ja läsnä ihmisen jokapäiväisessä kokemusmaailmassa. Jollakin tavalla. Miten?

Myös personoidun Jumala-hahmon, Kristus-hahmon, paholaisen, demonien, enkeleiden yms., kuten myös profeetta-hahmon todesta ottaminen edellyttää henkien maailman olemassaolon oletusta. Ja että tässä maailmassa on muitakin olentoja kuin kuolleiden sielut.

Ossian Kuusinen esittää ympäristön henkisyyden tasavertaisine luonnonolentoineen ja paikansuojelijoineen ihmisen onnellisuutta

⁵⁹ Kaarina Koski 2019, 69.

lisääväksi tekijäksi, mutta kuuluvatko nämä muutkin henget tähän ryhmään?

Onko henkien läsnäolo onnellisuutta lisäävä tekijä, riippunee tämän henkimaailman luonteesta: Mitä tämä henkimaailma ihmiseltä vaatii? Kunnioitusta? Mikä tämän kunnioituksen henkinen merkitys on? Vaatiiko se alamaisuutta? Mikä alamaisuuden henkinen merkitys on? Eletäänkö henkimaailman kanssa rauhassa vaiko epäsovussa? Onko se uhka ihmiselle? Ennustaako se tuhoa ja katastrofia? Edustaako se pelottavia alitajunnan elementtejä, jotka uhkaavat yksilön henkistä tasapainoa? Antaako se ihmiselle ylimitoitettun tehtävän?

Tärkeä kysymys yksilön kannalta on, olivatko vanhan maailmankuvan henget painostavia, pelottavia ja vaativia, vai toivatko ne turvallisuuden tunnetta ja antoivat korkeampien voimien suojelua.

Vanhat itämerensuomalaiset jumalat olivat yleensä luonteeltaan hyvántahtoisia luonnon, elinkeinojen ja suvun suojelijoita. Kristinusko demonisoi vanhan kansanuskon hahmot. Tässä työssä papit olivat avainasemassa. Heistä suurin osa oli kasvanut maaseudulla ja tunsivat kansanomaiset käsitykset haltioista ja luonnonhengistä. Aiemmin hyvántahtoisina pidetyt kansanperinteen olennot esitettiin nyt paholaisen avustajina. Papit uskoivat itse taikuuteen ja pitivät sitä todellisena uhkana. Uuden ajan alun (1600) noitavainot tekivät esimerkiksi *parasta* paholaismaisen hahmon ja demonisen varkaan, vaikka se alun perin oli lähinnä maaginen apulainen, joka loihti emännälleen voivuoria.⁶⁰

Ossianin mukaan *para* oli haltioiden kaltainen olento, joka toi yöllä viljelyhteitä pellolle monen virstan päästä. Emäntä palkitsi *paran* kattamalla sille yöksi pöytään aterian.⁶¹

⁶⁰ Lappalainen 2018,191.

⁶¹ TYSKÄ 1125a, 1968. Ossian Kuusinen.

Toiko kristinuskon pahojen henkien ja demonien maailman Pohjolan uskontoihin?

Uskonnot puhuvat demoneista.

Mitä demonit ovat?

Sana demoni pohjaa kreikan sanaan *daimōn*. Daimoni oli muinaiskreikkalaisilla jumalolento, ihmisen kaksoisolento tai suojelushenki. Kristinuskossa demoni on pakanuuden jumala ja paha henkiolento, hornanhenki, riivaaja.⁶²

Mystiikan perinteeseen syventynyt katolinen munkki Willigis Jäger kirjoittaa, että jokainen mietiskelyn tietä kulkeva päätyy Jeesuksen kiusauskertomuksen tapaan erämaahan eli yksinäisyyteen ja kohtaa väistämättä demoninsa: ”Demonit tai varjot ovat oman tietoisuutemme kääntöpuoli. Siihen liittyvät niin edellä mainitut lapsuuden traumat tai parisuhteessa koetut loukkaukset kuin myös eri syistä johtuvat pelot ja depressiot. Usein nämä sielulliset ongelmat tukahdutetaan pois tietoisuudesta – ne lohkotaan erilleen minästämmme. Kreikan kielestä tulevan ’demoni’-sanon kirjaimellinen käännös on ’poislohkottu’. On siis syytä olettaa, että alkujaan oltiin hyvin perillä siitä, mistä oli kyse, kun puhuttiin demoneista eli siitä osasta, jota tänä päivänä nimitetään psykologiassa ’neuroottiseksi osaksi’.”⁶³

Vaikeus erottaa hulluus ja henkien kokeminen.

Jos oletamme, että se varjojen/henkien maailma, josta lähes kaikki kansat puhuvat, on todella olemassa, jää meille ongelma erottaa tämä

⁶² Aikio 1982.

⁶³ Jäger 2012, 181.

todellisuus ihmisen mielen sisäisestä todellisuudesta, joka projisoituu ulkoiseksi todellisuudeksi.

C.G.Jung ratkaisi tämän ongelman jättämällä sen silleen:

”Kerran makasin yöllä valveilla ja ajattelin edellisenä päivänä haudatun ystäväni äkillistä kuolemaa. Se askarrutti minua suuresti. Äkkiä minusta tuntui siltä että hän oli huoneessani. Tunsin että hän oli vuoteeni vieressä ja pyysi minua tulemaan mukaansa. En pitänyt häntä ilmestyksenä vaan visuaalisena sisäisenä kuvana hänestä, ja selitin sen itselleni fantasiaksi. Rehellisyyden nimessä minun oli kuitenkin kysyttävä itseltäni: onko minulla todistetta siitä, että se on fantasia? Entä sitten jos se ei olisikaan minun mielikuvitustani, jos ystäväni todella olisi tässä ja minä pitäisin häntä pelkkänä fantasiana? Eikö se olisi häpeämätöntä minun puoleltani? Aivan yhtä vähän todisteita minulla oli kuitenkin siitä, että hän olisi seisonut edessäni ilmestyksenä, toisin sanoen todellisena. Silloin sanoin itselleni: Yhdentekevää, onko todisteita vai ei! Sen sijaan että selitän hänet fantasiaksi voisin yhtä hyvin myöntää hänet ilmestykseksi ja ainakin kokeilumielessä pitää häntä todellisena. Samalla hetkellä kun ajattelin näin, hän meni ovelle ja viittasi minua seuraamaan.”⁶⁴

Mielessään Jung seurasi ystäväänsä ja sai nähdä, mitä asiaa tällä oli hänelle.

Henkien maailman olemassaolon todistus ei ole tieteen tehtävä, kuten ei Jumalankaan olemassaolon todistaminen. Uuden ajan alussa kristinuskossa pääsi vallalle idea, että Jumala olisi todistettavissa rationaalisen ajattelun keinoin. Tähän ryhdyttiin uskonnon kannalta onnettomin seurauksin: Jumalan vetovoima katosi. Samanlaiseen onnettomaan lopputulokseen päästään, jos tieteen saavutuksia aletaan selittää uskonnollisin keinoin. Ihmisen tiedostuksessa on monenlaisia alueita eivätkä samat työkalut toimi joka alueella.

Astuessaan kokemukselliseen henkien tiedostuksen maailmaan, ihminen altistaa psyykensä vaaraan. Itsetarkkailu on enemmän kuin välttämättömyys ja vaatii paitsi herkkyyden, myös hyvän itsetunnon,

⁶⁴ C.G.Jung 1992, 333, 334.

oman voiman tunnon ja tahdonvoiman tehdä omia päätöksiä paineen alla.

Shamanistisissa kulttuureissa Siperiassa shamaaniksi valittiin ja valitaan mieleltään erityisiä piirteitä omaava yksilö, eikä tätä kohtaloa pidetty mitenkään toivottavana. Oppilas seuraa opettajansa koulutusta ja on hänen suojassaan lähes kymmenen vuotta ollakseen valmis kohtaamaan henkien maailman omin voimin. Paitsi lähettinä elävien ja kuolleiden maailman välillä, shamaani toimii myös heimonsa parantajana ja tietäjänä. Tämä roolien moninaisuus ja ihmisten syvällinen auttaminen lienevät osaltaan tukeneet shamaanin kapasitettia erottaa oman mielensä luomat sisäiset kuvat todellisesta henkien maailmasta. Psykoottiselle todellisuustajun hämärtymiselle on luonteenomaista juuri oman alitajuisen sisältöjen pelkoineen ja toiveineen liukuminen koettuun reaalityodellisuuteen. Realiteetit eivät ole enää selkeästi tunnistettavissa ja oma itse koetaan lapsenomaisesti voimattomaksi tämän ulkomaailman määräysvallan edessä.

Kansanperinteessä – myös varsinais-suomalaisessa – usein esille tuleva pelko ajoittain liikkeellä olevia pahantahtoisia henkiä kohtaan, joita vastaan piti suojautua erilaisin merkein ja rituaalein, liittyi ehkä juuri hulluuden pelkoon – pelkoon omia piilotajunnan aineksia kohtaan, jotka oli lohkottu pois päivä tietoisuudesta. Tuntematon henkien maailma samaistui tähän pelottavaan torjuttuun ainekseen. Ehkä vaistomainen itsesuojelu käski kääntää katseen toisaalle ja sytyttää kynttilät rukousta lausuen.

Yhteisöllisen rituaalin turvin henkien maailman sisällöt voidaan parhaimmillaan kohdata turvallisissa puitteissa – tarvitsematta pelätä oman identiteetin rajojen katoamista. Omien kokemusten vertailu muiden kokemuksiin voi myös auttaa realiteettien pysymisessä.

Anja Tuomisto kiinnittää huomiota siihen, että velkualaisten suullisessa perinteessä kummitustarinoiden kertomiseen suhtauduttiin myös vakavasti. Liian kepein perustein kerrottua yliluonnollista kokemusta paheksuttiin ja näin kontrolloitiin kertomista. Jonkun tutun ihmisen aito

kertomus yliluonnollisesta kokemuksesta sen sijaan oli lähes yhtä pätevä kuin ihmisen oma kokemus.⁶⁵

Rationaalinen ajattelu, kokeminen ja mystiikka

Arkkipiispa John Vikström esittää kirjeessään Jörn Donnerille näkemyksen, että tieteelle ja uskonnotille on ominaista kunnioitus ja nöyryys todellisuuden edessä, magia ja tekniikka sen sijaan suhtautuvat todellisuuteen manipulatiivisesti, ne pyrkivät ottamaan todellisuudesta otteen, hallitsemaan sitä.⁶⁶ Tässä on olennainen asennoitumisero. Magian tai tekniikan ei tarvitse välittää totuudesta, kunhan menetelmä toimii.

Kun ihmiset näkevät ja kokevat haltijoita tai vainajien henkiä, erilaisia ennusmerkkejä ja maagisia syysuhteita ympäristössään ja nämä kokemukset ovat hyväksytty osa maailmankuvaa, myös rinnakkain kristinuskon kanssa, on pohdittava rationaalisen ajattelun luonnetta ja roolia.

Rationaaliseen ajatteluun liitetään yleensä sellaisia tuntomerkkejä kuin johdonmukainen ja ristiriidaton päättely, perustellut mielipiteet, kyky ennustaa ja hallita, so. tuottaa tai torjua ympäröivän luonnon tapahtumia. Toisaalta järkevyys, rationaalisuus, on myös ”paljon moniulotteisempi käsite kuin edistys- ja kehitysuskon täyttämässä länsimaailmassa aikaisemmin tajuttiinkaan”.⁶⁷

Karen Armstrong kirjoittaa, ettei mystiikan ja rationalismin välillä ole niin suurta kuilua kuin luulisi. Luovan filosofin tai tutkijan on mystikon tavoin kohdattava ”todellisuuden pimeä maailma ja tietämättömyyden

⁶⁵ Tuomisto 1999, 111.

⁶⁶ Donner ja Vikström 2002, 43.

⁶⁷ von Wright 1987, 14, 20, 21.

pilvi ja yritettävä tunkeutua sen läpi. Logiikan ja käsitteiden parissa askarrellessaan he ovat väistämättä jo vakiintuneiden ideoiden ja ajatuskaavojen vankeja.” Usein uudet löydöt tulevat kuin annettuina, näkyinä ja inspiraatioina. Albert Einstein piti mystiikkaa kaiken oikean taiteen ja tieteen kylväjänä: ”Tieto siitä, että meille käsittämätön on todella olemassa ja ilmenee korkeimpana viisautena ja kaikkein huikaisevimpana kauneutena, minkä voimme puutteellisilla kyvyillämme ymmärtää vain kaikkein alkukantaisimmassa muodossaan – tämä tunne muodostaa kaiken aidon uskonnollisuuden ytimen. Tässä ja vain tässä mielessä olen itsekin hartaan uskonnollinen ihminen”.⁶⁸

Mitä on mystiikka?

Sana mystiikka pohjaa kreikan sanaan *mystiko* 's, joka tarkoittaa salaperäistä. Mystiikalla tarkoitetaan uskonnollisen elämän muotoa, joka korostaa sielun välitöntä yhteyttä jumaluuden kanssa. Mystisyyden mukaan todellisuuden sisintä olemusta ei voida käsittää ymmärryksen, vaan sisäisen näkemyksen, intuition avulla.⁶⁹

Mystiikka ei ole vain uskontoon kuuluvaa. Mystiikan perusajatuksella, että ihminen voi ymmärtää todellisuuden perimmäistä luonnetta vain intuitiivisesti - ei rationaalisen ajattelun avulla - on laaja kannatus myös filosofian parissa.

Tämä mystiikan perusajatus ei tietenkään sulje pois rationaalisen ajattelun hyötyä muissa kysymyksissä.

Willigis Jäger kirjoittaa, että sekä psykoottinen että mystikko ovat lähteneet tietoisuuden merelle, mutta erona on, että mystikko osaa uida, kun taas psykootikko vaipuu syvyyteen. Mystikko ei ole psykoottisen tavoin hukannut minä-rakennettaan, jonka luo hän aina

⁶⁸ Armstrong 2007, 505, 506; Einstein 1990, 204.

⁶⁹ Annukka Aikio 1982, 427.

löytää takaisin. Tätä pelastusrengasta hän välttämättä tarvitsee jäsentämään esiin tunkevaa psyykkistä energiaa.⁷⁰

Kolmea monoteistisen uskonnon – kristinuskon, juutalaisuuden ja islamin – historiaa tarkastelevassa kirjassaan Karen Armstrong kirjoittaa, että kaikki mainitut uskonnot ovat sisältäneet vahvan mystisen puolen ja suuntauksia. Nämä ovat olleet eri tavalla esillä eri aikoina. Mystiikkaa korostava uskonto painottaa henkilökohtaisen opastajan tärkeyttä.

Matka mielen syvyyksiin merkitsee suurta riskiä, koska ihminen ei välttämättä kestä kaikkea mitä hän sieltä löytää. Siksi uskonnot teroittavat, että mystisen matkan voi tehdä ainoastaan asiantuntijan opastuksella ja hänen valvonnassaan. Hän johdattaa noviisin vaaranpaikkojen ohi ja varmistaa ettei tämä ylitä voimiaan. Karen Armstrongin mukaan kaikki mystikot painottavat älyllisen ajattelun ja henkisen tasapainon merkitystä. Zen-mestarien mukaan neurootikkojen on turha etsiä tasapainoa meditoinnista, sillä se vain pahentaa heidän tilaansa. Juutalaiset mystikot edellyttivät myös, että seksuaalisen terveytensä varmistamiseksi täytyi mystikon olla naimisissa. Mystisen matkan aikaisia näkyjä tulee mystikon pitää vain ihmismielen tuottamina transsendentteina symboleina, joiden myötä koetaan uskonnollisia kokemuksia – ei minään päämäärinä itsessään. Juutalainen mystikko näkee näkyjä seitsemästä taivaasta, buddhalaiset näkevät Buddhan ja bodhisattvojen kuvia, kristityt neitsyt Marian.⁷¹

⁷⁰ Jäger 2012, 180.

⁷¹ Armstrong 2007, 331, 332.

Mitä on taikausko? Mitä on magia?

Sinikka Piippo määrittelee magian pyrkimykseksi hallita luonnonvoimia ja ympäristöä, eläimiä, ihmisiä ja henkiolentoja. Se on pyrkimystä vaikuttaa maailmaan hallitsemalla yliluonnollista rituaalein, symbolein, taikaesinein ja loitsuin. Rukouksen ja loitsun raja on liukuva. Rukouksessa tavallisesti pyydetään nöyrästi, mutta magiassa voidaan vaatia. Maagisen maailman lähtökohtana on ajatus, että maailmankaikkeudessa kaikki on vuorovaikutuksessa keskenään, kaikkeus on liikkuvaa energiaa. Toisekseen kaikella olevaisella on vastaavuus tietyissä kategorioissa, kuten kasveissa, kivissä, planeetoissa, jumaluuksissa. Maagisten riittien tekeminen vaatii syvempää tietämystä tästä maailmasta ja oikeaa tahtoa (voimaa, väkeä) ja asennetta. Ilman näitä riittien tekeminen jää vaille pontta ja on pelkkää taikauskoa.⁷²

Luonnon kiertoon syvästi juurtuneen myyttisen maailman hämärtyessä ja unohtuessa ovat loitsutkin irrallaan käyttöyhteydestään. Silti niitä saatetaan vielä pitkään muistaa, mutta niiden lopetus jää taikauskoksi eikä niillä ole enää mitään tekemistä magian kanssa. Taikausko on maagisesta maailmasta irroitettua satunnaisiin vastaavuuksiin uskomista.

Taikausko ja magia ovat siis eri asioita. Magia ei ole myöskään shamanismia. Maagikko ei matkusta vainajien maailmaan.

Noitiin ja taikoihin jonkun verran vielä uskottiin Ossianin aikana. Että noidat kävivät pääsiäispaaston aikaan keritsemässä lampaita ja leikkasivat ehkä haavojakin niihin ja pääsiäisyönä menivät vanhaan myllyyn villojen kanssa jakamaan saalista – tähän tarinaan uskomisesta vakavissaan Ossian ei ole varma. Ehkä sitä pidettiin vain hauskana

⁷² Piippo 2019, 3, 7, 8.

tarinana, jonka yhteys 1600-luvun noitavaihoihin lienee ollut jo hämärän peitossa. Lampaat olivat huonon ruokinnan takia keväällä huonossa kunnossa ja erilaisten puutostautien vaivaamia, mikä näkyi nahassa ja villassa.

Ossian kertoo, että uskottiin tiettyinä päivinä olevan suotuisampaa tehdä tiettyjä töitä. Juhannussaunassa tehtiin erilaisia taikoja, esim. vihta heitettiin saunan katon päälle ja mihin sen tyvi osoitti, sieltä suunnasta sulhanen tuli. Jos meni sellaisen rakennuksen katon päälle, jossa oli kolme kertaa muutettu, sieltä näki seuraavan vuoden tapahtumia.⁷³

Se oli sil taval et ko se Paaval asus semmoses luados ko sanotti Aavaste maaks ja hän oli kuullu ja vähä kaike sit tainu jota nähdäkki et siäl semmone aarrehauta, aarnhaudaks sanota tääl, ni että siäl jota valkia palo yäl. Ja hän men Uuttenkaupunki sit sen noidan tyhjö et sitä ruveta siält kaivama. Ja sit mentti yäl Uudenkaupunki sin vanhan kirko luukammio ja otetti siält yks pääkallo sit paatiahteri ja lähretti sit soutama sin Lokalahdel. Ni ja ikän päästi Uudenkaupunki ja Kalanti rajal ni sit se pää kiärretti viäre siält paatist. Sillo Paaval sano et hän ei enä tul. Flaminkki (...) ol sit, et kyl mnää sun tiärä mitä (...) täst tule, et panna pussi ja mennä maihi. Mutta ei Paaval uskaltan sit enä. Paaval kiit onneas et sai noidast ero ja tul kotti vaik ei ikä olis sitä aarret saan. Sil taval kerrota ja ne ova kaik semmossi et ne ova mnuu eläsäns eläny ja se asiaki kaiket oo tapahtunu minu eläissän, mutta se et kute mnää ol mukan ollu ni en mnää tiär sen tarkemmi.⁷⁴

Leikkimielisemmistä taikojen teon tavoista Ossian kertoo mm. miten tytöt ottivat erilaisista taikoihin liittyvistä ennusmerkeistä selvää tulevasta miesonnestaan.⁷⁵

⁷³ TYSKÄ 25 ja 26, 1954. Ossian Kuusinen.

⁷⁴ TYSKÄ 25 ja 26, 1954. Ossian Kuusinen.

⁷⁵ TYSKÄ 912/1967. Ossian Kuusinen.

Vilja- ja karjavuoden onnea vaalittiin monin tavoin, esimerkiksi:

*Siihe aika ko mnää laps oli ni viäl enimäkses tuatti olkki joululaattial ja sitt ol semmone ettei lapse saanu niiss sitt paljo telmi ja muljatt että sitt ni elo sekkanu kovaste jos vaa ne jouluolje sekot.*⁷⁶

1800-luvulla kiertävät käsityöläiset ja työpalvelusten tekijät, pienkauppiaat ja erilaisten taikojen tai parannushoitojen tekijät olivat varsin tavallisia hahmoja maaseudulla. Näin myös Iniössä ja Kustavissa.

Kertoja Iniöstä muistaa kerrotun, että seudulla kiertelevä vanhempi mies loitsi rajoja lehmille, jolloin lehmät pysyivät aiotulla alueella eikä paimenten tarvinnut erityisesti niitä paimentaa. Lasten tehtävänä oli paimentaa lehmiä etteivät ne menneet viljelyksille. Ukko oli kysynyt eikö ollut tylsää vahtia päivät pääksätysten. Kiersi sitten manaten ympäri alueen, jolla karjan piti pysyä. Ja siinä pysyivät sitten. Mies myös seisautti verenvuodon tarvittaessa. Kierteleviä ennustajia, selvänäkijöitä ja verenseisauttajia sekä erilaisten taikojen tekijöitä liikkui vielä sotien jälkeenkin palveluksia tehden Iniössä.

Näkymättömien rajojen asettamisella ei välttämättä ole tekemistä henkien maailman oletuksen kanssa. Amerikkalainen koirakuiskaaja Cesar Millan asettaa koirilleen näkymättömiä rajoja omaa energiaansa suunnaten ja elekieltä käyttäen. Nykyisin tapahtuma käsitteellistetään vain eri tavalla eikä tapahtumassa ehkä lausuttavien sanojen itsessään käsitettä sisältävän mitään ”voimaa”, vaan voima tulee sitä käyttävästä ihmisestä, joka sanojen avulla keskittyy. Milan kirjoittaa, että koirat kunnioittavat luonnostaan näkymättömiä rajoituksia ja asettavat niitä jatkuvasti toisilleen energiaa ja elekieltä käyttäen.⁷⁷

Loitsujen luvussa taas käsitettiin itsessään olevan voimaa. Entisinä aikoina pidettiin tärkeänä esimerkiksi sitä, että sanottavassa loitsussa

⁷⁶ TYSKÄ 912/1967. Ossian Kuusinen.

⁷⁷ Cesar Millan 2011, 140, 141.

tiedettiin ja nimettiin olion perimmäinen (myyttinen) alkuperä eli synty, jonka avulla sitten oliota voitiin hallita.

1800-luvulla kerätyssä loitsurunossa, joka muistuttaa enemmänkin rukousta, taas kutsuttiin tyypilliseen tapaan vanhoja jumalia karjaa suojelemaan:

”Hongatar hyvä emäntä
Tapiolan tarkka vaimo
tule katso karjoani
viihittele viljoani
tuo kotihin kourusarvet
maion antajat majoille
aletessa aurinkoisen
iltalinnun laulellessa
saata lehmäni lehosta
maion antajat aholta!
Itse virki viljalleni
sano sarvijuonelleni:
'Kotihinne kourusarvet
maion antajat majoille
korpi kolkko käyäkseenne
rannat raikutellaksenne
koissa hyvä ollaksenne
maa imara maataksenne!
Kotihinne tullaksenne
vaimot valkean tekevät
nurmelle mesinukalle
maalle marjavartiselle.’ ”⁷⁸

⁷⁸ Lönnrot 1880, 182.

Entä taikausko nyt? Onko se lopultakaan nykyihmiselle niin vierasta vai olemmeko niin sen pauloissa, ettemme sitä tunnista?

Käsitteellistämmekö sen vain toisella tavalla?

Kalastaja ainakin yhä sylkäisee perään verkot laskettuaan.

Nivottiinko uuden uskonnon opetukset vanhaan maailmankuvaan?

Uskonnoissa on pimeä puolensa, joka liittyy henkien kokemisen ja hulluuden rajamaastoon. Uskontoon sisäänrakennettu psykoottinen maailma tunkeutuu esiin: personoidut pahat henget, jotka vainoavat ihmistä ja vastapoolina personoitu hyvä isä- tai äitihahmoinen henki, jonka läsnäolon tuntemus luo minälle suuruuden ja voittamattomuuden tunteen. Realiteettitajusta irronnut psyyke vaappuu näiden kahden välillä: ylimaallinen turvallisuus vaihtuu nopeasti musertavaksi peloksi ja takaisin.

Myös Kristinuskoa on tulkittu ja tulkitaan edelleen myös siten, että Jumala, Kristus, enkelit, Saatana ja demonit esitetään persoonina, jotka taistelevat ihmisestä. Ihmisen oma ajattelu saatetaan myös kieltää ”epäuskona” ja ovi ulospääsyyn näin sulkea selittämällä, että kaikki toisinajattelu ja näkökulman vaihtaminen ovat Saatanan vaikutusta. Näin on asetettu itseään selittävän maailman sisälle ehkä odottamaan maailman loppua ja taivaan aukeamista Jumalan valituille.

Tämä ei liene hengellisyyden ja uskonnollisuuden tarkoitus humanissa mielessä?

Kristinuskon historia Suomessa on synkkä kansan perinteiden näkökulmasta katsoen. Tämän historian kaikuja ilmeni varmasti myös Ossianin kuvaamana aikana ja sen jälkeenkin.

Mirkka Lappalainen kirjoittaa tutkielmassaan noitaoikeudenkäynneistä 1600-luvun lopun Ruotsissa ja Suomessa, että usko noituuteen ja Saatanan juoniin oli kudottu tiukasti osaksi ajan uskonnollista maailmankuvaa. Noituuden kieltäjä leimaantui myös henkilöksi, joka ei ota vakavasti sielunvihollisen uhkaa. 1670-luvulla Ruotsissa riehuneet noitavainot lähtivät liikkeelle pienistä kylistä ja maalaispapisto yhtyi ja myös lietsoi kansan hysteriaa. Hysterian ytimessä oli pienten lasten vanhempien pelko, että noidat vievät heidän lapsensa Blåkullan saatanallisiin pitoihin ja näin turmelevat heidän sielunsa. Taalainmaalta ja Norrlannista alkanut noitahysteria oli todellinen ongelma jo koko Ruotsissa 1670-luvun puolivälissä. Valtiovallan asettamat noitakomissiot tuomitsivat kuolemaan noidaksi syytettyjä ajan oikeuskäytännöille epätyypillisillä menettelyillä – komissiot muistuttivat lähinnä kenttäoikeutta.⁷⁹

Suomessa vastaavanlaisia kiihkeitä noitavainoja ei syntynyt eikä noitakomissioita perustettu. Noitia tuomittiin harvakseltaan normaalissa tuomioistuimissa. Blåkulla-kuvasto ei levinnyt Suomen oikeusistuimiin ruotsalaista Pohjanmaata ja Ahvenanmaata lukuunottamatta. Tarinoita noitien kokoontumisista - tavallisimmin myllyissä, mistä Ossiankin mainitsee – liikkui sen sijaan koko läntisessä ja eteläisessä Suomessa.

Muutoin Paholaisen/Saatanan juonittelu-oppi oli vallalla. Lappalainen kirjoittaa: ”Joskus mielen järkkyminen vei ihmisen pimeyteen, tielle kohti verta ja kuolemaa. Noidat eivät reaali maailmassa saaneet aikaan vahinkoa. Sen sijaan ne, jotka näkivät silmiensä edessä mustia olentoja, saattoivat tehdä järkyttäviä tekoja. Demonisista harhoista on tietenkin kärsitty muillakin vuosisadoilla, mutta 1600-luvulla jatkuva puhe Paholaisen uhkasta tunkeutui suoraan sairastuneisiin ajatuksiin. Harhanäyissä pyöri sama enkeleiden ja paholaisen kavalkadi kuin noituuskertomuksissakin. Joskus järkkynyt mieli ei nähnyt muuta mahdollisuutta kuin tarttua kirveeseen. Harhojen vallassa tehdyt

⁷⁹ Lappalainen 2018, 71, 37.

väkivallanteot saattoivat kohdistua viattomiin sivullisiin, eläimiin tai sairaaseen itseensä.”⁸⁰

Puhdasoppisuuden aikana harjoitettu kristillisyys oli ilotonta. Kaikkien mieli ei kestänyt jatkuvaa synnin ja armon puhetta ja pappien kovaotteista tapaa paimentaa seurakuntalaisia. Mielen järkkymiseen yhdistyi miesten kohdalla ajalle tyypillinen runsas alkoholin käyttö. Lappalaisen kuvaamien Suomessa käräjille päätyneiden tekojen kuvastona olivat eri hahmoissa ilmestyvät paholaiset sekä noidutuksi ja vainotuksi joutuminen.⁸¹

Martin Luther uskoi vakaasti noituuteen ja piti kristityn elämää kamppailuna Saatanaa vastaan. Hän oli raivokas antisemitisti ja naisvihaaja, joka kannatti kapinoivien talonpoikien tappamista. Hänen jumalansa oli vihan Jumala, joka täytti hänet raivolla. Kaukana hänestä ja hänen seuraajistaan olivat se seesteinen rauha ja lähimmäisenrakkaus, joka yleensä liitetään aidon uskonnollisen vakaumuksen tuntomerkkeihin.⁸²

Vuonna 1874 Helsingin dogmatiikan ja siveysopin professori Axel Fredrik Granfelt varoitti *Morgonbladet* sanomalehdessä uskonnollisesta suvaitsemattomuudesta, joka kristinuskon nimissä aiheutti maassa hulluutta. Hän moitti pappeja ja saarnamiehiä kauhistuttavista ”rangaistussaarnoista”, jotka voivat johtaa sivistymättömät, heikot tai herkäät ihmiset sielun piinaan ja mielipuolisuuteen. Eurooppalaisessa psykiatriassa oli tuolloin yleinen käsitys, että liiallinen uskonnollisuus saattoi aiheuttaa mielisairautta. Diagnoosina oli tällöin melancholia religiosa. Eritoten herätysliikkeet koettiin sairauden aiheuttajina.⁸³

Mantereen ilmiöt vaikuttivat saariston asukkaisiin liikkuvien ihmisten ja kirkon kautta. Oma paikallinen kulttuuriperinne ja luonnon keskellä eläminen heikensivät vaikutusta. Kylien eristyneisyydelle oli ominaista,

⁸⁰ Lappalainen 2018, 169.

⁸¹ Lappalainen 2018, 169-177.

⁸² Karen Armstrong 2007, 417, 422.

⁸³ Pietikäinen 2020, 32.

että saaristolaiset itse kyllä pääsivät liikkumaan, mutta mantereelta oli saaristoon hankala pitää yhteyksiä. Näin vaikutteiden tuloa saatettiin jossain määrin myös kontrolloida.

Seppo Knuuttila viittaa monissa yhteyksissä esiin tulleeeseen seikkaan, että samassa kulttuurissa ja samassa yksilössäkin risteilevät monet toisiinsa sopimattomat maailmankuvalliset ainekset, joita ei pyritäkään saamaan keskenään harmoniaan. Kulttuurin ja ajattelun uudet ainekset eivät mekaanisesti syrjäytä vanhaa. Ajattelussa ja maailmankuvassa tapahtuvat muutokset eivät myöskään käy yhtä jalkaa yhteisössä tai yhteiskunnassa tapahtuvien muutosten kanssa, vaan prosessi on hienosyisempi.⁸⁴

Millainen kristinuskon tulkinta mahtoi olla vallalla Ossianin ympäristössä?

Kristinuskon valtauskontona oli valtauskontojen tapaan erityisesti kaupunkien tuotetta. Mielenkiintoinen kysymys onkin, millainen kristinuskon tulkinta oli vallalla saaristossa 1800-1900-luvuilla, ”vanhaan aikaan”. Olivatko raamatulliset henkihahmot persoonallistettuja: jumala, piru, enkelit? Oliko maailmanlopun odotus keskeistä? Tulkittiinko Raamattu sananmukaisesti Jumalan sanana vai todettiin se ihmisten kirjoittamaksi? Pidettiinkö Raamattua ennustuskirjana? Oliko se henkiolentoja personoiva ja demonisoiva? Käytettiinkö uskontoa tekopyhään hurskasteluun ja lähimmäisen tuomitsemisen käsikassarana? Vai avattiinko kristinuskon lähimmäisenrakkautta, anteeksiantoa ja omakohtaista hengellistä kilvoittelua korostava puoli?

Ossian Kuusisen kerrotaan olleen valovoimaisen persoonan, jossa oli säteilyä ja lämpöä. Hän oli myös profetaalinen henkilö ja kristitty ja jossakin määrin myös mystikko. ”Sanoisin, että hän oli luterilainen pietisti, sisäistä elämää, hurskauselämää korostava ja itse elävä. Hänen

⁸⁴ Knuuttila 1989, 170.

kristillisyydessään oli vaikutteita Länsi-Suomen rukoilevaisuudesta. Hän oli alhainen ja nöyrä kristitty, joka saattoi sanoa, että on odottanut, että tulisi paremmaksi, mutta ei ole vain tullut, että koskahan mahtaa tulla. Omaa uskoaan hän vähätteli ja uskon heikkoutta valitti.” Ossian mainitsi tanskalaisen Bergenissä piispana 1700-luvulla toimineen pietistisen opettajan Erik Pontoppidan, jonka kirjoja rukoilevaiset käyttivät. Ossian turvasi myös sakramentteihin, Herran Pyhä Ehtoollinen oli hänelle tärkeä. ”Yhdistä Henkes mun henkeni kanssa ja terveeksi tee minut kokonansa”, oli hänen ehtoollisrukouksensa.⁸⁵

Ossian oli harras kristitty: kirkossa käynti, sakramentit ja seurakunta olivat hänelle tärkeitä - ovat vanhat kirkkoherrat kertoneet.

Ossian kertoo joutuneensa merihätään ja airon varassa ajelehtineensa. Silloin paholainen oli ilmestynyt hänelle ja levittänyt hänen eteensä paperin, johon oli kirjoitettu kaikki hänen syntinsä, jotka paholainen oli sitten kädellään peittänyt. Ossian oli sanonut: ”Ota pois kätesi! Vain Jeesuksessa Kristuksessa saan armon.” Näin Ossian oli pelastunut merihädästä.⁸⁶

Biblisti eli raamattufundamentamismi oli 1870-luvulta vuoteen 1918 laajalle levinnyt teologinen suuntaus, jossa maailman tapahtumia tulkittiin Vanhasta testamentista ja Ilmestyskirjasta käsin. Myös esimerkiksi fennomaanista ajattelua edustava ja herännäisyyden johtohahmoihin kuuluva piispa J.R.Koskimies otti Raamatun tekstit kirjaimellisesti ja tulkitsi aikansa tapahtumia Ilmestyskirjasta käsin.⁸⁷

Tällaisia ajatuksia olen itse kuullut myös Iniössä olleen.

Luonnon henget, puiden henget ym. eivät sinänsä välttämättä ole kristinuskon kanssa ristiriidassa. Ne voidaan myös nähdä osana Jumalan luomakuntaa, ilmentymää. Protestanttinen kirkko Suomessa taisteli tällaisia käsityksiä vastaan tavoitteenaan koko vanhan kansanuskon

⁸⁵ Helmi 2016 - 2020.

⁸⁶ Helmi 2016 - 2020.

⁸⁷ Suutala 2012, 14.

hävittäminen. Uskonto oli poliittinen käsikassara ja osa protestantismin ja katolilaisuuden välistä taistelua, joka Pohjolassa oli valtataistelua Ruotsin ja Puolan sekä Ruotsin ja Venäjän välillä. Kristinuskon levittämisessä ei valtioiden taholta ollut kysymys sielujen pelastamisesta vaan valtapiirin levittämisestä ja otteen tiukentamisesta väestön keskuudessa. Kansanusko joutui näissä taisteluissa tulilinjalle.

Magian ja taikauskon vastustus oli kirkon perusteluna kansanuskon ja sen pyhien paikkojen hävittämiselle. Toisaalta kristinuskko voidaan käsittää tavalla, jollaisena se ei juuri eroa magian, taikauskon ja henkiolentojen palvonnan maailmasta. Kristinuskko toi abstraktien luonnonhenkien ryhmään uuden tähtikaartin: enkelit, demonit ja pirun. Kristinuskko demonisoi vanhan kansanuskon henkiolennot ja korotti omansa niiden tilalle.

Miksi sitten Ossian sanoo ihmisten olleen onnellisempia eläessään henkien keskellä, kun perinneaineisto kuitenkin on täynnä pelon kuvauksia erilaisia ilmestyksiä ja kummitusten olinpaikkoja kohtaan? Ossian tarkoittaneekin tässä lähinnä erilaisia luonnon henkiä ja haltioita ja keijuja.

Vanhat rituaalit, joissa osoitettiin kunnioitusta vainajien hengille, suojasivat pelolta kuolleita kohtaan virittämällä kohtaamiselle turvallisen yhteisen tilan ja mielentilan, jossa perheen ja suvun historiallinen yhteisyys pääsi toteutumaan.

Oli tietysti ikävää, että suomalainen vanha kansanusko, jonka keskiössä oli vainajain palvonta, joutui kohtaamaan vainajien henkiin niin vihamielisesti suhtautuvan uskonnon kuin kristinuskko. Kuollessaan ihminen päätyy kirkkomaalle odottamaan tuomiopäivää ja ylösnousemusta. Voi tietysti ihmetellä, miksi ylipäätään sitten hautoja hoidetaan ja niillä käydään, jollei elävillä ja kuolleilla voi olla minkäänlaista kontaktia. Kenelle tätä kunnioitusta osoitetaan? Vai todistellaanko sillä naapureille omaa erinomaisuutta? Tai ehkäpä käydään vain tapaamassa kyläläisiä? Rituaalin sisältö muuttuu epäilemättä todella ohueksi, jos vainajien läsnäolo otetaan siitä kokonaan pois.

Tarkasteltaessa yksilön tapaa vastaanottaa uskonnon opetuksia, on hyvä huomata, että uskonto on keskeiseltä sisällöltään myös menetelmä lähestyä todellisuutta ympärillämme ja itsessämme. Menetelmä, jossa tunne- ja fyysinen kokemus ovat mukana tiedostavan itsen ja älyllisen pohdinnan rinnalla.

Uudenlaista henkisyyttä hahmotteleva William Bloom näkee ihmiskunnan uskonnoissa ja erilaisissa meditatiivisissa traditioissa monia yhteisiä piirteitä tarkastellessaan niitä tästä näkökulmasta.

Armstrongin mukaan kaikki valtauskonnot ovat erityisesti kaupunkien tuotteita. Vanha maailmankuva säilyi hitaiden yhteyksien takana olevissa maaseudun kylissä vuosisatojen ajan huolimatta papiston ponnistuksista. Vanha eli rinnan uusien oppien kanssa eivätkä seurakuntalaisten uskonkäsitykset vielä 1900-luvullakaan varmaankaan juuri vastanneet papin käsitystä, mikäli niitä olisi tarkemmin ruvettu pohtimaan.

Luonnon keskellä ja pyyntielinkeinoista elävä ihminen suhtautuu kristinuskon opetukseen hieman toisella tavalla kuin maalikylissä ja ankaran sosiaalisen kontrollin alla elävä ihminen. Luonto on pyhäkkö eikä hän kirkkorakennusta kaipaa. Luonnon keskellä hän näkee Jumalan suuruuden ja kokee elämän kauneuden ja ihmeen luonnon elämää ja olentoja seuraamalla.

Eliade kirjoittaa, että kristinuskon ansio Välimeren alueen muihin moraalikäsityksiin verraten oli merkityksen antaminen kärsimykselle ja jopa tuskan etsiminen pelastuksen tähden. Esikristillinen ihmiskunta ei etsinyt eikä arvostanut kärsimystä, mutta ei pitänyt sitä merkityksettömänäkään. Tässä on kyse kärsimyksestä historiallisena tapahtumana, jonka syynä on luonnonkatastrofi, yhteiskunnallinen epäoikeudenmukaisuus, taudit, sodat jne. Kyky sietää tällaisia kärsimyksiä perustuu siihen, etteivät ne tunnu aiheettomilta tai umpimähkäisiltä. Mytologian tehtävä on selittää kärsimyksen syy ja

vaadittavat toimenpiteet jumalien - joita vastaan on rikottu - lepyttämiseksi ja maailman tasapainon palauttamiseksi. Kärsimyksestä tulee mielekäs kokonaisuus ja siten siedettävä. ⁸⁸

1700-, 1800- ja 1900-luvut sisälsivät sotia, tautiepidemioita, katovuosia ja nälänhätää. Lapsikuolleisuus oli suurta. Kuolema ja monenlainen kärsimys koettelivat ajoittain yksilöiden ja yhteisöjen kestävyyskykyä. Uskontojen keskeinen merkitys on antaa selitys, miksi viattomat saavat kärsiä eivätkä pahat saa rangaistusta. Myyttien tärkeä tehtävä on antaa yksilöille lohtua kestää historia ja tuoda järjettömille tapahtumille ihmistä korkeampi merkitys. Näin ovat toimineet myytit kautta ihmiskunnan historian, niin suomalainen muinaisusko ja niin myös kristinusko. Kärsimys on seurausta jumalan tahdosta ja rikkomuksista häntä vastaan. Joko jumala itse puuttuu tapahtumien kulkuun tai antaa muiden demonisten tai jumalallisten voimien tehdä sen.

Eliade nimeää karman myytin yhdeksi selitysvoimaisimmista myyteistä kärsimyksen suhteen. Kärsijä ei olekaan viaton vaan kärsimys tulee hänen aiemmissa elämässään tapahtuneista rikkomuksista. Kärsimyksen läpikäyminen jalostaa sielua, se on puhdistava tapahtuma ja koituu subjektin eduksi. ⁸⁹

Tämän tyyppistä selitystä ei ehkä ollut Ossianin kuvaamana aikana, mutta nykyisin sitä kuulee varsin usein. Tosin kristinuskoon kuuluva käsitys kärsimyksen jalostavasta voimasta ”kärsi, kärsi niin kirkkaamman kruunun saat” (jota sanontaa oma äitinikin tapasi harmikseni toistella) ja käsitys, että asianomainen on omalla syntisyydellään aiheuttanut onnettomuutensa ja saa kärsimyksensä kautta syntinsä hyvittää – tulevat aika lähelle karman selitysmallia. Aikaisemmat elämät vain puuttuvat mallista.

⁸⁸ Mircea Eliade 2010, 82, 83.

⁸⁹ Mircea Eliade 2010, 84, 85.

Paikan ja ajan taju

Taivassalon kotiseutuarkisto.

Ajan kokeminen ja matkataipaleet

Toiminnan luonne kulttuurissa liittyy kiinteästi ajankäsitykseen – aika ja liike eivät ole erotettavissa toisistaan.

Päämääräorienteisessa toiminnassa keskittyminen kohdistuu päämäärään, joka on jossakin tulevaisuudessa. Tehtäväsuuntautuneisuus kohdistaa huomion toiminnan prosessiin tässä ja nyt. Kysymys on varsin erilaisista mentaalisista orientaatiotavoista. Päämääräorienteiseen

toimintaan liittyy ajan kokeminen eteenpäin virtaavana jatkumona ja huomio on kiinnittynyt tulevaisuuteen. Kulttuurissa, jossa työ rytmittyy luonnon syklistä kiertoa myötäillen, asettuu aikaperspektiivi nykyisyyteen tai menneisyyteen. Kiireisyys jatkuvana elämänasenteena on vailla mieltä.

Aika on aina suhteessa johonkin, meidän aikamme liittyy meidän tapaamme hahmottaa todellisuutta ympärillämme. Ajan virta on meidän kokemuksemme. Esimerkiksi syysuhde ja sille ominainen ajan tuntu katoavat, kun näkökulma vaihdetaan alkeishiukkasiin. Ei ole olemassa mitään absoluuttista aikaa sinänsä, joka olisi kaikkialla sama.⁹⁰

Jung kirjoittaa:

”Sivistyneet intialaiset tietävät, että me emme ajattele samoin kuin he, mutta se ei heitä huoleta. Itämaisen ihmisen omalaatuisen hengen mukaisesti he näkevät syntymän ja kuoleman seurannon loputtomana tapahtumisena, ikuisena pyöränä, joka pyörii loputtomasti ilman päämäärää. Ihminen elää ja saavuttaa tietoa ja kuolee ja alkaa jälleen alusta. Vain Buddhalla tulee esiin ajatus päämäärästä, nimittäin maallisen olemassaolon voittamisesta.

Länsimaisen ihmisen myyttiset tarpeet edellyttävät kuvaa kehittyvästä maailmasta, jolla on alku ja päämäärä. Länsimainen ihminen hylkää kuvan maailmasta, jolla on alku ja pelkkä loppu, kuten hän hylkää käsityksen ikuisesta itseensä sulkeutuneesta staattisesta kiertokulusta. Itämainen ihminen sen sijaan näyttää pystyvän sietämään tämän ajatuksen. Ilmeisestikään ei ole olemassa yksimielistä käsitystä maailman olemuksesta eivätkä astronomitkaan ole tähän mennessä päässeet yksimielisyyteen tästä kysymyksestä. Länsimaiselle ihmiselle ajatus, että maailma olisi staattinen ja mieletön, on sietämätön. Hänen täytyy olettaa, että maailmalla on jokin merkitys, että se on mielekäs. Itämainen ihminen ei kaipaa tällaista edellytystä vaan hän ruumiillistaa sen. Kun länsimainen ihminen haluaa täydentää maailman merkityksen, itämainen ihminen pyrkii merkityksen täyttämiseen

⁹⁰ Rovelli 2018.

ihmisessä itsessään irrottautumalla maailmasta ja olemassaolosta (Buddha).”⁹¹

Aika on kulttuurista identiteettiä luova tekijä, se koskettaa kulttuurin perusasioita, pieniä asioita, jotka tehdään arkipäivässä ja joista elämä koostuu. Tapa tehdä, tapa olla ajassa, tapa nähdä tekemisensä ja sen kohde ja ympäristö jossa elää, ovat perusasioita, joissa kokemusmaailman suuntautuneisuus ilmenee. Näissä tavoissa ilmenee myös sisäänrakennettuna olioiden ja ilmiöiden arvottaminen – mitä pidetään olennaisena.

Toisen ihmisen huomioiminen tarkoittaa, että minulla on aikaa häntä varten. Kun yksilöt kokevat, ettei heillä ole enää aikaa toisille, eikä toisilla ole enää aikaa heille samalla tavoin kuin ennen ja että työ on tullut kiireisemmäksi kuin ennen, että kaikki tehtiin ennen toisella tavalla – kuten omat haastateltavani lähes poikkeuksetta sanoivat - on tapahtunut ratkaisevia muutoksia elämän hallinnan perusteissa, siinä todellisuudessa, jonka yksilö kohtaa edessään joka päivä. Mitä kiireisempi, sitä kontrolloidumpi ihminen on yhteiskunnan rakenteiden taholta. Mitä enemmän hänellä on aikaa läheisille ihmisille ja kanssaihmisille, sitä tärkeämmäksi tulevat ihmiset itsessään toisilleen.

Muutoksesta puhuessaan monet haastateltavistani korostivat matkataipaleita ja niiden merkityksen muutosta yhteyksien nopeutuessa.

Merellä ja jäällä kulkijan on osattava luopua päämääristään, lykätä niitä tuonnemmaksi, mikäli sää- ja jääolot panevat vastaan. Saaristoluonto sisältää pitkät välimatkat ja meriluonnon arvaamattomuuden. Saaristolainen sopeutuu siihen: hänellä ei ole kiire.

Veneessä yhdessä matkatessa todellisuus vilisee ohi kuin virta, suuri luonnonelementti meri avaa horisontin, taivaan, ikuisuuden. Ajan virta ja ikuisuus ovat yhtä aikaa läsnä. Ihmisryhmä on reaalin,

⁹¹ Jung 1985, 338.

erilaisuuksista koostuva, yksilö ei ole heitä valinnut. He kuuluvat yhteen perheenä, sukuna, naapureina, kyläläisinä - hyvine ja huonoine puolineen.

Veneessä matkaaminen on mietiskelevän ajattelun paikka. Elämän puolet näyttäytyvät avoimelle mielelle. Kuten Heidegger kirjoittaa, mietiskelevä ajattelu ei tarvitse lennokkaita oppaita, avoin mieli riittää:

” ihminen on *ajatteleva eli mietiskelevä* olento. Siten emme tarvitse ajattelemisessa mitään ’korkeaa lennokkuutta’. Riittää kun oleskelemme siinä mikä on lähellä ja mietiskelemme lähellä olevaa: sitä, mikä koskee meitä erityisesti tässä ja nyt; tässä: tätä kotikontua, nyt: läsnäolevana aikana.”⁹²

Paikalliselle ihmiselle ohi vilisevä maisema on täynnä muistoja, historiaa ja merkityksiä. Hän on kokenut paikoissa jotakin itse, kuullut kerrottavan sattumuksista, tuntee kaukaa menneisyydestä tulevia nimityksiä eri paikoille ja luonnonmuodostelmille. Ohi vilisevässä maisemassa historia elää. Oma elämänkaari ja menneiden sukupolvien elämä ja hahmot näyttäytyvät hänelle maisemassa. Paikkoihin voi olla sitoutunut iloa tai pelkoa. Hän tietää vaaralliset karikot ja hyvien satamien paikat luotojen takana, jos sää merellä kovenee. Hän kavahtaa paikkoja, joihin liittyy ikäviä tapahtumia ehkä sukupolvienkin takaa.

Kalastajan pyydykset voivat välillä olla kovinkin kaukana vuodenaikoihin liittyvien vanhojen pyyntipaikkojen mukaan. Venematkat pyydyksiä laskemaan ja kokemaan hän taittaa yleensä yksin tai kaksin. Retki pyydyksille on aina erityinen: kalastajan mielenmaiseman täyttää odotus tulevasta saaliista, lähiajan pyyntitapahtumien kertaus ja puntarointi, pyyntipaikkoihin liittyvän kokemuksen ja muistitiedon puntarointi, tuulen ja ilmanlaadun muutosten puntarointi jne.

Saaristolaiselinkeinojen harjoittamiseen ja kaukana kirkonkylistä asumiseen liittyi paljon yhteistä matkantekoa. Mentiin kirkkoon,

⁹² Heidegger 2002, 17.

kauppaan, markkinoille, sahalle, porsaita ostamaan jne. Suuressa kirkkoveineessä istui koko naapurusto.

Kasvettiin sukuun ja perinteeseen, menneiden sukupolvien läsnäoloon arkipäivässä. Oman paikallisen perinteen kunnioitus oli itsestään selvää. Kasvettiin isoisien rakentamissa taloissa, käytettiin heidän tekemiään veneitä, löytämiään kalapaikkoja ja raivaamiaan peltoja. Isomummun kutomat sukat ja matot olivat ne parhaat, puutarhan istutukset menneitten sukupolvien tekemiä. Itse asetuttiin osaksi tätä helminauhaa: antamaan tila hyvässä kunnossa seuraavalle sukupolvelle. Vuosisatoja sitten myös suvun kalmisto oli lähellä, omilla tai kylän mailla. Pienessä saaristokunnassa ei kirkko hautausmaineenkaan ole kaukana.

”Tosa samasa paikasa siin mää ole syntyn ja meina viäl kualakki”, saatettiin Vartsalassa todeta haastattelijan kysymykseen syntymäpaikasta.⁹³

Paitsi erikseen eksistoiva ihminen, on jokainen ihminen myös osa helmien ketjua, kulttuurinsa ja sen historian osa.

Thich Nhat Hanh kirjoittaa:

”Itse asiassa syvästi katsoessamme huomaamme, että on mahdotonta hylätä kaikkea vanhempimmme liittyvää identiteettiä.” ”Kun olemme syvästi kosketuksissa olemassaolevaan hetkeen, pystymme näkemään, että kaikki esi-isämme ja kaikki tulevat sukupolvet ovat läsnä meissä. Ymmärtäessämme tämän tiedämme mitä tehdä ja mitä jättää tekemättä – itsellemme, esi-isillemme, lapsillemme ja heidän lapsilleen.”⁹⁴

Olemme osa helmien ketjua.

Myös tämä pohdiskeluni on osa ketjua. Mitä ketjua? Ketju näkyy lähteissä ja aiemmassa ajattelussa joihin nojaan. Asettelen asioita

⁹³ TYSKÄ 22-23/1954.

⁹⁴ Thich Nhat Hanh 1991, 99, 100.

toistensa viereen, intuitiooni luottaen luon itselleni uusia näkökulmia, jotka nojaavat vanhaan. Näin tuon oman yksilöllisen tiedostukseni mukaan helmenä ketjuun.

Entä Ossian? Kokiko hän olevansa osa jotakin ketjua?

Siitä anteliaisuudesta, jolla hän haastattelihoille kertoi näkemästään ja kokemastaan, voi päätellä, että hän tahtoi välittää väistyvän maailman perinnettä tuleville polville niin paljon kuin sai tilaisuutta. Hän varmaan näki, että kaikki oli vaipumassa unohduksiin. Maisterit puolestaan vakuuttivat tiedon olevan tallessa yliopiston arkistoissa myöhempiä polvia varten.

Toisaalta kaikki vaipuu aikanaan unholaan, jokainen sukupolvi tietoineen ja tapoineen. Ei Ossian voinut tästä tosiasiaista olla tietämätön. Ehkä tekniikan ajan muutoksen nopeus ja perinteiden katoamisen vauhti pikemminkin olivat hänen huolenaiheinaan. Näköala, jossa mitään ei vanhasta jää jäljelle. Tässä näkymässä me elämme edelleen. Kunnioitus perinteeseen pohjaavaa tietoa ja menneitä sukupolvia kohtaan on hiipunut keskitetyn kulttuurin ja globalisaation samanlaistavan paineen puristuksessa.

Oman itsen projektiin keskittyvä yksilö ei kunnioita perinnettä, joka on väistämättä aina yhteistä niin kuin kieli: monien yksilöiden yhdessä luomia tapoja, tietämystä ja rakennelmia.

Luonnon kierrossa ja nykyisyydessä eläminen

Kuva 5. Rymättylän Ruokorauman talosta löydetyn riimusauvan (n:o 5907) kuviot. Turun linnan historiallinen museo.

Riimukalenteri Rymättylästä. Turun linnan historiallinen museo.⁹⁵

Ennen kristillisen kalenterin tuloa Suomeen jaettiin vuosi maatalouden, metsästyksen ja kalastuksen vuotuiskierron mukaan neljään jaksoon: ensimmäinen talvipäivä 14.10., talven napa 14.1., suvipäivä 14.4. ja kesäpäivä 13.7. Nämä päivät näkyivät vuositatojen ajan riimusauvoissa ja kalentereissa vielä kristinuskon tulon jälkeenkin.⁹⁶

Luontoistaloudessa luonnon kierron seuraaminen liittyi tiiviisti elinkeinojen harjoittamiseen, joiden rytmin luonnon rytmi määräsi.

Oman luonnonympäristön omakohtainen kokeminen ja ymmärtäminen on myös saaristolaisen ihmisen henkinen pyhäkkö, hänen henkisessä sopeutumisessaan siihen hänen viihtymisensä salaisuus - näin omat haastateltavani ajattelivat. Vuotuiskierron seuraaminen on tärkeä asia, se on jo merkki paneutumisesta ja pitkäjänteisestä asennoitumisesta ympäristöön. Vuotuiskierron seuraamisessa kuvastuu myös ajan erilaisuus: vuodenajat seuraavat syklisesti toisiaan ja toisaalta saaristolaisella on aikaa seurata luonnon tapahtumia. Että on aikaa johonkin merkitsee, että on tilaisuus kokea siinä jossakin enemmän. Siten luonnonympäristö saa enemmän merkityksiä.

⁹⁵ Harva 1935, 8.

⁹⁶ Kustaa Vilkuna 1960.

Luonnon mukana eläminen oli haastateltavieni mukaan keskeinen osa saaristolaisen elämää ja piirre, joka erotti heidät kaupunkilaisista, joita he saattoivat seurata kesäasukkaiden muodossa. Ossian ei oikein tätä teemaa nosta. Hänen aikanaan eivät vielä suuret muutokset olleet tapahtuneet tämän asian suhteen, asia oli näkymätön itsestäänselvyys.

Mitä luonnon mukaan eläminen oikein merkitsee yhteisön ja yksityisen ihmisen kannalta?

Se merkitsee luonnon kiertoon, luonnon olentojen elämään keskittymistä, tarkkaavaisuutta muutoksen virrassa. Tuulen ja meren tilojen seuranta. Jatkuvaa tietoisuutta tuulen suunnasta ja meren pinnan vaihteluista, jään muutoksista, ilmanpaineen vaihtelusta. Luonnon ihminen on kuin ilmapuntari.

Luonnon sisäinen kokeminen ja ymmärtäminen edellyttää ihmisen hiljentymistä ja avointa vastaanottamista. Lähes kaikkien saariston perinteisten elinkeinojen menestyksekkäs harjoittaminen vaatii luonnonympäristön tilojen ja muutosten omakohtaista tajuamista. Saariston ihmisellä täytyy olla oma taju ympäristöstään, mikäli hän aikoo siinä itsenäisesti selviytyä.

Kylän ihmiset eivät ole homogeeninen massa. Merellä ja metsissä eri vuodenaikoina paljon liikkuvat ovat erilaisia kuin maissa ja pihapiirissä enimmäkseen oleskelevat.

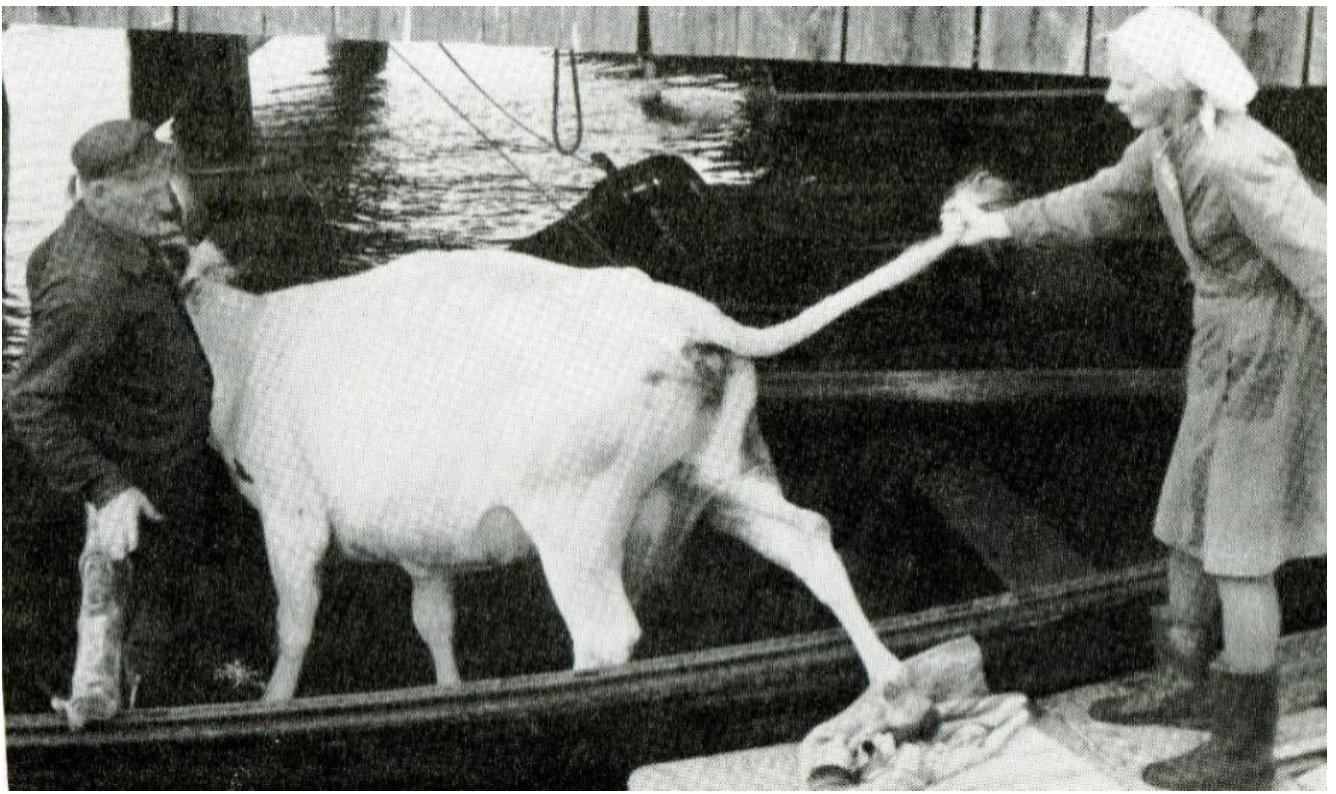
Merellä liikkuminen vaatii ilman liikkeiden oppimista ja ennakointia, erilaisten veneiden käyttäytymiseen tottumista, aallokon ja karikkojen tuntemista, kokonaisvaltaiseen keskittymiseen oppimista. Jäillä kulkijan on tunnettava virtaukset ja osattava lukea säiden vaikutusta jäähän, opittava kokemaan jäätä tuuralla ja tunnettava jään koostumuksesta ja paksuudesta sen kantavuus erilaisille kuormille. On myös osattava tulla nopeasti ylös jäistä, jos sinne sattuu joutumaan. Kalastuksen menestyksekkäs harjoittaminen edellyttää paitsi perinteisen tiedon ja opastuksen saamista, omakohtaisen tajun kehittymistä eri kalalajien liikkeiden, virtausten, säätilojen muutosten ja pohjan muotojen

suhteen. Kuten Ossian sanoo: *Ei se ol niin, et ruveta ja et ne sin vette heitetää vaa* ⁹⁷.

Myös elämä maissa sisälsi paneutumisen vaatimuksia: koska kylvää ja istuttaa, koska korjata heinät - viljelyyn liittyy valtavasti niksejä, jotka täytyy tietää (kuten olen itsekin saanut huomata). Samoin on laita metsänhoidon, jos mieli saariston pienistä metsistä riittävän puuta myös pidemmällä tähtäimellä. Jokainen hevosen käsittelyä harrastanut tietää, millaista paneutumista tämän voimakkaan eläimen opettaminen vaatii. Ja jollei opeta, seuraa suuria vahinkoja. Lehmien, härkien, lampaiden, kanojen, koirien, sikojen – kaikkien eläinten kanssa tuloksekas yhteistyö vaatii niiden käyttäytymisen ja elintapojen tuntemusta, siihen paneutumista. Eläinten hyvinvoinnin ja terveyden vaaliminen edellyttää myös monenlaista tietoa ja taitoa, myös sairauden tai onnettomuuden kohdatessa. Miten saada hevonen hengissä ylös jäistä? Miten auttaa lehmää, kun vasikka tulee ulos perätilassa? Mitä tehdä, jos lampaat vaikuttavat syöneen myrkyllistä kasvia uudella laitumella? Mitä tarjota karjalle keväällä, kun heinä loppuu ja kevät on myöhässä? Meren yli apua ei ollut useimmiten odotettavissa, vaan oli selviydyttävä omaan ja kyläläisten tietämykseen nojautuen - ja kuten vartsalalainen haastateltava Aili Keskievari totesi: *eläinlääkäri oli vähän jokainen* ⁹⁸.

⁹⁷ Ossian Kuusisen maailma s. 66.

⁹⁸ Haastattelu radiodokumenttia ”Saaristolaiskylän naiset” varten Kustavissa 1993.

Osataanko toisenlainen enää ottaa samaan veneeseen? Erik ja Hagar Grandell auttavat lehmää ruuheen Iniön Jumossa. Etnologiska institutionen i Åbo Akademi (KIVÅ), Inger Holmberg.

Meren voimien ehdoilla toimivan ihmisen keskittymisen tapa on olla yhtä aikaa rento ja valpas. Samanlaista keskittymisen tapaa vaatii isojen eläinten kanssa toimiminen. Voimien säästäminen ja kestävyys sekä pientenkin ympäristötekijöiden havaitseminen edellyttää rentoutuneisuutta, toisaalta itseä suuremman voiman hallinta edellyttää alituista valppautta, jotta ehtii reagoida hetkeä ennen kuin voimakkampi reagoi ja ohjata liikettä haluamaansa suuntaan. Täytyy osata herkistyneesti havainnoida ympäristöä ja samalla tuntee ja luottaa omiin taitoihin ja voimiin. Täytyy osata hallita mukautumalla. Luonnossa elävälle ihmiselle tämä keskittymisen tapa on osa hänen arkipäiväänsä ja elinkeinojaan. Hänen mentaalinen virittäytymisensä on erilainen kuin keinotekoisessa maailmassa elävän ihmisen: alituinen tarkkaavaisuus ympäristön suhteen. Hän huomaa heti, mitä ympärillä tapahtuu, kaukanakin toisella rannalla tapahtuneet muutokset tai liike rekisteröityvät. Pyytäjän ja luonnonympäristössä eri vuodenaikoina paljon liikkuvan aistiherkkyys on toista luokkaa kuin sisällä taloissa ja pihapiirissä työskentelevän.

”Erämetsien myötä katoaa se sielu, joka niiden rauhaa kaipaa” oli alussa mottona. Aleksis Kiven *Metsämiehen laulu* tavoittaa ehkä jotain olennaista tästä sielusta ja lienee syynä siihen, että se on ollut niin esillä suomalaisessa kulttuurissa – jokainen kansakoulua käynyt tuntee tämän laulun:

”Terve, metsä, terve, vuori, terve, metsän ruhtinas! Täs on poikas uljas, nuori; esiin käy hän, voimaa täys, kuin tuima tunturin tuuli.

Metsän poika tahdon olla, sankar jylhän kuusiston, Tapiolan vainolla, karhun kanssa painii lyön, ja maailma Unholaan jääköön.

Viherjäisel laattialla, mis ei seinät hämmennä, tähtiteltin korkeen alla, käyskelen ja laulelen, ja kaiku ympäri kiirii.

Kenen ääni kiirii siellä? Metsän immen lempeän; liehtarina miehen tiellä hienohelma hyppelee, ja kultakiharat liehuu.

Ihana on täällä rauha, urhea on taistelo: myrsky käy ja metsä pauhaa, tulta iskee pitkäinen ja kuusi ryskyen kaatuu.

Metsän poika tahdon olla, sankar jylhän kuusiston, Tapiolan vainiolla karhun kanssa painii lyön, ja maailma Unholaan jääköön.”

(1866)⁹⁹

Luonnonympäristön kanssa eläminen on myös maiseman kanssa elämistä. Meri rauhoittaa ja ahdistus sulaa luonnonvoimien kanssa mitellessä. Ihminen havaitsee itsensä pieneksi ja myös huolet asettuvat mittasuhteisiin suuren luonnon keskellä. *Ikuisuuden rauha* ei ole ammattimaisen taiteilijan keksintöä vaan osa kansan sielua ja kokemusta. Sen runoksi pukeminen on kansan taiteilijasielun luomus, jo ikivanhoissa runoissa laulettu kuuluviin. Niin myös nykyajan puhe läsnäolosta on vanha asia, jota myös kaupunkikulttuureissa henkiset opettajat ovat pitäneet yllä vuosituhansien ajan ihmiskunnan rämpiessä

⁹⁹ Aleksis Kivi 1984, 329.

maallistumisen oravanpyörässä. Kauniisti opettaa läsnäolon taitoa vietnamilainen budhalaismunkki Thich Nhat Hanh:

”Hengittaessäni sisään tyynnytän ruumiini.

Hengittäessäni ulos hymyilen.

Olen läsnä tässä hetkessä,

ja teidän, että tämä on ihmeellinen hetki.”¹⁰⁰

Säännöllinen harjoitus muuttaa ihmisen mielen tilaa, hengelliset opettajat opettavat. Ei riitä, että lukaisee lävitse kirjan poikineen, vaan henkilökohtainen arkipäiväinen mielen harjoitus vasta avaa toisenlaisen suhtautumisen todellisuuteen. Näinhän on psykoterapiassakin. Ei riitä, että psyyken ongelmakohdat tiedostetaan, muutoksen aikaansaamiseksi on harjoiteltava toisin toimimista sitkeästi vuosien ajan ennen kuin reaalin muutos psyykessä tapahtuu. Kysymys on toistosta ja ajasta – elämästä.

Läsnäolevan tietoisuuden löytäminen ei ole ”nousua korkeammalle tietoisuuden tasolle” vaan paluuta vanhaan alkuperäiseen ihmisen mielentilaan, jossa ihminen myös kokee olevansa osa suurta kaikkeutta.

Ihmisellä lajina on takanaan elämää tällä planeetalla vähintäänkin miljoona vuotta. Tästä vain viimeiset ehkä 10 000 vuotta ovat tapahtuneet agraarisissa ja urbaaneissa oloissa.

Vain osa ihmiskunnasta on elänyt sivilisaatioiden keskuksissa ja sen symboleissa, kaupungeissa. Kaupunkeja ympäröivä maaseutu kylineen on elänyt vuosisadoista toiseen eri rytmiä ja osittain täysin erilaisessa maailmassa kuin kaupunki - riippuen siitä, kuinka tiukka kaupungin aineellinen ja henkinen ote on kulloinkin ollut ympäristöstään.

Suomalainen maaseutu on elänyt luonnon keskellä toisella tavalla kuin eurooppalaiset kylät: suomalainen kylä on pieni saareke luonnonympäristön keskellä. Maisemaa hallitsee metsä, meri, järvet,

¹⁰⁰ Thich Nhat Hanh 1991, 32.

joet, suot, vaarat tai tunturit. Vain eteläisessä osassa maata viljelykset hallitsevat paikoin maisemaa.

Henkisyys arkipäivän toiminnassa ja arkipäivän pyhyys

Sielunpaimenen taivaltaan Kustavissa muistellessaan kertoi kirkkoherra Raimo Jokela työssään antoisinta olleen vanhojen ihmisten tapaamisen. He elelivät mökeissään niin kuin aina ennenkin, heittivät klapia pesään ja söivät säynävää. Siinä papin vieraillessa arkipäivän puhe heidän kanssaan lomittui uskontopuheeseen luonnollisesti – arki ja pyhä eivät erottuneet toisistaan. Kaikki oli samaa, maallinen ja pyhä kuuluivat yhteen. Tämä on papin mukaan myös luterilainen käsitys: maallinen ja pyhä ovat yhtä arvokkaita ja kuuluvat yhteen, arkipäivän työ on arvokasta.¹⁰¹

Mitä on henkisyys arkipäivässä? Onko se juuri tätä arkipäivän pyhyyttä?

William Bloom kirjoittaa henkisyyden merkityksestä yksityisen ihmisen kannalta katsoen seuraavaa:

”Todellinen nautinto on olla osallisena toiminnassa sen tapahtuessa – syventyneenä, uppoutuneena ja täydesti.

Tässä piilee myös todellinen ero henkisyyden ‘tekemisen’ ja henkisenä olemisen välillä. Voimme keskittyä tuloksiin – ja ne ovat upeita, parhaita maailmassa. Mutta todellinen palkkio, ilo, puhdas nautinto ja tyydytys, sisältyy osallistumiseen tapahtumahetkellä.

Osallistuminen mahtavaan kokemukseen yhteydestä ja suhteesta maailmankaikkeuteen on itsessään upeaa. Yhtä huikeaa on tietää tässä ja

¹⁰¹ Jokela 2014.

nyt, että elämän suurin merkitys ja tarkoitus löytyvät sydämellisyydestä, myötätunnosta ja tietoisuudesta. Omistautuminen muista välittämislle, muiden ihmisten, kasvien ja eläinten tarpeiden tiedostaminen ja niitä helpottavan hellyyden, hoivan sekä tuen antaminen – osallistuminen prosessiin – on yhtä yksiselitteisen upeaa, vaikka usein saatatkin unohtaa, olla uupunut tai itsekäs.

Pelkkä osallistuminen henkisyteen, osallistuminen elämään on asian ydin. Ilman pään sisälle pakenemista tai totista puurtamista tulevaisuuden eteen, tässä ja nyt kasvojesi edessä oleva kokemuksesi henkisyden ihmeestä ja haasteista on kaikkein suurinta.

Ja mitä muuta elämässä tapahtuukaan, menetyksiä tai menestyksiä, sairautta tai terveyttä, onnea tai onnettomuutta, olet aina kietoutunut olemaan osallinen tästä paljon suuremmasta henkisestä, sielukkaasta ja kosmisesta todellisuudesta.

Tämän henkisyys aina meille tarjoaa: ylimääräisen ulottuvuuden. Tietoisuus tästä ulottuvuudesta, silkka nautinto siihen kuulumisesta, on näkemykseni mukaan todellinen peruste kaikille uskonnon, uskomisen ja henkisyden hyödyille. Tämä lisäulottuvuus antaa tietoisuudellemme, mielellemme ja hermojärjestelmällemme virikkeitä muuntaa kaikki tavanomaiset fyysiset ja psyykkiset haasteet. Vaikka kaikki muut elämäsi osa-alueet olisivat täysin raunioina, ollessasi tietoisesti osa tätä kosmista ulottuvuutta olet enemmän elossa kuin joku, joka on säkenöivän hyvässä kunnossa ja menestyy, mutta on tietämätön henkisestä perustastaan.”¹⁰²

Ei voi ehkä sanoa tämän hengellisen ulottuvuuden perusteluksi vain, että ihmisellä on tarve kuulua johonkin itseään suurempaan.

Paremminkin voitaneen sanoa, että ihmisellä on tarve ymmärtää oma olemuksellinen luontonsa ja että todellisuudessa ihminen on osa jotakin itseään suurempaa. Hän siis jo kuuluu johonkin itseään suurempaan.

¹⁰² Bloom 2013, 225, 226.

”Minua ovat aina kiehtoneet pienet, kosmiset kytkökset, hienoiset muutokset tietoisuudessa. Hetket jolloin värit kirkastuvat, sieluun laskeutuu taivaallinen rauha ja jokapäiväinen maailma ottaa pyhän katedraalin muodon. Jotkut ovat mestareita näissä siirtymissä.” ”Syy siihen, miksi tämä osa kulttuuria ei ole koskaan saanut kunnolla huomiota, on yksinkertainen: vallitseva uskonto ja ajattelutapa ovat olleet toisenlaisia. Jos meillä olisi ollut oma uskonto, olisi tämä kulttuurikerrostuma saattanut muodostua ajan kanssa, kuten Japanissa on tapahtunut. Pyhät paikat, käärmeoloiset ja saunatontut ovat kuitenkin eläneet täällä näkymätöntä elämäänsä löytäen ilmaisumuotonsa jonkinlaisessa kummallisessa rinnakkaismaailmassa.”¹⁰³

Jotenkin minusta tuntuu, että Mikita puhuu tässä samasta asiasta kuin Ossian tämän kuvatessa vanhojen ihmisten maailmankuvaa ja kuinka he kunnioittivat sitä vanhaa. Mikitan mukaan tässä on kyse todella vanhasta itämerensuomalaisen kulttuurin pohjavireestä.

Ehkä tässä piirteessä ei kuitenkaan ole kysymys vain itämerensuomalaisuudesta vaan Eliaden kuvaamasta arkaaisesta ihmisestä, joka elää ajattomuudessa ja joka on ollut tyypillinen muuallakin maailmassa ja joutunut väistymään kaupungistumisen mukanaan tuoman toisenlaisen maailmaan asennoitumisen myötä.

Arkipäiväisten askareiden kannalta henkisyudessa tai sen puuttumisessa on kyse myös siitä, minne horisontti asetetaan. Siitä riippuu, millainen merkitys asioille ja tekemisille, askareille tulee.

Kivistä rakentaminen oli joidenkin ihmisten suuri intohimo Iniön Keistiössä, jossa oli siihen sopivaa kiviainesta. Erilaisia vanhoja kivilatomuksia näkyy asumusten likellä: aitoja, karjasuojia, laitureita. Jos horisontti on tulevassa menestymisessä ja maineen saamisessa yhteiskunnassa, pääsyssä televisioon ja lehtien palstoille tai eturintamaan kansainvälisessä kanssakäymisessä, silloin eivät kiviaidat

¹⁰³ Mikita 2021, 137.

ole mitään ja koko niihin käytetty aika hukkaan heitettyä, kaikki se elämä harmaata ja vailla merkitystä.

Jos horisontti on nykyhetkessä, elämisen pyhydessä, ja jos ymmärrys vielä tavoittaa maan planetaarisen pinnan ja avaruuden äärettömyyden sen yllä: Maa kiertää aurinkoa, linnun palaavat muuttoretkiltään, lähtevät taas; Kivet painavat, maa vetää niitä puoleensa, ihminen liikuttaa itseään, käsiään, naapuri tulee puhelemaan, utelias lintu katsomaan, elämä liikkuu ja virtaa, kivet ja kalliot ovat miljoonia vuosia vanhoja. Tässä horisontissa kiviaitojen rakentamiselle tulee aivan toisenlainen merkitys, siitä tulee pyhää, opettavaa ja mietiskelevää toimintaa, jonka perimmäinen hyöty on sielun jalostuminen. Kiviaidat jäävät siitä merkiksi, joka ei viittaa vain aidan hyötyyn vaan aina myös siihen ihmiseen, joka on niiden rakentamiseen paneutunut.

Läsnäolo hetkessä so. elämän virrassa, on asia, jota Ossian ei huomaa nimetä. Se lienee taas sellainen itsestäänselvyys, jonka kulttuuriinsa kasvanut ottaa annettuna eikä havaitse sitä maininnan arvoiseksi. Asia tulee kuitenkin selkeästi esiin hänen puheessaan. Omat haastateltavani huomasivat tämän nimetä erikseen varmaankin siksi, että heidän elinaikanaan elämän rytmi oli muuttunut niin paljon. Aihe oli myös tullut esiin yhteiskunnallisessa keskustelussa ja sille oli annettu sanoja.

Ossian puhuu paneutumisesta:

Juu nii ja se ol niin tarkka et toinen ko ol tarkka ni se vois samankaltasest vedest ja samankaltasil pyyryksil saar kaks sitä määrä mitä toine sai. Se täyty niin tarkka olla siin et tiätä se merepohja laadu ja viäl ilmanki laadu ni vähä et miltaval kala liikku ja mimmosel ilmal ja milt suunnalt ja mimmosest pohjalaadus ja minkvärine se o ja mikä syvyys siin o ja mikä o syvemp paikka ja mikä matalemp ja mitä se kala paremi rakasta ja kulke. Et siin o kaik niin et ei se ol nii summis ruvet kalastama siin täyty siihe syventty ja oikke kasvat ennen ko kunnon kalastaja tule. Ei se ol niin et ruveta ja et ne sin vette heitetä vaa.¹⁰⁴

¹⁰⁴TYSKÄ 913/1967. Ossian Kuusinen.

Yksi keskeisistä saaristolaiskulttuurin piirteistä, jonka omat haastateltavani nimesivät, oli ajan antaminen itselle ja toisille, niin ihmisille kuin eläimille, toisten huomioiminen, kuunteleminen ja auttaminen. Kiireettömyys ja keskittyminen käsillä olevaan työhön, tila-ajalliseen hetkeen, nykyisyyteen – läsnäolo, kuten nykyisin sanotaan.

Elokuvaohjaaja Kaija Juurikkala kirjoittaa naisten kotityön meditatiivisesta luonteesta:

”Ennen kodinkoneita monet perinteiset naisten kotityöt olivat pääosin meditatiivista, toistoon perustuvaa tyhjentymistä. Tiskaaminen, lakaiseminen, pyykin pesu käsin, kuivumaan ripustaminen, viikkaaminen, mankelointi. Samaa toistuvaa liikettä, jonka sisälle mahtuu pirskahteleva maailmankaikkeus. Kotityö itsessään ei ole naista alentanut, vain siihen suhtautuminen. Ehkä minäkin vain määritin oman äitini onnettomaksi.”

Hän kertoi myös opettajastaan, joka kertoi oppineensa tavan katsoa maailmaa äidiltään, joka oli kotiäiti.

”En koskaan unohda, millä tavalla hän asetteli kukkia maljakkoon. Saatoin lapsena pysähtyä katsomaan hänen keskittyneitä käsiään pitkäksi aikaa. Unohduin siihen kuin ihmeen äärelle. Hän sai pienet asiat hohtamaan taikuutta. Hän oli läsnä. Hän latasi arkisiin esineisiin tunnetta.”¹⁰⁵

On aina ilo katsella sellaisen ihmisen työskentelyä, joka todella paneutuu toimeensa.

¹⁰⁵ Juurikkala 2014, 150.

Kuva 6. *Ruutisarvi.*
Koristeeksi piirretty
tukilla souteleva kar-
hu. Nousiainen. KM.

Suomen Kansallismuseo. (Vilkuna 1935, 5.)

Entisaikaista arjen pyhitystä auttoivat ajatuksella käsintehdyt vähäiset työkalut ja käyttötavarat. Koska raaka-ainetta oli vähän tai sen työstämiseen kului paljon aikaa, oli se arvossaan. Sen työstämiseen syvennyttiin. Taitava puuseppä veisti kirveen, puukon tai viikatteen varren juuri käteen ja työhön sopivaksi ajatuksella ja kokeillen. Merellä hyvin uivan veneen rakentaminen vaati muotojen ja fysiikan lakien tajua, puun tuntemusta metsästä alkaen, liitosten hallintaa ja merenkäynnin omakohtaista tuntemusta – sanalla sanoen: monipuolista osaamista ja luovuutta. Villavanttuut kudottiin hyvin käteen sopiviksi erilaisine kiilalevennyksineen, villan käsittely ja tasaisen langan kehruu vaati paljon harjoittelua. Nämä esineet olivat myös kauniita, käytännöllisyys loi niihin sulavalinjaisuutta, paneutuminen persoonallisuutta. Käsityön päämäärä ja tarkoitus oli paitsi luoda käytännöllisiä tarvekaluja myös koristaa ihmisen ympärillä olevaa arkipäivää.

Entisaikain ihmisen yksilöllistä ominaislaatua kuvasti omin käsin – tai lähiympäristön ihmisten käsin – tehty vaatetus, käyttöesineistö, asumus, vene, työvälineet. Hänen mahdollisuutensa ilmentää yksilöllisyyttään tällaisten esineiden avulla olivat huomattavasti paremmat kuin nykyihmisen yritys tehdä ulkoasustaan ja asumuksestaan persoonallisia teollisesti tai sarjassa valmistettujen tavaroiden avulla.

Vanhoilla talonpoikaisyhteisöillä oli toisenlainen käsitys esineistä kuin meillä, jotka ostamme, kulutamme ja heitämme pois, kirjoittaa Teppo Korhonen. Kestävämpi suhtautuminen esineisiin ei perustunut pelkästään raaka-aineen arvoon, vaan luultavasti myös syvempään tunnesuhteeseen esineitä kohtaan. Tämä johtui siitä, että kyseessä olivat oman käden tai lähipiirin tutun henkilön valmistamat tuotteet, joihin oli uhrattu merkittävä työpanos. Niillä oli todistusvoimaa tekijänsä kätevyydestä, ja niiden valmistus- ja saantitilanne saattoi olla ainutkertainen. Esineen henkistä arvoa lisäsi myös sen siirtyminen suvun piirissä polvelta toiselle.¹⁰⁶

Ihmisillä oli henkilökohtainen suhde esineisiinsä, etenkin työvälineisiin. Puumerkkien veistäminen ja nimikointi omin käsin tehtyyn työvälineeseen oli osa tätä henkilökohtaisuutta. Puumerkki oli paitsi talon merkki, myös oma leima ja tiedotus muille ja se saattoi myös olla onnea tuottava ja suojaava taikamerkki. Se tehtiin Ossianin mukaan niin tarkasti, että sitä oli mahdoton väärentää: siinä oli yksityiskohtia, jotka tehtiin tietyllä tavalla, mitä väärentäjä ei huomannut.¹⁰⁷

Arkipäivä oli täynnä esineitä, joista käyttäjä tiesi, kuka oli minkin tehnyt ja mitä historiaa niihin liittyi. Taitavat tekijät kaiversivat omat puumerkkinsä esineisiin. Kun ne menivät rikki, niitä korjailtiin niin kauan kuin pystyi.

Rakennukset tehtiin kestävänsä sukupolvien ajan. Vanhaan, suvun hallussa pitkään olleeseen taloon suhtauduttiin kunnioituksella, samoin sen esineistöön. Rakennus saattoi omata myös pyhyyttä sen sisällä

¹⁰⁶ Korhonen 1999, 33.

¹⁰⁷ Lettinen 1999; TYSKÄ 912/67. Ossian Kuusinen.

tapahtuvan toiminnan johdosta: esimerkiksi sauna oli pyhä paikka kirkon tapaan, ja siellä täytyi käyttäytyä sen mukaisesti. Juhannuksena saunassa tehtiin myös erilaisia taikoja.¹⁰⁸

Sisustusarkkitehdin suunnittelema kodin sisustus, jota nykyajan trenditietoiset jäljittelevät, viittaa toisaalle, paikallisen elämän ulkopuolelle. Perinteinen kodin sisustus viittaa henkilökohtaiseen, suvun ja yhteisön historiaan: keinutuoli on isosiän tekemä, samoin ikkunat, ison maton ruokapöydän alla kutoivat naapurin emännät isoilla kahdenistuttavilla kangaspuilla, muut matot on äiti kutonut ja niiden kuteista hän tunnisti perheen entiset vaatteet, iso kaapisto kammarissa on häälahja, seinäkellon toi isoisa Amerikasta, pienet esineet tiskikaapin päällä ovat muistoja perheenjäsenten omista matkoista jne.

¹⁰⁸ TYSKÄ 912/1967. Ossian Kuusinen.

Paneutumisen luovuus

Taivassalon kotiseutuarkisto.

Luova toimija etsii ratkaisut ongelmatilanteisiin omasta ympäristöstään ja niistä resursseista, mitä hänellä on käytössään. Hän suuntautuu tehtävään ja homman sujumiseen ja nauttii keksiessään hyvän ratkaisun. Tämä on vanhalle saaristolaiskulttuurille tyypillinen toimintatapa, kun rahavaroja on ollut vähän ja markkinat ulottumattomissa. On ollut välttämätöntä pärjätä sillä, mikä on saatavilla.

Kuluttaja rientää markkinoille ostamaan jonkun toisen valmistaman ratkaisun. Hän ei ole luova omassa ympäristössään ja ehkä halveksiikin itse tehtyä. Hänelle on tärkeää osoittaa muille, mitä kaikkea hänellä on varaa ja nokkeluutta hankkia rahalla.

Paneutuminen omaan ympäristöön ja tekeillä olevaan vai yhteiskunnan impulsseihin

Perinteisen saaristolaiskulttuurin ihminen keskittyi ja orientautui paikallisesti, lähiympäristöönsä ja arkipäivässä tapaamiinsa ihmisiin ja olentoihin, jotka elivät hänen ympärillään. Tämä maailma on todellinen, läsnä oleva, havaittava. Myös yksilö siihen huomionsa keskittäessään on läsnä oleva.

Nykyihminen orientoituu median ja vauhtikoneidensa¹⁰⁹ välityksellä suuryhteiskuntaan, joka on varsin korkean abstraktiotason käsite ja jota ei konkreettisesti elämässä ole olemassa samassa mielessä kuin yksittäiset ihmiset ovat olemassa. Keskitetty yhteiskunta ei ole läsnä yksilön elämässä muuten kuin erilaisina ideoina, informaatioisisältöinä, sääntöinä ja seurauksina. Kylä on tietysti myös abstraktio, yhteenliittymä, joka sisältää monenlaisia ominaisuuksia, mutta jota sinänsä ei ole olemassa konkreettisesti maailmassa – se ei ole aistein havaittavissa. Kylä on ihmisten välinen liitto, sopimus. Yhteiskunta on luonteeltaan niin monimutkainen ja enimmäkseen maantieteellisesti kauas sijoittuva rakennelma, että sen luonne yksilön kannalta on lähinnä virtuaalinen tai tuonpuoleinen. Hänellä ei useimmiten ole mahdollisuuksia selvittää, mikä hänen saamastaan yhteiskuntaa koskevasta informaatiosta pitää paikkansa. Hän on manipulaation ja informaatio sodan armoilla. Nykyihminen myös elää keskittyen enemmän vauhtikoneidensa välittämään yhteiskunnalliseen virtuaalimaailmaan. Joutohetkinään ja pahimmillaan myös tavatessaan muita ihmisiä hän samalla selailee älypuhelintaan ja käy jatkuvaa sisäistä neuvottelua sen sisältöjen kanssa. Hänen ympärillään oleva konkreettinen todellisuus ei ole hänen keskittymisessään useinkaan

¹⁰⁹ Fyysisen tai psyykkisen toiminnan kiihdyttämiseen kehitetty laite.

ensisijainen. Ulkoapäin häntä katsellessa monasti näyttää, että hän haluaisi pikemminkin unohtaa sen olemassaolon.

Nykyihminen manipuloidaan keskittymään suuryhteiskuntaan ja sen odotuksiin ja vaatimuksiin ja jättämään lähiympäristön vähäarvoisemmaksi. Vasta eläkepäivillään tai vakavasti sairastuessaan hän ehkä huomaa, että on uhrannut elämänsä epätodelliselle ja laiminlyönyt sen, mitä hänellä elämässään todella on ollut: läheiset ihmiset ja olennot, ympäröivän elämän todellisuus ja oman olemisensa ajattelu.

Ympäristön hallinnan näkökulmasta nykyihminen keskittyy maailmaan, joka ei ole hänen hallinnassaan millään tavalla. Vanhan luonnonkulttuurin, jollainen myös saaristolaiskulttuuri oli, ihminen keskittyi lähiympäristön maailmaan, joka oli enemmän hänen omassa hallinnassaan.

Nykyihminen hakee arvostusta suuryhteiskunnasta. Media - nykyisin yhä enemmän sosiaalinen media - markkinoi hänelle esimerkkejä menestyneistä yksilöistä, joita hän ei pysty henkilökohtaisesti tapaamaan ja arvioimaan. Silti nämä kuvat hivuttautuvat hänelle positiivisiksi esimerkeiksi ja ihanteiksi, jollaiseksi hänenkin tulisi pyrkiä saavuttaakseen kaipaamaansa arvostusta. Hänen saamansa informaatio on median välittämää eikä hän pysty itse tarkistamaan sen luomaa totuutta.

Voi tietysti myös myötäelää tuntemattomien kohtaloita ja tehdä asioita heidän puolestaan tapaamatta heitä koskaan. Akira Kurosawan elokuvassa *Derzu Uzala* luonnonkulttuuriin kasvanut päähenkilö huolehtii leiripaikalla tuntemattoman taigalla kulkijan tarpeista, kuten häntäkin joku tulisi huomioimaan ja oli huomioinut. Derzu ei kuitenkaan hakenut arvostusta näiltä tuntemattomilta. Näin myös Suomessa on erämaiden yöpymispaikoilla vanhastaan tehty. Saaristossa jätettiin ovi auki, jotta hädänalainen kulkija pääsi sisään lämmittelemään.

Ajatella ja toimia omassa lähiympäristössä elävien ihmisten ja olentojen hyväksi on orientoitumisen periaatteeltaan täysin toinen kuin ajatella ja toimia suuryhteiskunnan ehdoilla ja hyväksi. Lähiympäristön elämän rikastuttaminen on keskittymistä itse koettuun todellisuuteen.

Suuryhteiskunnan instituutiot ja valtarakenteet ovat kadonneet yksityisen ihmisen ulottumattomiin. Hänen vaikutusyrityksensä siihen ovat uskon varassa ja enemmänkin kiinni siitä, kuinka paljon samansuuntaisia voimia vetää yhteiskunnan kokonaiskentässä. Tähän yksityisen ihmisen vaikutusmahdollisuudet ovat todella pienet, mutta niitä sentään on. Lähiympäristössään ihminen sen sijaan voi vaikuttaa omalla käytöksellään. Lähiympäristön ihmiset myös kuuntelevat häntä, joskaan eivät välttämättä usko.

Lähiympäristön elämä on yksilölle todellinen. Suuryhteiskunnan elämä taas on virtuaalinen ympäristö, josta hän saa informaatiota monen välikäden kautta. Se on abstrakti ympäristö ja tuonpuoleinen yksilön kokemusmaailman näkökulmasta. Siksi hänelle voidaan uskotella siitä lähes mitä tahansa. Hän ei pysty tarkistamaan kokonaiskuvaa, kuten lähiyhteisönsä suhteen pystyy. Tähän ovat sortuneet monet alussa hyvääkin tarkoittavat kokeilut ihmiskunnan historiassa.

Suuryhteiskunnan tasolla johtajat, vaikuttajat, liikkeet ja idolit voivat esiintyä jonakin aivan muuna kuin mitä he itse asiassa ovat. Yksityisellä ihmisellä ei ole mahdollisuuksia tarkistaa asiaa omaan kokemukseensa nojautuen.

Ihmisen ja yhteiskunnan suhteen vaikeus ilmenee tässä ongelmassa: onko ihminen yhteiskuntaa vai yhteiskunta ihmistä varten? Ihminen on joka tapauksessa yhteiskunnan jäsen ja se vaikuttaa häneen monin tavoin.

Jokapäiväisten pienten asioiden tekemisen tavan vapautta haastateltavat korostivat kylissä asumisen vapaudeksi: saa olla miten haluaa ja tehdä omalla ajallaan. Ei ole niin väliä miltä näyttää tai mitä päällensä laittaa.

Työn jälkiä ei pidetty pahana, vaan ne kuuluivat asiaan. Työn arvostus meni näyttävyyden arvostuksen edelle. Samoin ajateltiin työvaatteista. Vaatetuksesta näkyi työn tekeminen. Sitä ei yritetty hävittää näkyvistä, kuten kaupunkikulttuurissa on tapana. Vieläkin (90-luvulla) komeiltiin resuisilla työvaatteilla, mahdollisimman vanhoilla ja kuluneilla. Ihmisille oli tärkeää, että "voi kulkea missä asusteissa tykkää", ja mikä on käytännöllisintä meneillään olevan puuhan kanssa, ajattelematta sitä, miltä toisten silmissä näyttää. Tätä pidettiin myös vapautena verrattuna kirkonkylän elämään. Työvaatteet siis tuntuivat symboloivan paitsi aktiivisuutta, myös riippumattomuutta ja vapautta.

Haastateltava ymmärtää vapaudella arjen vapautta tehdä oman mielensä mukaan pieniä asioita tarvitsematta koko ajan ottaa huomioon naapureita. Luonnon seuraaminen ja sen mukaan eläminen on myös vapautta. On suuri asia, että on oman työnsä herra, työn voi jättää mielensä mukaan ja jatkaa myöhemmin.¹¹⁰

Omavaraisuuteen ja monitaitoisuuteen liittyy riippumattomuus ja vapaus. Vapaus liittyy myös aikaan – että on aikaa suunnitella ja paneutua tekemisiinsä. Aikaa ajatella ja tehdä valintoja, jotka vastaavat omaa tahtoa.

Kerrotaan, että ennen ihmiset tapasivat myös laulaa paljon: työtä tehdessään, kulkiessaan, yhdessä ollessaan.

¹¹⁰ H14/95. Haastattelu Kustavissa EL.

Miksi ei enää? Miksi niin harva enää spontaanisti puhkea laulamaan? Saako ylipäättään julkisissa tiloissa enää laulaa ilman poliisilaitokselta anottavaa lupaa? Ehkä laulanta häiritsee kovin kriittiseksi käynyttä kuulijakuntaa? Miksi musiikin pitäisi olla esitys, esityksen ”hyvää” ja esittäjän ”tähtiainesta”?

Kilpailu tuhoaa tekemisen ilon ja yhteisön löyhyys tai olemattomuus riistää yksilöltä hyväksynnän, kun ”esitys” ei ole ammattimaisen veroinen.

Ennen käsityötä tekivät kaikki, ja ne joilla oli innostusta muotojen ja värien kehittelyyn, saattoivat ilmaista kauneuden ja käytännöllisyyden ideoitaan arkipäivään kuuluvissa esineissä, tekstiileissä, rakennuksissa. Jokainen käsityötä tehnyt tietää, että kyseistä työtä voi aina hioa eteenpäin ja jokainen tekniikka sisältää loputtomasti niksejä ja hienouksia.

Ihminen on taiteilija luonnostaan eikä hänen tarvitse erikoistua mihinkään alaan lopullisesti siten, että kaikki muu ilmaisu olisi sen jälkeen kiellettyä. Pieni taideteos, erityinen ruoka tai juoma, kortti tai esine voidaan myös suunnitella ”vain” ilahduttamaan yhtä ystävää – ei ikuiseksi museotyöksi tai desing-kilpailua voittamaan. Kuinka lohduton on monasti nyky maailmassa maineeseen ja kunniaan päässeen taiteen kohtalo: varastoituna sijoituskohteena ihmisten katseilta piilossa. Ehkä sen ystävälle lahjoitetun teoksen kohtalo on sittenkin parempi: se ilahduttaa ainakin yhtä sydäntä ja hänen läheisiään, koristaa heidän arkipäiväänsä ja luo siihen ripauksen ainutkertaisuutta ja pyhyyttä.

Mitätöivää ylemmyyttä ilmentää myös keskuksen kulttuurieliitin tapa luokitella keskuksen kontrolloimien instanssien ulkopuolella luovuuttaan ilmaisevat yksilöt ”ite-taiteilijoiksi”, ikään kuin näiden yksilöiden luovuuden keskeisenä sisältönä olisi samanlainen oman itsen projekti kuin kulttuurieliitin jäsenillä itsellään. Luovien teosten sisältöihin ei tarvitse näin kiinnittää huomiota vaan huomio keskittyy persoonaan ja sen säälittävyYTEEN ”oikeiden” taiteilijoiden rinnalla.

Yhteisön suoja

Korjuuväki tauolla Taivassalossa. Taivassalon kotiseutuarkisto.

Yhteisöllisyyden katoaminen; anteliaisuus ja yhdessä eläminen

Ol se riihe maku. Ei se jauhopuuro enä semmost ol, ko se ol sillo.

Juu se ol herkku se ensmäine. Sanotti uutisviljaksi. Viäl sitä jakatti niit ensmäissi jyvi semmosillaki, kute ite mittä ollu. Ko siihe aika se antamine ol ikä suuremas vauhdis, ko se nykyä o.

Ihmise asusi harvemalla ko ny, ei niit ollu niinpaljo yhres kasas. Etei ny se luanistais, ko kyläkunnas o niinpaljo väkki. Rupeis jakama, ni menis siihen kaik. ¹¹¹

Ossianin kerrotaan olleen seurallisen ihmisen, kuten useimmat hänen sukupolvensa ihmiset. ¹¹² Vaikka hän jossakin mielessä oli muista poikkeava mm. lukeneisuutensa ja tarkkamuistisuutensa takia, viihtyi hän muiden parissa. Pitkät yksinäiset kalankuljetusmatkat meriluonnon keskellä olivat vastapainona yhteisön jäsenenä elämiselle.

Yhteisöllisyys oli saaristolaiskulttuurin piirre, jonka omat haastateltavani nimesivät keskeiseksi. Siihen kuului paikallisten ihmisten jokapäiväinen vuorovaikutus, yhteistyö ja naapuriapu, toistensa voimavaroihin turvautuminen. Ihmisen ominaisuuksista arvostettiin etenkin sitä, että oli ”rauhallinen kansanmies, joka tuli kaikkien kanssa toimeen”. ¹¹³

Yhteisöllisyyden katoamisen nimesivät he myös lähes yksimielisesti siksi suurimmaksi menetykseksi, joka heidän elinaikanaan ihmisten elämäntavassa oli tapahtunut. Yhteisöllisyyden katoaminen oli kipeä kokemus.

Ihmiset olivat riippuvaisia toisistaan eri tavalla kuin nykyisin, johtuen jo luonnon- ja yhteiskunnallisista oloista ja myös suvut olivat yleensä tiiviissä kanssakäymisessä keskenään. Saaristossa yökylään jääminen oli tavallista ja olosuhteiden sanelemaa, samoin pitkien taipaleiden taittaminen yhdessä. Monasti odoteltiin yhdessä jotakin, esimerkiksi höyrylaivaa tulevaksi. Jumalanpalvelukset ja juhlat olivat tapaamispaikkoja. Monet työt kylässä vaativat yhteistyötä, talkoita tai ainakin useamman ruokakunnan osallistumista ja taloissa kävivät käsityöläiset ja torpparit töitään tekemässä. Myös nuottamiehiä ja esimerkiksi harjantekijöitä yöpyi tuvassa, jos he tulivat pitkien

¹¹¹ Ossian Kuusisen maailma s. 30.

¹¹² Helmi 2016 - 2020.

¹¹³ H 10/93. Haastattelu Kustavissa EL.

matkojen takaa. Näissä jatkuvasti toistuvissa tilanteissa ihmisten keskinäinen tuntemus lisääntyi ja sai uusia näkökulmia.

Nykymaailmassa oman itsen projektiin keskittyvä yksilö ei auta tai tue pyyteettömästi muita heidän itsensä takia, heidän asettamiaan päämääriä kunnioittaen. Hän ei näe oman yhteisön kokonaisuutta eikä jokaisen erityistä merkitystä siinä. Useimmiten ei hänellä oikein mitään tiivistä yhteisöä olekaan. Hän auttaa ja tukee toisia vain nähdessään siitä olevan etua itselleen ja oman projektinsa etenemiselle. Oman projektinsa hän katsoo olevan jotain suurempaa kuin muiden, jotakin erityistä. Muiden saama menestys ei aiheuta hänessä yhteistä iloa oman yhteisön jäsenen saavutuksesta, johon kaikilla yhteisön jäsenillä on oma osallisuus (kuten vanhemmat iloitsevat lapsensa menestystä), vaan kateutta, sillä se kyseenalaistaa hänen oman projektinsa ainutlaatuisuuden.

Jos hänen mieleensä sattuu tulemaan hyvä oivallus todellisuuden tilasta tai jokin hyvä toimintaidea, hän reagoi koettamalla keksiä, miten markkinoisi tämän muille omaa osuuttaan erityisesti korostaen ja saaden siitä nostetta sosiaaliselle asemalleen. Keskittymisen painopiste siirtyy siihen, *kuka* on oivaltanut ja itse oivalluksen sisältö saattaa jäädä kokonaan taka-alalle.

Toisten huomioiminen

– Entäs mitä ominaisuuksia te itte olette arvostaneet ihmisessä?

...

No mää ny ajattelen, et tommonen, että on tähä osaas tyytyväinen eikä kauhian paljon vaadi keltään mittään. Tota mä ain ole kans pitäny tärkkiän, et osaa auttaa ihmissi, semmossi ko jotku tarvittee, et huamaa

ne heiän tarpees ja auttais siin misä voi ja mitä katto tarpeellisen. Ei sillo mun nuoruudessaan sitä appu saan, ku on nämä kodinhoitajat ja kaik tämmöset, mitä enne ei ollukka, et se ol niinku sitä palkattu apua. Et enne se ol iha vapaahtost ko jotta viätti sauna, ja mä ny tarkota semmossi vanhoi ihmissi, mik ei ite enä oikee pärjänny.

– Oliko se tavallista täällä kylässä auttaa toisia?

No kyl mun mielestän, et kyl niit vähä huomattiin niitä, kuka ol avun tarpes, tietyst niitäki ol kun ei korvatas hörättän. ¹¹⁴

Sama haastateltava osoitti myös arkielämässä arvostavansa toisten huomioimista: myös kun menin bussissa juttelemaan hänen kanssaan, hän oikein erikseen totesi, kuinka mukavaa on kun huomioidaan.

Sen, että haastateltava erikseen minua kiitti huomiosta, ymmärsin tarkoittavan, että hän oletti minun kuuluvan maailmaan, jonka jäsenenä hän ei minulta odottanut huomioimista, vaan se tuli yllätyksenä.

Vanhat saaristolaiset havaitsivat eron itsensä ja toisten välillä. Kylän yhteisyydessä kasvanut ihminen kokee tavassa kohdella toisia ihmisiä suuren eron entisen ja nykyajan välillä. Nykyajan välinpitämättömyys on hänelle vierasta. Nuorempi polvi ei enää tule juttelemaan noin vain ilman asiaa, vain vaihtamaan kuulumisia ja nauttimaan yhdessäolosta. Sana "huomioidaan" tarkoitti, että huomioin hänet myös ihmisenä, en pelkästään tutkimukseni takia. Toisen huomioiminen itsenään on merkityksen, arvon antoa hänelle. Se sisältää moraaliperiaatteen, jonka Immanuel Kant muotoili *käytännöllisessä imperatiivissaan*: ”Toimi niin, että käytät ihmistä, sekä omaa että jokaisen muun persoonaa, aina samalla tarkoituksena eikä koskaan pelkästään välineenä.” Ihminen on siis käsitettävä tarkoituksena eli päämääräksi sinänsä eikä välineeksi jonkin toisen tarkoituksena saavuttamista varten.¹¹⁵

¹¹⁴ H8/93. Haastattelu Kustavissa EL.

¹¹⁵ Kant 1990, 120.

Immanuel Kant oli keskeinen valistuksen filosofi ja humanistisen ihmiskäsityksen kiteyttäjä. Kantin mukaan ihmisellä on arvo jo sinänsä a priori (ennen kokemusta) - annettuna. Tässä on humanistisen ihmiskäsityksen ydin. Ihmisen ei tarvitse tätä arvoaan millään tavalla lunastaa, vaan hänellä on se jo. Sen sijaan elämänsä tarkoitus ja merkitys ihmisen täytyy itse luoda. Hän on itse lakia säättävä olento so. moraalinen olento.

Toisen huomioiminen vaatii myös joskus uhrausta oman mukavuuden suhteen. Sosiaalinen tilanne saattaa olla epämukava itselle esimerkiksi oman ujouden takia ja vaatii sen ylittämistä. Toisen kunnioitus ja huomioiminen on tällöin nähtävä arvona, jonka mukaan haluaa toimia, vaikka se aiheuttaakin hetkellistä epämukavuutta itselle.

Samanlaisen turvan yksilölle kuin uskonto antaa gemeinschaft/yhdessäolo-yhteisö: se hyväksyy yksilön jäsenekseen sellaisenaan, yleensä jo syntymän perusteella. Kaikki läheinen, yksityinen, jakamaton eläminen on elämistä gemeinschaft-suhteissa. Niiden takana on olemuksellinen tahto, joka on integroitunutta ja jossa tavoitteet ja keinot ovat läheisessä yhteydessä toisiinsa. Se on ihmisen alkuperäinen asenne ja suhtautumistapa ja perustuu yhteisyyteen. Ihmiset liittyvät toisiinsa, koska he pitävät suhdetta arvokkaana tavoitteena itsessään. Tönnies erottaa kolmen tyyppisiä gemeinschaft-suhteita: sukulaisuus, naapuruus, ystävyys.¹¹⁶

Gesellschaft-suhteet taas perustuvat sopimuksiin ja lakeihin ja niiden takana on rationaalinen tahto, joka on ajattelun määräämää. Ihmiset jäävät vaille läheisiä keskinäisiä suhteita, kukin on itsenäinen ja eristäytynyt ja suhteet muihin ovat pingoittuneet. Kajoamista toisten asioihin pidetään vihamielisenä tekona ja negatiivinen asenne toisia kohtaan tulee normaaliksi. Toiselle ollaan valmiita luovuttamaan jotakin vasta kun saadaan samanarvoinen vastapalvelus. Tönnies viittaa Adam Smithin toteamukseen, että jokaisesta ihmisestä tulee jossain määrin kauppias. Gesellschaftin voimistuminen liittyy Tönniesin

¹¹⁶ Tönnies 1974, 37-50; Rannikko 1982, 58, 60.

mukaan aina kaupan ja tavaravaihdon kehitykseen, eikä nykyajan länsimainen kapitalistinen henki ole hänen mukaansa muuta kuin suuressa mittakaavassa esiintyvää kaupallista henkeä. Kunkin ihmisryhmän pyrkimyksenä on omien etujen saavuttaminen ja kukin tukee muiden toimintaa vain siinä määrin kuin se edistää omia etuja. Yhden tappio on toisen voitto.¹¹⁷

On myös esitetty biologisesta näkökulmasta, että ihminen ei ole ns. inhimillinen olento myötäsyttyjään genetiikan määräämänä, vaan näitä ominaisuuksia omaksutaan yhteisöllisen vuorovaikutuksen kautta – tai ollaan omaksumatta, jolleivät sosiaaliset suhteet näitä tue vaan ohjaavat toiseen suuntaan. Hoitaessaan toisiaan eläimissä, myös ihmiseläimissä, erittyy mielihyvähormoonia joka laskee stressitasoa ja vahvistaa yhteenkuuluvuutta. Samoin empatia ja sen osoittaminen vahvistaa yhteenkuuluvuutta ja kehittää ihmisessä näitä ominaisuuksia.¹¹⁸

Kellon orjuus ja kiire.

Aika, toisten huomioiminen ja kiire nivoutuvat yhteen. Kiire esitetään usein syyksi toisen huomiotta jättämiseen. Alituinen kiire ja yhteiskunnan vaatimusten täyttämisen asetetaan etusijalle. Aikaa levolliseen oleiluun ja ajatteluun ei jää.

Protestanttinen etiikka antoi pohjan työn itsetarkoitukselliselle arvostukselle ja kapitalismin hengelle. Kristinuskon protestanttisessa muodossaan asetti työn kilvoittelun välineeksi. Yhdistyneenä teolliseen vallankumoukseen tämä henkinen asenne etenkin kalvinistisessa muodossaan loi suotuisat olosuhteet kapitalismin synnylle Keski-Euroopassa – mitä Max Weber kuvasi klassisessa teoksessaan

¹¹⁷ Tönnies 1974, 74-90; Rannikko 1982, 59, 60.

¹¹⁸ Eläinten villi mieli, Yle podcast. <https://areena.yle.fi/1-50995498>.

Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. Tässä hengessä työ ja rahan ansaitseminen oli kutsumus ja itsetarkoitus – se ei ollut vain tapa ansaita leipänsä. Traditionaalinen ihminen haluaa elää yksinkertaisesti niin kuin on tottunut elämään ja hankkia sen verran kuin sitä varten on tarpeen. Ihminen ei luonnostaan halua ansaita lisää rahaa, vaan hänet on kasvatettava huolellisesti tähän henkeen.¹¹⁹

Alituinen työskentely ja raataminen ei kuitenkaan välttämättä sittemmin - kapitalistisen talouden jo synnyttyä - ollut luterilaisten arvojen syytä vaan jo työn tuottavuuden kasvun ideaan nojaavan talousjärjestelmän syytä. Vielä 1900-luvun puoleenväliin kuvaavat haastateltavat saaristossa työtempoa rauhallisemmaksi ja että oli enemmän aikaa kanssaihmisille myös työn lomassa. Vasta 1960-luvulla käynnistyneet suuret muutokset markkinataloudesta ja keskuksista riippuvaiseen talouteen aiheuttivat rahan tarpeen lisääntymisen, velkaantumisen ja niiden myötä ns. työhulluuden. Myös omavaraistalouden aikoina työtaitoja arvostettiin, mutta painopiste oli tekijän taitavuudessa ja työn laadullisessa jäljessä eikä stahanovilaisessa määrän maksimoinnissa.

1900-luvun vaihteen ja alkupuolen suomalaisessa yhteiskunnallisessa ilmapiirissä tiukentui kansalaisten kontrolli sen päämäärän nimissä, että kaikkien tulisi olla yhteiskunnalle hyödyksi. Lapset tuli kasvattaa tähän ideaan ja yhteiskunnan tuli puuttua asioihin, jollei niin tapahtunut. Perustettiin kasvatus- ja kurinpoitolaitoksia ja säädettiin lakeja. Esimerkiksi mielisairaiksi katsotut suljettiin laitoksiin, kun heidän aiemmin usein sallittiin elellä rauhassa kyläyhteisön jäsenenä elleivät he olleet vaaraksi tai aiheuttaneet harmia ympäristölleen. Alettiin myös hoitaa erityisissä partantoloissa ylempiin kansankerrokseen kuuluvia ns. hermosairaita, joiden oireilun katsottiin olevan enemmän tai vähemmän tilapäistä. Elämäntavan muutoksesta kertonee se, että jo 1930-luvulla muutamat suomalaiset psykiatrit esittivät kantanaan, että yhteiskunnan muutokset – kiihkeä kilpailu ja sen synnyttämä

¹¹⁹ Weber 1980, 43, 44, 45.

häikäilemätön egoismi, levoton ja kiireinen ”vauhdin aikakausi” ja sen aiheuttama liikarastus - olivat suurimpana yksilöiden ahdistuneisuuden aiheuttajina.¹²⁰

Omien lasteni aloittaessa koulunkäynnin aloin epäillä, että suurin opetusprojekti koulussa taisi ollakin pienten rasavillien opettaminen kuuliaisiksi kellolle. Jokapäiväiset täsmälliset aloitus- ja lopetusajankohdat olivat radikaali muutos lasten elämässä. Myöhästymisen pelko istutettiin myös pieniin päihin. Jokainen aikuinen varmaan tunnistaa painajaisunet, joissa ei vain millään ehdi. Länsimaisen yhteiskunnan koneisto sykkii kellon tahdissa ja kellon orjuus on keskeinen osa tämän yhteiskunnan kontrollia.

Ajan menetys on ollut suuri muutos, jonka haastateltavat kokivat tapahtuneen heidän elämänsä aikana: ennen oli aikaa ihmisille, aikaa yhdessäoloon, työn ohessa seisahduttiin ja puheltiin jne.

– Onko nämä jotenkin muuttunu sinun elämän aikana nämä asiat minkä perusteella täällä on ihmistä arvostettu?

Kyl mar si hiukan ol. En mä tiedä jos tääl ihan nyt, mut kyl mar se täälläkin helpol monta kertaa menee siihe materiaalin puolin, taik melkeen semmotte sanotaan et mitä omistaa ja on semmonen vähä, niin se on niinko helpommin. Et jätetään semmose taka-alalle vaik ois kui muuton, nii jollei sil ol mittän eikä ol tämmösis riennois mukan, taik sitä mammona koitta nii kauhiast kokkoo. Semmossi määrättyyn pistee ast kumminkin ollaan niitten kans. Et ehkä se on menny semmoseks, hiuka enemmän. Se tuntuu yks se kiireki juur aiheuttaa. Tarttis niin monen paikka kerjetä. Tietysti se on muuttunu kireemmäks kaik tämmöse verotukse ja kaik muut tämmöset, ihmisten täytyy kans jostain sitä elantoas saad kans. Enne ol enemmän, ei se ollu niin, jollei ollu niin tuloja, ei ollu niin paljon menoja kukaan tavallas. Nyy on aina joku kuitti ja lappu tulos et täytyy maksaa, tietysti ne jostain täytyy saara kans, koot sitä rahaa. Et ei kerjet niinkän. Sillo ol seki yks ko kaik työt peltotyöt ja muut tehtiin hevosten kans, se ol semmost jo siinäkin

¹²⁰ Pietikäinen 2020, 113, 114, 180.

asiassa et hevose on niinko inhimillise, jo puhelti nitte kans ja oltti. Hevosten täyry ant välil levät ja siin levätti ite kans samal. Mut ny ollaan traktoreitten kans ja kuulosuojaime korvis viel niin ei kuullakka mittän vaik joku sanosiski sivul niin se täyty kokonas se traktor pysäyttää ja jonkun sanan siin kerjetän puhelemaan ja taas koval metelil. Siin kerkes, hevose toppasi jo kun näki et joku tulee et nyy se isänt puhelee jonku sanan nii se ol tämmöst. Se ol erilaisempaa. Mut ei nyy helpol tuol maanteilläkä kukkan rup kun toinen tule traktoril vastaan niin traktorias pysäyttämän jollei melken mitän asiaa ol. Mut se ol hevosekki siihen tottunu et pysäytetä ja mielelläs toppasiki niin saiva levät niin puheltti joku sana et se ol niin, päivän mitas näk ihmissi kymmenitten kans ol puheis mut nyy voi ol ihan yks kaks joskus, et jos jossain pellollakki ollan hommis nii joku isomp oja on välis niin ei siin sit voida ku ihan tulla sit saman aika vähän vastuksin niin voi sit senverran topat et kysytä jotain et joko maa on siin kunnos ja joko sää paljon ole kylvän et. Sillon puhelti enemmän.

...

Sama se on koululaisillaki. Sillon kun koulu käytti niin tämä koulumatkakki oli jo semmost luontopolkua koko koulunkäyminen. Ku tästäki ol matkaa tommonen viis kilometri puolimittes, ennenkun mä pääsin, täs ol semmossi veräjiiki jo välis nii ei ny juur kymment ol muttei paljon puuttunu ja avat ja niitten takan ol lehmii ja hevossi ja kulkki siit läpitten tai jostain välist, jotain semmossi peljättiin vähän jotain mullikoi niin täyry mennä jostain airanraost ja kiertää. Ja nähtiin kaikennäkössi metän elävi ja katotti niit ja ihmissi ku ne oli pellol töis ja ne kyselivä vaa sit tommotte, se ikäsilt lapsit kysytti jota, et mitäs koulus kuulus ja jäikös joku laiskal ja mitä teil koton kuuluu ja sit mentti jonkkus sisälleki ku näit taloi täs on niin puolin tiedettiin et siel on leipomuspäiv tänän niin mennäs vähän sisäl niin saatiin lämmin leippä kätten ja tultti. Nykyän se on paljon kiirullisemppa kaikel taval, muut ko kovaste vaan mennään. ¹²¹

¹²¹ H14/95. Haastattelu Kustavissa EL.

Myös Heideggerin peräänkuuluttama mietiskelevä ajattelu tarvitsee aikaa: aikaa löytää omat ajatukset ja aikaa tiedostaa omaa ympäristöä, aikaa kokea, ajatella olemista.

Ylenmääräinen keskittyminen materiaaliseen maailmaan, alituinen puuhastelu tavaroiden ja laitteiden parissa niitä siirrellen, korjaten ja suunnitellen, syö aikaa muilta keskittymisen mahdollisilta kohteilta.

Tämä puuhastelu ei tehotalouden astuessa kuvaan ole mitään vapaata levollista puuhastelua, joka olisi ihmiselle ilon ja tyydytyksen lähde – mitä se myös voisi olla – vaan kiihkeää kilpajuoksua ajan kanssa. Tulosta eli hyötyä on kasvatettava hinnalla millä hyvänsä.

Mitä suoruus kommunikoinnin tapana ja rehellisyys kertoo yhteisön ilmastosta?

Ihmiset oli toisenkaltasii ko nyy, ne ol simmossii rehellisii ja vähään tyytyväisiä. Se ol sentään aika vähän mitä ne nurisiva sitä elämätäs. Ja asia puhusiva niinko ne oli, ei niit mittän kaunisteltu, ne oli juur sit nii ku ne tunnettii. Ei se ol nii ko joltain kysytään, et mite ole voinu, nii ei kiitos hyvin vaa. Nii ei sunkaa kaikkien ihmisten elämä niin ol, et sä nii hyväks tuntisi, et opetetän kohti jo valhettelemaan. Mutei siihen aikaan ollu sil taval, että jos joku kysy, et kuinkas ole voinu, niin vois sannoo sil taval et: niinkon kivi kaivos ja kans pääl ja kivi kannen pääl.

Käytettiin paljon vertauskuvia: *kuvannollisest ain esitettiin kaik asia.*¹²²

Ossian arvostelee sovinnaisuutta, joka lähtee toisten odotusten mukaan toimimisesta. Tähän oletettuun odotukseen kuulumattomat asiat

¹²² TYSKÄ 1125/68. Ossian Kuusinen.

pyyhitään keskinäisestä kommunikoinnista pois. Hän rinnastaa sen valehteluun.

Kommunikoinnin tavassa on toki suuri ero, jos ihminen puhuu sitä mitä hän tarkoittaa ja ilmaisee omaa tunnetilaaansa, vai puhuuko hän yhtä ja kehonkieli ilmaisee toista, ehkä aivan päinvastaista. Hevoskuiskaaja Monty Roberts kirjoittaa, että jopa 80 prosenttia ihmisten viestinnästä on kehonkieltä, vaikka emme sitä itse tiedostaisikaan. Hevonen sen sijaan lukee tätä kieltä koko ajan eikä siksi ole helposti harhautettavissa.¹²³

Tähän liittyy ehkä se yleinen luonnonkansojen pitäminen ”luonnonlapsina”, millä tässä yhteydessä ei viitata positiiviseen merkityssisältöön, vaan viitataan heidän hyväuskoisuuteensa ja lapsenomaisuuteensa sivistyneen eurooppalaisen silmissä – itse asiassa tyhmyyteen. ”Luonnonlapsi” elää pelkästään nykyhetkessä kuten lapset ja eläimet eikä hän osaa ajatella filosofisempia ja laajempia kysymyksiä taikka syy-ja seuraussuhteita, kuten häntä tarkkaileva sivistynyt eurooppalainen katsoo itsellään olevan kapasiteettia. ”Luonnonlapsi” ei kätkeydy roolihahmon taakse, kuten ”sivistynyt”.

Roolihahmo heijastaa sitä, mikä on sosiaalisesti hyväksyttyä ja jonka turvin yhteisössä selviydytään - riippumatta siitä, kuinka kaukana sen edustama persoona sitten onkin omasta todellisesta, so. omaksi tunnistetusta, persoonasta.

Suoruus puheissa ilmentänee myös melkoista luottamusta toisen käsityskykyyn ja ymmärretyksi tulemiseen. Se ilmentänee myös puhujan varmuutta omasta asemastaan yhteisön jäsenenä: hänen ei tarvitse peitellä tilaansa, koska pelkäisi asemansa menetystä.

– *Mitäs ominaisuuksia sä itte olet ihmisessä arvostanu?*

No mun täytyy sanoa et tämmönenkin on yks kumminkin et ois semmonen välitöin et puhus asia niinku oo etei ois eres ihan eril taval, et pienen ajan takka, vaik se tuntu simmoselt kauhia makkialt, et

¹²³ Monty Roberts 2018, 24.

puhelee ja on kauhiasti, mut sit kumminkin jonkun ajan takka se on ihan eri. Ois semmonen et ois sanans takan sit, mikä on. Et siihen voi luottaa. Se on sitä rehellisyyt sit siin suhteis kans. Ja sit jos joku harmittaa tai joku o semmonen nii ei sitä men heti toisel näyttämään et osaisis itsehillintää. Et ei ois tämmöst et toisel kerral, et kummosel pääl sattuu olemaan.¹²⁴

Suoruus on siis hienoviritteistä – se ei tarkoita, että kaikki omat kulloisetkin ajatukset läjäytetään päin toisen naamaa.

On se muuttunu ja pakko se on muuttaa, et nykyaikan, ei vaik on tuttavaki ni oikeastas voi luatta siihe, mikä sillo oli niin täysi luotettava, toine ihmene naapurist. Mut se on tiätyste, et ihmise o aika paljo sekaantuneet, jok pualelt tulee, ajatella nyykin piäni kaupunkei, Uuskaupunkiki ko siäl ny on tullu tätä vierast porukka ... ni sinnehä kokkontu tämmöne just, vaikkei se ol kovi suuri tämmöne porukka, mikä sit aiheutta tämmöst epäsopu ni kuitenkin se tule huamatuks.

– Ni ennen pysty luottamaan ihmisiin täällä, et jos oli joku?

Kyllä pystyi, kyl rahalomsas voi jättä pöydän pääl nii ettei sitä, ei sitä tarvinnu lukun taan pistä. Ja maatti myös, ettei koska ollu ovet lukos, et jos joku tuli ni kyl hän pääs sisäl ilman koputtamat.

– Minkälaisia ominaisuuksia te itse olette arvostanut ihmisissä?

No semmost, rehellisyys ainaki o yks, mikä on kauhia hyvä ja olen pyrkiny siihe itekki ja kasvattama oma lapsen siihen, et ne oisiva rehellissi ihmissi ja ei niist ol koska mittä valituksi tullukka mistään että. Se o isäl ja äitil kauhi takaisku ko tule semmonen tiato, et sun poikas on tual varastamas jotta ja teke paha ni kyl se viä vanhemmitte miele matalaks.¹²⁵

¹²⁴ H 14/95. Haastattelu Kustavissa EL.

¹²⁵ H13/94. Haastattelu Kustavissa EL.

Saariston olosuhteet vaativat rehellisyyttä: ovet olivat auki ja matkalainen – ehkä vaikeuksiin jouduttuaan – saattoi poiketa sisään lämmittelemään, vaikkei isäntäväki ollutkaan kotona. Tarvittaessa sai myös evästä ottaa kaapista ja luotettiin siihen, että vastavuoroisuus toimi tässäkin. Näin myös Lapissa, jossa välimatkat olivat pitkät ja luonnonolot ankarat. Täytyi olla mahdollisuus hakeutua suojaan. Yhteisö mahdollisti tämän omaksumiensa rehellisyyden ja vastavuoroisuuden arvojen/normien avulla.¹²⁶

Toisaalta se, ettei ollut paljoakaan kadehdittavaa toisilta, auttoi varmaankin rehellisyydessä pitäytymistä. Omaisuus oli vähäistä, kaikilla suunnilleen samanlainen esineistö ja työvälineet. Esineistö oli myös tunnistettavissa tekijänsä työnjäljen ja puumerkkien johdosta, joten varkaudesta jäi melko varmasti kiinni.

Toisaalta kerrotaan joistakin varastelevista ulkosaarelaisista Iniössä, mutta hekään eivät varastelleet oman yhteisön jäseniltä. Myös entisaikojen saarelaisten merihätään joutuneiden laivojen rosvous kuuluu tarinaperinteen teemoihin saaristossa – myös Kustavissa.

Keskinäisen kommunikoinnin tapaan liittyy myös se, että pienessä yhteisössä jokainen sen jäsen on jollakin tapaa kontrollin alainen ja sääntöjen rikkomus tulee pian kaikkien tietoon ja aiheuttaa sanktioita. Kaupungissa voi esiintyä tuntemattomana. Nykyisessä yhteiskunnassa internetissä on luotu samantapaiset olosuhteet kuin sodassa: ihminen voi käyttäytyä anonyymisti miten vain joutumatta vastaamaan teoistaan. Oletetaan, että ihmiset käyttäytyisivät tässä vapauden valtakunnassa vastuullisesti ja pyrkisivät yhteiseen hyvään, vaikka tällainen oletus ei perustu minkäänlaiseen historialliseen näyttöön – päin vastoin. Jos näin olisi asiain laita kaikkien ihmisyksilöiden suhteen, olisi ihmiskunta toki huomannut tämän jo hamassa historiansa hämärässä ja lopettanut kaikenlaisen yhteiskunnallisen kontrollin siihen paikkaan.

¹²⁶ Lettinen 2016, 180.

Tarinoiden tehtävä on valmistaa yksilöä kohtaamaan tuntematonta, elämän vaikeita kohtia sekä käsittelemään niiden aiheuttamia psyykkisiä jälkiä. Ihmiskunta on kertonut tarinoita syntynsä alkuhämaristä lähtien ja niillä on ollut tärkeä merkitys edellisten sukupolvien tiedon välittäjinä ja yhdessäolon rikastuttajina monin tavoin – ei vähiten huumorin avulla.

Vanhoja tarinoita voidaan käyttää myös parantavina, oivallukseen johtavina välineinä, kuten esimerkiksi Clarissa Pinkola Estes tekee potilaidensa kanssa.¹²⁷ Jotain saman tapaista on varmaan tehty ennenkin, kun aikaa yhteiseen keskusteluun ja pohdintaan on ollut enemmän.

Paikallinen tarinankerronta on ollut vilkasta ja sisältänyt paljon muinaisuudesta asti kantautunutta tarina-aineistoa, joka on nivoutunut omaan luonnonympäristöön ja sen tuttuihin paikkoihin.

Iltahämarissä kokoonnuttiin valonlähteen ympärille puhdetöitä tehden kuuntelemaan tarinoita ja sattumuksia. Taitavat kertojat olivat arvostettuja ja hyvämuistiset kannattelivat yhteisön tietoperintöä yli sukupolvien.

Murre avaa myös kielen paikallisen sisäisen rikkauden, jonka monimerkityksisyyden nautittavuuden ja taiteen vain murteen hallitseva ymmärtää. Kielestä voi tulla arkipäivän huumorin ja vastoinkäymisistä selviytymisen keino. Naseva sutkaus katastrofin keskellä nostaa muutkin nauramaan tilanteen komiikkaa kuin jumalat ikään. Nauru yhdistää, antaa voimaa ja selviytymisen uskoa.

Eurooppalaisen korkeakulttuurin ja sen yltiöyksilöllisyyden ihailijat haluavat mitätöidä kansanomaisen kertojan yksilöllisyyttä. Nykyajan

¹²⁷ Pinkola Estes 2014.

kirjallinen tai kuvallinen kertoja olisi heidän mukaansa yksilöllisempi, vaikka hänen keskeisin motiivinsa kerronnalleen saattaa olla massasta erottuminen ja menestys kilpailussa muita ”ainutkertaisia luovia kykyjä” vastaan. Teoksensa hän ehkä sorvaa menestykseen johtaviksi huomaamallaan aineksilla, olkoonpa ne sitten vaikka oman tai läheisten elämän häpäisyä. Kansanomainen kertoja asettaa kertomisensa keskiöön yhteisönsä saavutukset ja ongelmakohdat. Hän asettaa luovan ongelmankäsittelykykynsä yhteiseen käyttöön ja iloksi. Hänen ei tarvitse nousta esille, koska hän on jo esillä ja tyytyväinen siihen. Oman yhteisön ulkopuolella ei ole ketään, jota hänen pitäisi miellyttää tunteakseen olevansa jotakin arvokasta.

Kerronnan perinne lujittaa persoonallisuuden vahvistumista. Suullisen kertojan rooli on aktiivinen. Hän on vuorovaikutuksessa kuulijoiden kanssa. Tarinoiden kertominen vaatii ja varmasti myös kehittää kertojan omaa itsetuntoa. Paikallisessa kerronnassa menneiden ihmisten sattumukset tarinoissa ankkuroituvat omaan ympäristöön ja loivat sille ajallista syvyyttä. Se on oman paikallisyhteisön historiaa ja perinnettä, joka kasvattaa kykyä nähdä oma sukupolvi menneiden sukupolvien jatkumona, osana helmien ketjua.

Keskeisin ero yksilön kokemuksessa lieenee se, että entisessä kerronnassa yksilöt kohtasivat toisensa, olivat persoonallisesti läsnä, kyseessä oli sosiaalinen tapahtuma. Läsnä oli siis monenlaisia elementtejä joista kerronta oli yksi. Kerronta toi tilanteeseen kertomuksen luonteesta riippuen yhteisön historiaa ja menneiden sukupolvien elämää, myyttisiä kuvia kaukaisemmista ajoista tai muualta maailmasta.

Ossiankin viittaa useissa haastatteluissa Väinämöiseen, minkä tulkitsin liittyvän hänen kirjallisiin tai radion kuuntelun harrastuksiinsa. Toki muinaisrunojen hahmot saattoivat olla Ossianille tuttuja myös paikallisen perinteen kautta. Se, ettei muinaisrunoja ole alueelta juuri kokoelmiin kerättynä, ei tarkoita, että niiden maailma olisi ollut kansalle vieras.

Elämännäkemyksen maallistuminen osuu samaan ajankohtaan kuin "suurten persoonallisuuksien" katoaminen ja tarinankerronnan tavan hiipuminen. Samaan ajoittuu muutto luonnonläheisestä elämästä enemmän sisälle ihmisen rakentamaan ympäristöön. Oma kontakti luonnonympäristöön muuttuu kapeammaksi. Ei ole enää aineksia susi- tai karhutarinoille eikä heikoille jäille tai kovaan tuuleen ole enää pakko mennä. Voimain mittelo luonnon kanssa ja samalla kamppailun jännitys vähenee.

Entinen maailma saattoi siis myös todella olla ihmismielelle inspiroivampi. Oli myös enemmän haasteita, joissa yksilön kyvyt pääsivät esille, "elämään täyttä elämää" - niin kuin sanotaan. Suojatuissa oloissa ihmisen ominaisuudet ja erityiset kyvyt eivät ehkä koskaan pääse esille ja hän kärsii pitkästymisestä oireillen monin tavoin. Äkillisen kriisin koittaessa käy ehkä ilmi, että hän onkin erinomaisen hyvähermoinen ja toimintakykyinen vaaratilanteessa ja kärsivällinen auttaessaan toisia.

Toisaalta nyt katsotaan televisiosta ja muista vauhtikoneista extreme-kilpailuja ja seikkailuja ja seurataan vuorikiipeilijöitä ja vieraila mailla vaeltajia. Itse istutaan silti kotisohvalla tai junassa matkalla töihin oman harmaan arkipäivän keskellä eikä naapurin elämä ole sen värikkäämpää. Paitsi kerran tai pari vuodessa Thaimaan-matkalla tai Lapin hiihtokeskuksessa.

Arkipäivän tasaisuuden kestäminen vaikeus näyttää olevan yksilöllisyyttä palvomaan opetetun yksilön suuri haaste – miksi? Ehkä koska hän ei näe tasaisessa arkipäivässä mitään? Maisemassa, jonka hän kerran on samonnut, ei hänelle ole enää mitään uutta.

Some-sankarit ovat ulkomuodoltaan tyylikkäitä, mutta ovat kokeneet vaikeuksia, joihin voidaan samaistua lähinnä siinä mielessä, että ne ylittävät omat vaikeudet. Anorexiaa, huumeita, inestia, sukupuolenvaihdosta, vakavia sairauksia. Nämä selviytyjä-sankarit bilettävät eteenpäin tanssien videoilla keveiden biisien tahdissa. Ihailija sekä ihailee että säälii häntä. Samanlainen tunnelataus on pop-artistissa: hänenkin täytyy mielummin olla luuseri joka selviytyy, mutta romahtaa uransa lopussa huumeisiin julkisuuden ja rahoittajien kärkevämänä.

Sankaruutta on tietysti sekin, että miljoonan seuraajan some-sankari tai pop-artisti tienaa uskomattomia summia omalla onnettomuudellaan.

Sielukas kauneus kätkee sisälleen kärsimyksen, tragedian hohteen, elämäniloinen kauneus on pinnallista: idolin on oltava traaginen ollakseen aito, mieluiten tulee hänen kärsiä ennenaikainen marttyyrikuolema, josta voidaan syyttää järjestelmää. Ristillä viruvaa uhria ei auta kukaan. Ristiinnaulitun kuva on syvällä psyydessä – sitä katsotaan etäältä mietiskellen. Hänen musiikkinsa koskettaa syvältä tai hänen tekonsa kansan palvelijana herättävät syvää kiitollisuutta ja kunnioitusta.

Keskiluokkaisen perheen lahjakas, hyvää työtä tekevä ja hyvin käyttäytyvä vesa, joka ei sorru huumeisiin eikä alistu itsensä hyväksikäytölle, ei voi olla tähti tällaisessa kulttuurissa.

Nykyihmisen arkipäiväisessä elämässä haasteena on myös se, kuinka hyvin hän kestää virtuaalista sairasta väkivaltaa ja ihmisarvon brutaalia poljentaa (ilman tarinoihin ja satuihin tavallisesti liittyvää moraalista pohdintaa), jolta yhteiskunnassa mikään ei suojele häntä ja joka on napin painalluksen päässä. Ennen uskonto, morali ja sensuuri pitivät pahiksien tuottaman aineiston kaukana. Nyt kirjoitettu, kuvallinen ja äänellinen virtuaalivälineistö on niin täynnä tällaista aineistoa, että se koetaan jo normaaliksi. Sen alituinen massiivinen läsnäolo (niin fiktiivinen kuin uutisaineistossa) voimistaa käsitystä, että ihminen on pohjimmiltaan paha eikä maailman pahuudelle ole mitään tehtävissä.

Karen Armstrong kirjoittaa, että nykyihminen kaipaa yhä pääsyä välittömien olosuhteiden tuolle puolen, intensiiviseen elämään, jossa hän voi toteuttaa itseään. Yritämme tavoittaa tämän tilan taiteen, rock-musiikin tai huumeiden tai elämää suurempien elokuvien avulla. Etsimme vieläkin sankareita ja ajan idoleista tehdään myyttisiä hahmoja, jopa uskonnollisen palvonnan kohteita. Tällaisessa palvonnassa on kuitenkin jotain yksipuolista. Sankarimyytin tarkoituksena ei ollut tarjota ikoneita ihailtavaksi vaan se luotiin, jotta

pääsisimme käsiksi omaan sisimmämmme piilevään sankaruuteen. Myytin täytyy johtaa jäljittelyyn tai osallistumiseen, ei passiiviseen tarkkailuun.

Usko näkymättömään toiseen todellisuuteen, joka on voimakkaampi ja joka sisältää näkyvän todellisuutemme perusideat, on mytologisen ajattelun keskiössä. Tätä toista todellisuutta kutsutaan usein jumalten todellisuudeksi. Jumalat olivat perinteisen ihmisen maailmankuvassa varsin arkisia hahmoja eikä maallista ja pyhää erotettu toisistaan samalla tavalla kuin nykyisin. Jumalten olemassaolo ei ollut erotettavissa myrskyn, joen tai meren olemassaolosta. Monet elinkeinolliset askareet suoritettiin pyhittäen ne tiettyjä rituaaleja noudattaen, jolloin uskottiin saatavan menestystä toiminnalle eikä rikottu myöskään maailman harmoniaa. Uskottiin, että kaikella mitä ihminen tekee tässä maailmassa on vastineensa jumalallisessa maailmassa, joka on vahvempi ja pysyvämpi. Jokainen maallinen todellisuus on vain kalpea varjo sen arkkityypistä, sen alkuperäismallista, josta se on vain epätäydellinen kopio. Myytit kertoivat ihmisille, kuinka jumalat käyttäytyivät ja antoivat heille näin mahdollisuuden jäljitellä näitä mahtihahmoja ja kokea jumaluutta myös itse. Ne auttoivat ihmisiä löytämään paikkansa ja määrittelemään oikein asemansa maailmassa. Ei oletettu, että myyttisen tarinan tapahtumat olisivat historiallisesti tosia, niiden totuudellisuus määrittyi niiden psykologisen käyttökelpoisuuden ja selityskyvyn avulla.¹²⁸

Myyttinen ajattelu auttoi ihmisiä käsittelemään tuhoutumisen ja olemattomuuden mahdollisuutta ja osittain hyväksymään sen ja välttämään epätoivolta.¹²⁹

Myyttinen tarina on erityinen tarina. Elokuvasssa *Taru sormusten herrasta*, toteaa Sam keskellä seikkailua, häviön partaalla:

¹²⁸ Armstrong 2005, 7-16.

¹²⁹ Armstrong 2005, 115.

"It's all wrong. By rights, we shouldn't even be here. But we are. It's like in the great stories, Mr. Frodo. The ones that really mattered. Full of darkness and danger they were. And sometimes you didn't want to know the end ... because how could the end be happy? How could the world go back to the way it was ... when so much bad had happened? But in the end, it's only a passing thing ... this shadow. Even darkness must pass. A new day will come. And when the sun shines, it will shine out the clearer. Those were the stories that stayed with you ... that meant something. Even if you were too small to understand why. But I think, Mr. Frodo, I do understand. I know now. Folk in those stories had lots of chances of turning back, only they didn't. They kept going ... because they were holding on to something.

-What are we holding on to, Sam?

That there's some good in this world, Mr. Frodo. And it's worth fighting for."¹³⁰

Taru sormusten herrasta ei sisällä käsittämättömyyksiä, joita vain sisäpiiriin vihityt osaavat tulkita oikeaoppisesti. Se tarjoaa myyttisen ongelmanratkaisun, ajankuvan eurooppalaisen kulttuurin ongelmista ja yksilön asemasta osana suurempaa kokonaisuutta kuin tämä aika. Ei ole mikään ihme, että teos ja siitä tehty elokuva koskettaa länsimaista ihmistä, etenkin nuoria.

Kristinusko on vahvasti tarinaan nojaava uskonto, vaikkakin oikeaoppisesta tulkinnasta kiistelyn vaivaama. Raamatun tarinat ovat kirjallisesti kiehtovia ja koskettavat ihmiselämän keskeisiä kysymyksiä. Näiden tarinoiden vaikutuksessa kasvoivat Ossianin ajan ihmiset ja näitä tarinoita sisältävät kirjat olivat lähes ainoat kirjat, joita ylipäätään oli kansan saatavilla. Raamatun kertomukset olivat entisinä aikoina tärkeä osa ajattelua ja niiden merkityksiä pohdittiin yhdessä. Iniössä

¹³⁰ The Lord of the Rings, The return of the King. Part two, scene 60.

kerrotaan joidenkin vanhempien miesten pitäneen raamattupiiriä, jossa näitä asioita pohdittiin hyvinkin tarkkaan.

Arvottomuus yksilön kokemuksena

Arvottomuus eli toisin ilmaistuna merkityksen puute ”riistää elämästä sen täyteläisyyden ja merkitsee sen vuoksi sairautta. Merkitys tekee monet asiat, ehkäpä kaiken, siedettäväksi.” ”Myyttisen ilmaisun tarve tyydyttyy kun meillä on näkemys, joka riittävästi selittää ihmisen olemassaolon merkityksen maailmankaikkeudessa ja joka kumpuaa sielullisesta kokonaisuudesta, toisin sanoen tietoisuuden ja piilotajunnan yhteisvaikutuksesta.”¹³¹

Menetetty yksilöllisyys

Persoonallisuuksien katoamisen kokemus on yleinen haastatteluaineistossa.

Vanhempan aikan senpualest, yleensä viäl siihe aika, ko mnä nuar oli, ni ihmise oli enemä semmossi yksilölissi. Jokane kasvo oma luantes ja kykys mukaseks. Mutta ny ihmise ova paremi semmossi joukkoihmissi. Kon koulus sit koeteta, et kaikkien piräs ajattelema yhtäläisest ja olema yhtäläissi. Et iha niinko silli, ku ne o larotu tynnöri.

Juu, kyl se o semmone. Ja sentähde minäki ole semmone erilaine, kute mnä ol koului käyny, ni mnä ole kasvan oman tapaseksen, oma luanton ja kehityskykyn mukasest. ¹³²

¹³¹ Jung 1992, 361.

¹³² Ossian Kuusisen maailma s. 35.

Ossian kääntää tässä nykykäsityksen nurin. Myös omat haastateltavani pitivät vanhan polven ihmisiä enemmän persoonallisuuksina kuin mitä nykyiset ihmiset ovat.

Ennen vanhaan ol kai paljon enemmän simmossi niinsanotui persoonallisuuksii, ku oliva sit juur tämmössi – mä ole ny juur tämmönen. Niil ol ne oma piintyneet tapas ja oma sanantapas ja tommose. ¹³³

Aikamme ihminen hellii käsitystä, että ihminen yksilönä ja persoonallisuutena olisi syntynyt vasta teollisen yhteiskunnan myötä so. uuden ajan myötä ja että toisten kulttuurien ja entisten aikain ihmiset olisivat olleet vain jonkinlaisia laumansa tuotteita, joiden itsenäinen tiedostus- ja ajattelukyky oli suurinpiirtein +- 0. Mistä tämä käsitys tulee ja mikä on todistanut sen puolesta?

Termin *joukkoihminen* käyttö panee miettimään, mistä Ossian on tämän saanut ja missä määrin koko ajatuskuvion nykyihmisen luonteesta. Termi on tietenkin peräisin lehdistä, radiosta tai kirjoista, joita Ossian seurasi ahkerasti, ja kuuluu senhetkiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun. Kustavilaisten kanssa käymieni keskustelujen perusteella on minulle syntynyt kuva, että vaikka Ossian ahkerasti luki - niin kauan kuin näki - ja omaksui tietoa lukemastaan, oli hän ehdottomasti itsenäinen ajattelija, joka sovelsi ja punnitsi kuulemiaan ideoita omaan kokemukseensa ja ympäröivään kulttuuripiiriin nojautuen. Siten hänen tässä käyttämänsä termi *joukkoihminen* siihen liittyvine ajatuskuvioineen ei olisi automaattista radiossa kuullun toistoa. Ossian on pikemminkin ehkä ruvennut pohtimaan asiaa ja soveltanut käsitettä oman kokemuksensa piirissä olevaan elämään ja todennut sen käyttökelpoiseksi.

Kustavilaiset myös muistavat, ettei Ossian ollut taipuvainen keikaroimaan hienoilla termeillä tai osoittamaan oppineisuuttaan maisterienkaan läsnäollessa. Hänellä oli omaan historiaansa liittyvä itsetunto, jota ei tarvinnut keinotekoisesti pönkittää. Hän tunsu jo oman arvonsa. Haastatteluista käy ilmi, ettei hänen herranpelkonsa tai

¹³³ H15/95. Haastattelu Kustavissa EL.

lukeneisuuden kunnioituksensa ollut erityisen suuri. Haastattelujen kokonaisuudesta saa kuvan, että hänen suhtautumisensa on melko neutraalia – hän ymmärtää oman maailmansa olevan kaukana haastattelijoiden maailmasta ja arvostaa omaansa. Raamatun Ossianin kerrotaan osanneen niin hyvin, että pappien saarnoja heti oikaisi, jos niissä joku virhe tapahtui suhteessa pyhään tekstiin.

Mihin viitttaa Ossianin sanoma, että ihmiset ennen olivat yksilöllisiä ja nyt paremmin joukkoihmisiä?

Ovatko nykyihmiset helpommin manipuloitavissa, helpommin dominoitavissa, helpommin ohjastettavissa? Koska he eivät ole persoonallisuuksia?

Mitä Ossian tarkoittaa yksilöllisyydellä? Ossian kuvaa tätä kasvamisella omanlaisekseen, oman luontonsa ja kehityskykynsä mukaiseksi eikä samanlaista ole toista. Kyseessä on siis ainutkertaisuus ja omien kykyjen ja lahjojen toteuttaminen.

Jungin ajattelussa ihminen voi olla hyvinkin omanlaisensa, erikoinen ja yksilöllinen olematta persoonallisuus. Persoonallisuutena oleminen Jungilla sisältää ajatuksen tietoisesta olemisesta ja oman syvimmän itsen löytämisestä. Tässä prosessissa kehkeytyvien piirteiden ei välttämättä tarvitse ollenkaan olla ulkonaisesti mitenkään poikkeavia tai erikoisia. Tähän Ossiankin ehkä viittaa käsitteellä *omasta luonnosta*.

Jung kuvaa persoonallisuutta toisaalta suuntaviivaksi, johon ei koskaan päästä, mutta jota kohti kuljetaan. Persoonallisuus ei ole kiinteä paketti, joka voidaan löytää, vaan alati muuttuva ja ehtymätön, kuten todellisuus. Sen löytäminen merkitsee täydellisyyttä, kokonaisuutta, täytettyä kutsumusta, alkua ja päämäärää ja kaikissa olioissa olevan synnynnäisen olemassaolon tarkoituksen täydellistä toteuttamista.¹³⁴

Ossianilla tämän löytämisen tienviitat tarjosi varmaankin kristinuskko.

¹³⁴ Jung 1991, 113.

“Persoonallisuus on yksilöllisen elävän olennon synnynnäisen omalaatuisuuden korkein toteutus. Persoonallisuus on tulos suuresta elämisen rohkeudesta, kaiken yksilöllisyyteen kuuluvan ehdottomasta hyväksymisestä, onnistuneesta sopeutumisesta universaaliin elämän ehtoihin ja samalla oman ratkaisuvapauden säilyttämisestä.”¹³⁵

Toisaalta yksilöllisyys ja persoonallisuus liittyvät välttämättä yhteen: Keskeinen ehto yksilöllisten piirteiden ja ominaisuuksien kypsyttämisessä ja kehittämisessä on oppia erottamaan omat ajatukset ja tunteet toisten ajatuksista ja tunteista. Mitä tämä vaatii? Yksinoloa, aikaa, ajattelua, keskittymistä olevaan itsessä ja ympärillä. Turkkiin tarttuneiden pisaroiden ravistelua. Tähän saaristolaisen ihmisen ympäristö ja arki tarjosi erinomaiset mahdollisuudet.

Yhteisöllisyys ei ollut ristiriidassa yksilöllisyyden kanssa. Se, että ihminen on tiiviissä vuorovaikutuksessa lähiyhteisössään, osallistuu erilaiseen yhteistoimintaan ja toisten auttamiseen ja ongelmien jakamiseen, ei ole välttämättä pois hänen oman persoonansa kehityksestä. On virhe samaistaa yksilöllisyys ja itsekkyyys. Näinhän usein tehdään, kun oletetaan yksilöllisyyden syntyneen vasta eurooppalaisessa kulttuurissa pari vuosisataa sitten.

Miksi eurooppalainen ajattelu sitten alkoi pitää persoonallisuutta länsimaisen teollisen yhteiskunnan tuotteena, yhteiskunnan, jossa levollisen yksinolon ja hiljentymisen mahdollisuudet ovat silmiinpistävän pienet? Onko siitä puhe, mistä puute: persoonallisuutta arvostetaan, koska se itse asiassa on niin harvinaista? Persoonallisuuden ihanne sopii yhteen ns. individualisaation kanssa (yksilö kääntyy itseensä). Yhteisöllisyyttä kauhistutaan tasapäistävänä: kukaan ei halua olla laumasielu, keskinkertaisuus tai tavis.

Paradoksaalisesti erilaisuuden ja erikoislaatuisuuden tavoittelu johtaa lopulta samanlaisuuteen. Erilaisuuden tavoittelu on eri asia kuin

¹³⁵ Jung 1991, 99.

erilaisena oleminen. Aito erilaisuus voi syntyä vain omaa persoonallista ainutlaatuisuuttaan toteuttamalla.

Entä missä määrin Ossianin moittima koululaitos nujertaa ihmisen yksilöllisyyden ja itsetunnon?

Ensimmäiseksi ristiksi ripustetaan painava kellon pakkovalta pienen koululaisen kaulaan. Lasten persoonallinen tapa esimerkiksi piirtää - mikä on siinä iässä tärkeä itseilmaisun muoto - nujertuu koulussa, jossa opettaja ei ymmärrä lapsen vasta iduillaan olevaa ilmaisutapaa, jollei se vastaa hänen omaa käsitystään siitä, miten piirtämisen tulisi tapahtua. Koulussa lapsen erilaisuus muista joutuu usein huomion, pilkan ja kiusaamisen kohteeksi ja kilpailun henki istutetaan pikku laumaan alusta asti. Toisen menestys ja hyvät ominaisuudet eivät ole yhteisen ilon vaan kateuden aihe. Ujous on kiellettyä ja pilkan kohde. Myös kateus on kiellettyä ja se yritetään kätkeä, jolloin se saa muita, usein katkerampia ilmenemismuotoja.

Opettaja on ainoa aikuinen eikä hänen aikansa riitä oppilaiden persoonallisten piirteiden tukemiseen ja kehittämiseen – jos hän niille nyt muutenkaan niin painoarvoa antaa. Hän on ehkä itsekkin kilpailuhengen ja ns. ”positiivisuuden” idean lumoissa ja hänellä on ehkä selkeä kuva siitä ihmistyyppistä, jollaiseksi hän haluaa laumansa kasvattaa.

Ryhmän samanlaistava paine kasvaa lasten tullessa nuoruuteen. Samanlainen pukeutuminen, samojen statustavaroiden hankintapakko riippumatta kodin varallisuudesta ja samojen käyttäytymismallien opettelu tukahduttavat sen, mitä nuori itse sisimmässään on. Sisimmässään hän luulee, että on erilainen kuin muut ja voi huonosti siinä muotissa, joka hänelle tarjotaan. Hän epäilee, että hän on jotenkin huonompi kuin muut, jotka näyttävät viihtyvän roolissaan, ja koettaa etsiä ulospääsyä ahdistavasta tilanteesta. Ristiriitaa lisäävät sovinnaiset vanhemmat, jotka kehuvat toisilleen ehkä nuorten kuullenkin, kuinka itsenäisiä, persoonallisia, tietäviä ja osaavia maailmankansalaisia nykyajan nuoret ovat verrattuna heidän omaan takapajuiseen nuoruuteensa.

Arvokkuuden menetys

Kun ihmistä arkipäivässä huomiodaan monin tavoin yhteisön toisten jäsenten taholta – häntä tervehditään, hänen kanssaan pysähdytään puhelemaan, häntä autetaan tarvittaessa ja pyydetään apuun, lähetetään tuoretta leipää leivottaessa, poiketaan sisälle tupaan ohi kuljettaessa – se vahvistaa jatkuvasti pienin elein yksilön tunnetta omasta merkityksestään. Nykyajan ihmiseltä tämä vahvistaminen puuttuu.

Suorituspainet, mitätöinti ja kiusaaminen ovat yhteiskuntamme ongelmia, joista kärsivät yksilöt yhteiskunnan kaikilla tasoilla – usein luullen, että vika on heissä itsessään. Kilpailu on kovaa eikä mikään tunnu riittävän. Suorittamisen pakko iskostuu syvälle mielen takaraivoon.

Suoritusorienteiselle ihmiselle kaikesta tulee suorittamista, kuten addiktinen persoona kehittää lähes kaikesta itselleen addiktion: hiihtämisestä, vapaa-ajasta, matkustamisesta, vanhemmuudesta, isovanhemmuudesta, jopa meditaatiosta tekee hän itselleen suorittamista ja kilpailun kohteen. Joka toimessaan hän katsoo itseään toisten silmin, ulkopuolelta.

Pohjalla on arvottomuuden tunne, kyvyttömyys vain tyytyväisenä olla, muhia omassa olemassaolossaan haikailematta muuta tai muualle, vertaamatta itseään muihin, ylipäätään olla ajattelematta sen kummempia, vain olla. Tämä pohjimmainen tyytymättömyys omaan itseensä ei korjaannu suorituksilla eikä seksikumppaneiden valloituksilla eikä matkustamalla maailman toiseen ääreen. Se korjaantuu vain palaamalla tyytymättömyyden alkulähteelle: omaan itseensä ja omaan suhtautumiseen tähän itseensä.

Kuinkahan paljon nykyajan yhteiskunnan ilmiöistä voidaan itse asiassa selittää sillä, että ihminen yrittää taistella itselleen arvoa, merkitystä ja hyväksyntää?

Yhteisöllisyyden rakenteiden hajottua ja alati kovenevan yksilöiden välisen kilpailun ja markkinarakenteiden astuttua tilalle on yksilö alituisessa vakavassa vaarassa menettää arvonsa *a priori* ja joutua järjestelmän koneen osaksi tai äärimmillään peräti sen materiaaliksi.

Länsimaisen yhteiskunnan kansansairaukseksi nousseen psyykkisen masennuksen oireet vastaavat erinomaisesti yhteiskunnan hänestä tarjoamaa kuvaa. Hän ei menestynyt erilaisissa hänelle asetetuissa kilpailuissa, kuten loogisesti laskien useimmat eivät voikaan - kilpailun ideaan kuuluu, että yksi tai korkeintaan muutama yksilö voi voittaa, muut häviävät. Yhteisöllisyyden näkökulmasta kaikki häviävät, sillä yksilöt menettävät keskinäisen tuen ja myötätunnon. Tilalle astuu kateus ja kauna. Tehotalouden kiristämä työelämä ei anna mahdollisuutta tyytyväisyyteen omasta hyvin suoritetusta työpanoksesta yhteisön hyväksi. Yksilö alkaa tuntea itsensä riittämättömäksi, huonoksi, vähemmän viehättäväksi, arvottomaksi ja hänen itseluottamuksensa laskee. Voimattomuus, saamattomuus ja mihinkään kelpaamattomuuden tunne lamaannuttavat ja laskevat edelleen itsetuntoa: luottamusta omaan ainutkertaisuuteen ja omiin voimiin selvitä erilaisista tilanteista elämässä.

Yhteisöstään ja historiastaan irtirepäisty yksilö on altis ja puolustuskyvytön lupauksille kuulumisesta ja hyväksytyksi tulemisesta. Tällaisia lupauksia antavat jengit, lahkot, liikkeet, vaatteet, voiteet, leikkaukset, pikakurssit erityisten kykyjen saavuttamiseksi, erilaiset kuuluisuuteen ja menestykseen johtavat kilpailut, sometilien seuraajaluvut ja tykkäykset.

Ehkäpä suurin ihmisiä ajava voima nykyisin onkin yksilön mitättömyyden tunne ja hänen tarpeensa osoittaa olevansa sittenkin jotakin? Liekö moni tosissaan uskoo, että raha, valta tai kuuluisuus tekisivät hänen elämästään onnellisen? (Paitsi tietenkin Roope Anka ja hänkin on onnellinen saadessaan nimenomaan *kylpeä* rahassa.) Jokin joukko saattaa toki niinkin uskoa, nämä ovat kai ne nykyiset

tosiuskovaaiset. Muut lienevät kirkossa vain näyttääkseen muille olevansa mukana ja penkissä omalla paikallaan. Ulkopuolelle joutuminen on uhka ja ilman jonkin alakulttuurin tukea se merkitsee epäonnistumista ja putoamista tuntemattomaan kuiluun.

Valtamedioissa julkaistuista dokumenteista ja raporteista on minulle syntynyt kuva, että tämä voima näytti olevan takana myös useimmilla niistä, jotka olivat lähteneet Euroopasta taistelemaan Syyriaan ISISin riveissä. He olivat lähteneet rakentamaan uutta islamilaista yhteiskuntaa, ollakseen vihdoinkin jotakin, ollakseen osallisena merkittävässä historiallisissa tapahtumissa.

Syvästi omaan paikallisyhteisöönsä ja luonnonalueeseensa juurtuneella ja siellä paikkansa löytäneellä ihmisellä ei ole tarvetta lähteä maailmalle heiluttamaan sapelia jonkin lennokkaan aatteen nimissä, vaan heidät on vuosituhansien ajan uhkaamalla ja pakottamalla jouduttu raahaamaan rintamille. Vapaaehtoinen lähteminen fanaattisiin liikkeisiin on yhteydessä johonkin suurempaan kuulumisen tarpeeseen, mistä haetaan omalle elämälle merkitystä ja arvokkuutta, joka siitä siis puuttuu. Myös yhteenkuuluvuuden henki on voimakas tällaisissa liikkeissä.

Esimerkiksi Syyriaan Euroopasta vuosina 2013-2014 matkustaneet jihadistit olivat Rutger Bregmanin mukaan yleensä tuttaviansa ja ystäviensä rekrytoimia eivätkä usein edes mitään uskonnollisia fanaatikkoja. Heitä yhdisti pikemminkin kuuluminen ystävien ryhmään.¹³⁶

Jung kertoo, että kolmasosa hänen potilaistaan ”ei kärsi ylipäätään minkäänlaisista kliinisesti määriteltävissä olevista neuroottisista oireista, vaan elämän mielekkyyden ja sisällön puutteesta. Minulla ei ole mitään sitä vastaan, että tätä kutsuttaisiin aikamme yleiseksi neuroosiksi.”¹³⁷

Arvottomuuden tunne tuntuu olevan joka hetki yksilöä uhkaava. Helpotusta siihen haetaan menestymisestä ammatissa, perheestä ja

¹³⁶ Bregman 2020, 174.

¹³⁷ Jung 1993, 96.

parisuhteesta. Kuinka suuri käytöshäiriöiden lähde myös näissä instansseissa lieneekään juuri arvottomuuden tunteen lähestyminen?

Arvottomuuden tunne kasvatetaan ihmiseen lapsesta asti vertailun ja kilpailun avulla. Vanhassa kyläyhteisössä yksilön arvo oli itsestään selvä perheen ja suvun jäsenenä, sitä ei kyseenalaistettu kovin helpolla. Kylä oli täynnä persoonallisuuksia, jotka eivät kyselleet olemassaololleen oikeutusta. Toisaalta maatalousyhteisöön liittyi varallisuuserojen luomaa eriarvoisuutta, ristiriitoja ja alemmuuden tuntoa ja yksilö saattoi joutua kantamaan sukunsa taakkaa, johon hän itse ei ollut osallinen. Saaristossa varallisuuserot eivät olleet kovin suuret, koskapa todella suuria tiloja ei päässyt luonnonoloista johtuen syntymään. Kuitenkin omat haastateltavani mainitsevat vanhan yhteisön huonoista puolista ensimmäisenä juuri eriarvoisuuden. Myös esimerkiksi aviottomien lasten kohtelun kerrotaan olleen kovin julmaa.

Yksilön arvon määräytyminen syntymän perusteella on luonteeltaan erilainen kuin sen määräytyminen suorituksen perusteella. Edellinen on valmis ja järkkymätön, kun taas jälkimmäinen ei välttämättä ole koskaan valmis. On myös erotettava toisistaan yksilön arvo ja hänen menestyksensä, jotka ovat kaksi eri asiaa, kuten tavaran arvo ja sen hinta ovat kaksi eri asiaa. Yksilö voi olla menestynyt, mutta tuntea arvottomuutta ja markkinoiden heilahtelut taas muuttavat tavaran hintaa eestaas.

Humanistisen ajattelun mukaan sekä yksilön arvon määräytyminen hänen yhteisöön kuulumisensa että hänen suoritustensa perusteella ovat molemmat väärin.

Yhteisö on keskeinen tekijä ihmisen omanarvontunteen määräytymisessä, mutta se ei toisaalta saisi olla määräävä tekijä siten, että yksilön arvo olisi yhteisön määräysvallassa. Valistuksen moraalifilosofian perusperiaatteisiin kuuluu, että ihmisyksilöllä on arvo sinänsä, ja että hän on itse moraalilakia säättävä olento. Pikemminkin yhteisöjä ja kulttuureita olisi arvioitava sen mukaan, millä tavalla ne tätä perusprinsiippiä kunnioittavat. Liekö missään kulttuurissa tämän prinssiipin kunnioitus olisi erityisen korkealla, vaikka Immanuel Kant sen universaaliksi moraaliksi muotoilikin?

Syvä toisten hyväksynnän tarve, tarve tulla vastaanotetuksi omana itsenään ja kuuluvaksi samaan keskinäiseen yhteyteen, jossa pidetään toisista huolta, lienee ihmisen luonnollinen/biologinen tarve.

Ihmisen omanarvon tunteella on myös hänen olemiseensa liittyvä syvä henkinen lähteensä:

C.G.Jung kirjoittaa: ”Ihmiselle ratkaiseva kysymys on tämä: olenko minä yhteydessä johonkin loputtomaan vai en? Se on hänen elämänsä kriteeri. Vain silloin jos tiedän, että olennaista on rajaton, minä en suuntaa huomiotani turhanpäiväisyyksiin ja asioihin, joilla ei ole ratkaisevaa merkitystä. Jos minä en sitä tiedä, haluan kiihkeästi että minua arvostettaisiin maailmassa jonkin minun ominaisuuteni, persoonallisena kykynä pitämäni asian takia. Ehkä *minun* lahjakkuuteni tai *minun* kauneuteni takia. Minä enemmän ihminen panee painoa väärään omaisuuteen ja mitä vähemmän hän tajuaa olennaista, sitä epätyytyttävämpää hänen elämänsä on. Hän tuntee itsensä rajoittuneeksi koska hänellä on rajoitetut tavoitteet, ja seurauksena on kateus ja mustasukkaisuus. Mutta jos ihminen ymmärtää ja tuntee, että hän on jo tässä elämässä yhteydessä rajattomaan, hänen toiveensa ja asennoitumisensa muuttuvat. Loppujen lopuksi ihmisellä on merkitystä ja arvoa vain olennaisen takia, ja jos hänellä ei ole sitä, hänen elämänsä menee hukkaan. Myös suhteessa toisiin ihmisiin on ratkaisevaa, ilmeneekö siinä rajaton vai ei.”¹³⁸

Jung mainitsee myös tutustumisestaan Uudessa Meksikossa Taon pueblo-intiaanikansaan, jonka uskonnollisten rituaalien tehtävänä oli ylläpitää auringon kiertoa. ”Mehän olemme kansa, joka asuu maailman katolla”, päällikkö Ochwiay Biano sanoi Jungille, ”me olemme Isä Auringon lapsia, ja omalla uskonnollamme me joka päivä autamme Isäämme kulkemaan taivaan halki. Me emme tee sitä vain itsemme takia vaan koko maailman takia. Jos me emme enää voi harjoittaa

¹³⁸ Jung 1992, 346, 347.

uskontoamme niin kymmenen vuoden kuluessa Aurinko lakkaa nousemasta. Silloin tulee ikuinen yö.”¹³⁹

Vanhoissa kulttuureissa ei ollut varsin harvinaista uskomus, että kosmoksen ylläpito oli juuri heidän harteillaan ja riippui heidän oikein tekemistään riiteistä.

Voiko ihminen enää saada enemmän merkitystä ja arvokkuutta itselleen?

”Nyt ymmärsin, mihin jokaisen intiaanin *arvokkuus*, itsestäänselvä tyyni arvokkuus perustuu: Hän on Auringon poika, hänen elämänsä on koko kosmoksen kannalta merkityksellistä ... Jos vertaamme sitä oman elämämme perusteluihin, oman elämämme merkitykseen sellaisena miksi meidän järkemme sen muovaa, emme voi olla näkemättä oman olemassaolomme surkeutta.”, Jung kirjoittaa.¹⁴⁰

Humaanisti tulkittu kristinusko tuki myös yksilön arvoa: Jumalan edessä yksilöllä on arvo sinänsä, omana itsenään, ajatuksineen ja tunteineen, ilman kilpailua toisten kanssa. Hän ei ”mene hukkaan” millään tavalla, vaikka ei pääsekään televisioon eikä julkaise kirjoja.

Tiedekirjan kevään 2013 uutuusluettelossa¹⁴¹ esitellään *Kalevala maailmalla* kirjaa seuraavaan tapaan: ”Kalevalan käännösversioita on tehty silkasta runouden ja epiikan kääntämisen ilosta, mutta myös suomalaisuuden käyntikortiksi ja poliittisia tarkoitusperiä palvelemaan. On myös käännöksiä, joihin kääntäjä on uhrannut vuosia elämästään, mutta jotka silti ovat päätyneet pappilan tapetiksi tai kadonneet Euroopan historian myrskyihin.” Pappilan tapetiksi päätyminen ei tietenkään ole kenenkään kirjoittajan tarkoitus teosta kirjoittaessaan, mutta luovaa työtä tehdessä ei lopputulos ole varman päällä eikä tekijä voi sataprosenttisesti taata sen valmistumista saatikka onnistumista. Harvoin on valmiin teoksen kohtalokaan yksin tekijän vallassa. On myös niin, että vaikka tuotokset olisivatkin erinomaisia ja antoisia

¹³⁹ Jung 1992, 273.

¹⁴⁰ Jung 1992, 273.

¹⁴¹ Tiedekirja, vetenskapsbokhandeln. Kevään uutuuskirjat 2013. Tieteellisten seurain valtuuskunta. Helsinki 2013.

kanssaeläjille, tulee maailma kyllä vallan hyvin toimeen ilman näitä mestariteoksia. Silti voi kirjoittaminen olla antoisa prosessi kirjoittajalle itselleen. Siispä miksei Kalevalan kääntämisen motiiviksi kävisi aivan hyvin vaikkapa vain, että pysyy hyvällä tuulella ja mieli vireänä?

Jos ajatellaan luovaa prosessia sinänsä, mistä siinä on perimmältään kysymys? Jokainen luova teos voidaan nähdä tutkimusmatkana – oli se sitten elokuva, kirja, maalaus, käsityö – se luo ajattelulle kiinnekohtia, joihin syventyä, kun sitä työstää ja jalostaa. Käsityötä tehdessä voi mietiskellä ajatuksen virtaa. Tästä perimmältään on kysymys: keskittymisestä, mietiskelystä ja kasvamisesta. Jos lähtöoletuksemme on, että jokainen ihminen on arvokas itsessään sinänsä ja että jokainen on yhtä arvokas kuin toinen – ei teoksen arvolla ole mitään tekemistä sen kanssa, kuinka moni sen tulee tuntemaan. Kun teos on arvokas sen luojalle, on sillä jo merkitys. Eri asia on sitten, jos halutaan vaikuttaa yhteisöön, silloinhan on merkitystä sillä, kuinka moni ja ketkä teoksen tulevat tuntemaan ja mitä he siitä saavat. Silloin on pohdittava, miten haluaa vaikuttaa yhteisöön, mitä asioita tuoda esiin. Esimerkiksi käsityöhön liittyvä halu luoda kauneutta ympärilleen ja arkipäivään on syvälinen tapa vaikuttaa – se nostaa esille lähellä olevan arjen pyhyyttä ja ihmisen ainutkertaisen olemassaolon arvoa.

Keskeinen tekijä ihmisen omanarvontunteessa suhteessa yhteisöön on tietysti työ. Työ määrittää hänen paikkansa yhteisössä, hänen panoksensa hyödyllisyyden yhteiseksi hyväksi ja koskettaa hänen elämänehtojensa perusteita: ravinnon ja lämmön saantia.

Omat haastateltavani arvostivat työtä ja ahkeruutta ihmisen ominaisuuksina, myös taitavuus työssä oli arvotettua.

Luontaistaloudessa oman työn jäljet olivat suoraan nähtävillä, samoin kuin aikaisempien sukupolvien työn jäljet: raivatut pellot, rakennetut asumukset, laiturit ja venevajat, veistetyt veneet, istutetut puutarhat. Työtä tehtiin myös seuraavia sukupolvia ajatellen ja arkipäivää ympäröi aiempien sukupolvien työn jälki, oivallus ja kauneuskäsitys.

Myös luterilainen kirkko arvosti työteliäisyyttä ja ahkeruutta ja otti sen osaksi henkistä kilvoittelua.

Entä nykyinen työ, miten ihminen voi arvostaa omaa työtään yhteisön jäsenenä nyt? Turhan ja vahingollisen tavaran tuottaminen ja luonnonympäristön tuhoaminen työn kautta ei anna yksilölle mahdollisuutta tuntea itsensä hyödylliseksi yhteisön jäseneksi. Tällainen työ ei myöskään useimmiten ole tekijän määräysvallassa vaan hän on vain voittoa tuottavan koneiston osa.

On aidosti hyödyllisiä töitä, jotka palvelevat toisia järjestelmästä riippumatta: esimerkiksi hoitajan työ, siivoojan työ, kodin, eläinten ja lasten hoito. Tietysti näidenkin töiden luonne tekijälleen omanarvontuntoa antavina voidaan tuhota: tehostamalla niin ettei työtä enää ehdi tehdä kunnolla, kylvämällä kilpailua ja sen mukana kateutta, kaventamalla luottamusta ja oman harkinnan aluetta jne. Myös tehtaassa työskentelevä voi tuntea arvokkuutta työstään osana kollektiivia, jos työn tulos on aidosti hyvä ja hyödyllinen. Henkistä työtä tekevä voi tuntea työnsä arvokkaaksi kun hänen työnsä sisältö auttaa ihmistä ymmärtämään itseään, toisia ja maailmaa.

Yleisesti ottaen suurissa järjestelmissä osana olevien töiden luonne yksilön työstä saatavan omanarvontunteen kannalta riippuu täysin siitä, minkä luonteinen ja missä kehityksensä vaiheessa tuo suuri järjestelmä on. Rappeutumisensa ja hajoamisensa vaiheessa olevassa järjestelmässä työstä tulee useimmiten yksilölle mieletöntä ja vain pakko oman elannon saamiseksi.

Yhteisön ilmapiiri, missä toinen toisensa huomioidaan jatkuvassa arkipäiväisessä kanssakäymisessä kuuluu myös tähän yksilön oman merkityksellisyyden ja arvokkuuden tuntemukseen. Hänet huomioidaan työn lomassa, tavatessa, kylään poikkeamalla. Hänen kanssaan olemiseen varataan aikaa. Perinteisessä yhteisössä elävän ihmisen ei tarvitse kilpailla päästäkseen esille sillä hän on jo esillä. Arvokkuuden tunteen hänelle suo kuuluminen paikalliseen ihmisten ja

eläinten yhteisöön ja luonnonympäristöön sekä oman työn mielekkyys. Maatalousyhteisölle tyypillinen eriarvoisuus ja siitä juontuvat epäoikeudenmukaisuudet tietysti rikkovat tätä tuntemusta. Eriarvoisuus oli haastateltavieni mielestä se piirre, joka vanhassa yhteisössä oli huonoa ja mikä joutikin hävitä. Yhteisöllisyys puolestaan oli se, mitä he eniten olivat jääneet kaipaamaan. Kun yhteiskunnalliset muutokset laskivat saaristolaiselinkeinojen kannattavuutta ja talojen kykyä elättää palkollisia, lähtivät Amerikan ja Euroopan kaupunkeihin sekä merille etupäässä juuri maata omistamattomat ja heikoimmassa asemassa olevat sekä sisarusparvista nuoremmat.¹⁴²

Kuoleman lähestyessä aktivoituu kysymys yksilön arvosta ja merkityksestä hänen omissa silmissään. Mikä arvo hänen elämällään on ollut ja mitä hänestä jää elämään seuraaville sukupolville?

Vai olisiko parempi elää jälkiä jättämättä?

Muinainen suomalainen kulttuuri ei jättänyt juuri aineellisia jälkiä itsestään, jäljet olivat suullisessa perinteessä, laulettuissa runoudessa.

¹⁴² Tästä enemmän: Lettinen 2004.

Nykyään ongelma on, että tavaraa, ihmisiä, informaatiota jne. on liikaa. Kaiken merkitys laskee.

Paljous sinänsä ei liene kuitenkaan merkityksen laskun syynä. Myöskään tavararvo ei paljoudesta laske sillä sen arvon Marxin klassisen analyysin¹⁴³ mukaan määrää sen tuottamiseen käytetty työ, mutta sen hinta määräytyy markkinoilla ja suuren tarjonnan myötä hinta laskee. Jokaisella ihmisellä on arvo sinänsä, joka on riippumaton siitä kuinka paljon heitä on. Kysymys on enemmänkin siitä, että yhteiskunnallinen järjestelmä tekee ihmisestä objektin, esineellistää hänet muiden tarkoitusperien käyttöön. Äärimmillään tämä ilmenee fasisminkin omaksumassa rotuopissa, jonka mukaan vääränlaisten ihmisten orjuuttaminen ja eliminointi on luvallista ja suotavaa.

Yksilöiden erikoisuudesta ja persoonallisuudesta kilpailevassa ilmapiiirissä ”tuomaristo” hakee uusia tyylejä ja ajatuksia, joita muut eivät ole vielä esittäneet – ikään kuin tämä jo olisi jonkinlainen laadun tae.

Toisaalta aivan samoin kuin lausekkeen totuudellisuudesta ei voi päästä perille äänestämällä, ei myöskään oivalluksen arvo katoa siitä, että muutkin ovat oivaltaneet saman asian. Päinvastoin: on merkille pantavaa, että joku muukin yhteisössä on huomannut sen.

¹⁴³ Karl Marx, Pääoma I osa.

Omat haastateltavani mielsivät vapaudeksi vapautta olla omissa oloissaan ”niinkos tykkää”, puuhailla omia askareitaan omalla aikataululla välittämättä siitä, mitä naapurit tykkäävät ja mitä päällensä laittaa eli miltä toisten silmissä näyttää.

Tämä on syrjäkylien vapautta ja perinnettä. Rähjäntyneitä työvaatteita ei pidetä noloina vaan arvokkuuden ja pystyvyyden merkinä.

Valdur Mikita kiinnittää huomiota siihen, että Eestissäkin juuri haja-asutusalue on pitänyt yllä vuosisataisia luonnonläheisiä perinteitä ja luovuutta.¹⁴⁴

Henri Broms esittää kirjassaan *Alkukuvia* vertaillen 1980-luvulla venäläistä ja länsieurooppalaista elämäntapaa, että itse asiassa läntisen ihmisen kontrollinalaisuus on tiukempi kuin itäisen, vaikka meillä toisin luullaan. Venäjällä voi esiintyä renttumaisesti ja tehdä nuotion rannalle. Suomalaiset ovat tässä läntisen ja itäisen ihmisen välimaastossa. ”Suomalaisen tunnistaa ulkomaisilla lentokentillä likaisista kengistä.”¹⁴⁵

Ehkä suomalainen humalahakuinen alkoholin käyttö onkin yhteydessä itäisen ihmisen pyrkimykseen vapautua hetkeksi tästä kontrollista? Tosin venäläisten alkoholinkäyttö muistaen tämä selitysmalli ehkä hieman ontuu.

Mitä katseen kohteena oleminen on?

Siinä ihminen tarkastelee itseään objektina, hän kokee itsensä toisen tunteiden ja ajatusten kautta – tai niistä kuvitelmiensa kautta.

¹⁴⁴ Mikita 2021.

¹⁴⁵ Broms 1985, 201.

Katseen kohteena olemiseen keskittyminen on olennainen este persoonallisuudeksi tulemiselle jungilaisessa mielessä. Se rajaa yksilöltä pois omaehtoisen ympäristön ja elämän tarkkailun sekä aidon läsnäolevan kohtaamisen toisten kanssa. Se riistää hänen vapautensa omiin valintoihin ja päätöksiin olemisensa ja tekemistensä suhteen.

Katseen kohteena olemisen laajentumisesta seuraa, että on yhä vähemmän omia aitoja olemisen hetkiä. Vaikka olet yksin, yhteisön kontrolloiva silmä sisälläsi valvoo sinua ja yhteisön samanlaistava paine kieltää normaalia poikkeavan käyttäytymisen. Sinänsä mielenkiintoista on tässä mielessä hieman tarkkailla itseään, millainen käytös on kiellettyä: koska alat katsella ympärillesi, jospa joku näkee? Voi olla yllättäviäkin kieltoja, joita ei tule ajatelleeksi.

Tuntosarvi-ihminen tarkkailee yleisöään havaitakseen mitä hänestä ajatellaan ja koettaa muuntaa käytöstään ja ulkonäköään tullakseen hyväksytyksi. Hänen keskittymisensä ei riitä muiden ihmisten ja ympäristön vapaaseen tarkkailuun. Hän on itse keskittymisensä alituisena keskipisteenä, itsensä vanki.

Sama tuntosarvitarkkailu vaivaa molempia sukupuolia, joskin hieman eri tavalla. Naiselle tärkeää on ulkonäköön ja kehon ominaisuuksiin liittyvä vetovoima, josta hän on jatkuvasti epävarma ja jota ympäristön täytyy hänelle myös jatkuvasti vahvistaa. Miehellä on tärkeää, että hänen suorituksensa hyväksytään ja että hän saa arvostusta tekijänä ja omaisuuden kasvattajana. Hänen miehinen vetovoimansa ja valloituskykynsä kaipaavat myös alituista tunnustusta ja mahdollisen saaliin esittelyä.

Vanhemmiten lapsista tulee menestymisen mittareita ja heidän opiskelujaan, työtään ja seurustelumenestystään seurataan ja vertaillaan jatkuvasti muiden vanhempien kesken.

Naapurien ja työtovereiden katse ja mielipide on tärkeämpää kuin todellisuus ja itse määritelty hyvä elämä. Poikkeavuus normista on häpeällistä. Lapsen tai lapsenlapsen sortuessa tulee siitä enemmän häpeän kuin huolen aihe.

Nykyiselle yhteiskunnalle ominainen äärimmilleen viety yksilöiden keskinäinen kilpailu suuntaa yksilön keskittymisen alituisen oman paikan tarkkailuun laumassa ja rajaa merkityksellisen maailman ihmisyhteisöön ja sen tapahtumiin – nykyisin vielä niin, että tätä tapahtumista seurataan lähes alituisen erilaisten digitaalisten vauhtikoneiden välityksellä, oma kamerapainike valmiina. Kuitenkin on niin, että vain yksilöllä on suora kontakti todellisuuteen – ei yhteisöllä eikä sen luomalla virtuaalimaailmalla. Ihminen on edelleenkin luonnonolento ja yhteiskunta on vain hänen kyhäelmänsä. Vain ihmisyksilö voi ajatella, tuntea ja tiedostaa sitä elämää ja kokonaisuutta, joka tällä planeetalla vallitsee ja jossa lajimme on syntynyt. Kilpailun ilmapiirissä yksilön oma kontakti todellisuuteen vaikeutuu ja aidot olemisen hetket käyvät harvinaisiksi. Hän on kaikkialla toisten arvioivan katseen alla ja jolleivät muut olekaan läsnä, on tämä katse hänen omassa psyykessään. Oman erinomaisuuden ja paremmuuden tavoittelu ja osoittaminen tunkeutuu kaikkialle, myös henkisen kasvun alueelle, taiteeseen, tieteeseen ja uskontoon ja niissäkin yhä edemmäs saarekkeisiin, joiden piti olla vapaita näköalapaikkoja. Kaikesta tulee suorittamista.

Kilpailu tuhoaa taiteen ja tieteen itsenäisen perustan – yksilön omakohtaisen suhteen todellisuuteen – ja asettaa tilalle menestyksen ja paremmuuden tavoittelun. Uutta ja ennen näkemätöntä olisi jokaisen koko ajan keksittävä ja ensisijaisena päämääränä on päästä esille, nousta keskinkertaisuuden massasta luovien nerojen joukkoon – sisällöt jäävät toissijaisiksi.

Broms kirjoittaa yltiöyksilöllisyyden huumasta taiteessa:

”Eurooppalaisen yksilön ponnistukset, sanoisinko juhlavasti faustisen minän saavutukset, ovat kiistämättömiä, mutta tällä hetkellä on taiteen kollektiivinen makrokosmos, se mikä oli olemassa vielä wieniläisklassikoiden aikaan, tuo yhteisyys, kollektiivitaiteen käsinkosketeltava näkymätön aine, hävinnyt jonnekin ääri-individualismin erikoisuudentavoittelun suohon.”¹⁴⁶

¹⁴⁶ Broms 1985, 96.

Kilpailua lienee jossain määrin esiintynyt kaikissa ihmisen yhteisöissä, kuten sitä esiintyy myös eläinyhteisöissä. Erona nykyiseen on se, että kilpailuyhteiskunnassa kilpailu tunkeutuu kulttuurin kaikille alueille, myös niille, joilla sen ei sen koommin yksilön kuin yhteisönkään hyvinvoinnin ja tasapainon vuoksi pitäisi olla.

Nuorena kuulin joskus radiossa kerrottavan afrikkalaisesta heimosta, jonka jäsenet elivät ilman peiliä. Heillä ei ollut peilin antamaa puhtaan visuaalista kuvaa siitä, millaisena muut heidät näkivät. He katsoivat sen toisten silmistä ja käytöksestä. Mitä peili tekee tälle kувalle? Miten ihminen oikein katsoo peilikuvaansa? Ja kuinka monta kertaa päivässä?

Toista ihmistä katsoo eri tavalla, kaikkia aisteja käyttäen. Hänet hahmottaa liikkeessä, siis ajassa. Tämä kokonaisuuden kokeminen tipahtaa pois peilikuvaa katsoessa.

Muutoksia henkisessä orientaatioissa

Martin Heideggerin mukaan ”ajattelu on olemisen ajattelua”, sillä olemisen saa ajattelun tapahtumaan. Se ei ole sidottu tiettyihin käsitteisiin tai tekniikoihin, se on vapaa.¹⁴⁷

Salliessaan olemisen puhutella, ihmisellä ehkä on vain vähän tai harvoin sanottavaa, kuten Heidegger asian ilmaisee.

Heidegger jaottelee kaksi ajattelemisen tapaa, jotka kumpikin ovat osaltaan tarpeellisia: laskeva ajattelu ja mietiskelevä ajattelu. Laskeva ajattelu on päämääräorienteista, annettujen seikkojen mukaan laskevaa so. laskelmoivaa. Se luonnehtii kaikkea suunnittelevaa ja tutkivaa ajattelua ja sitä luonnehtii lakkaamaton puuhastelu. Mietistelevää ajattelua luonnehtii hiljentyminen ja pysähtyminen ja se on olemisen ajattelua. Jokainen voi seurata mietiskelevän ajattelun tietä omalla tavallaan, koska ihminen on ajatteleva eli mietiskelevä olento. Emme tarvitse mitään ”korkeaa lennokkuutta”. Riittää, kun olemme siinä mikä on lähellä ja mietiskelemme tässä ja nyt olevaa. Heideggerin mukaan nykyihminen on paossa juuri tätä mietiskelevää ajattelua ja omistautunut laskevalle ajattelulle.¹⁴⁸

Keskiaikaisen katolisen mystikon, Mestari Eckhartin (n. 1260 – 1328), ajattelusta Martin Heidegger omaksui *silleen jättämisen* (Gelassenheit) käsitteen.

Mestari Ekhart opettaa, että tie Jumalan luo kulkee kaikesta maallisesta luopumisen kautta ja että ihmisen on tultava köyhäksi myös hengessään luopumalla kaikista itsekkäistä ja omistamisen pyrkimyksistä. ”Sillä se mitä tahtosi ei enää kaipaa, sen sinä olet hylännyt ja jättänyt Jumalan tähden. Sen vuoksi meidän Herramme

¹⁴⁷ Heidegger 2000, 11, 12, 51-58.

¹⁴⁸ Heidegger 2002, 16, 17.

sanoi, 'Autuaita ovat hengessään köyhät' (Matt.5:3), ja se tarkoittaa tahdon köyhyyttä." "Haluatko tietää, mitä todella tarkoittaa 'köyhä ihminen'? Todellista hengen köyhyyttä on se, että ymmärrämme mitä emme tarvitse ja annamme sen olla.", kirjoittaa Mestari Eckhart puheissaan oppilailleen. "Joka antaa asioiden olla niitä tarvitsematta, on paljon onnellisempi kuin kaiken mahdollisen omistamisen tarpeesta omistava. Sen mitä emme tarvitse on parasta antaa olla." ¹⁴⁹

Heidegger oli huolissaan tekniikan saamasta ylivallasta länsimaaisessa kulttuurissa ja että ihminen jouduttuaan valmistautumattomana nopean teknisen kehityksen maailmaan ja siten sen pauloihin, on vaarassa menettää olemuksensa ajattelevana olentona. "Lisääntyvä ajattelemattomuus johtuu ilmiöstä, joka jäytää nykyihmisen syvimmissä ytimessä: nykyihminen on paossa ajattelemista." Heidegger haluaa yhdistää mietiskelevän ajattelun uudelleen tekniseen maailmaan *silleen jättämisen* käsitteen avulla. Tämä asenne tarjoaa hänen mukaansa ihmiselle keinon säilyttää olemuksensa ajattelevana olentona myös tekniikan keskellä. On kysyttävä tekniikan ja sen saavutusten olemista eli niiden perimmäistä luonnetta ja niistä vastauksista pohdittava niiden merkitystä ihmiselle: mikä on todella hyödyksi, mikä on *jätettävä silleen*.¹⁵⁰

Heideggerin ajatus mietiskelevästä ajattelusta olemisen ajatteluna ei viittaa vain subjektin oman olemisen ajatteluun vaan myös toisten oloiden olemisen ajatteluun. Siksi voidaan "kysyä tekniikkaa". Mikä on tekniikan oleminen, mitä tekniikka on?

Myös olemisen käsitteen sisällön erittely on tärkeää. Olemista puolestaan ei ole ilman aikaa eikä aikaa ilman olemista ihmisen maailmassa, koska ne molemmat ovat meidän tapaamme hahmottaa maailmaa ympärillämme. Universumissa tällaisia todellisuuden piirteitä itsessään olevina ei ole, vaan ne ovat aina suhteessa johonkin ja

¹⁴⁹ Eckhart 2014, 34, 95-105.

¹⁵⁰ Heidegger 2002.

vallitsevat tietyssä, erityisessä maailman kolkassa tietyin näkökulmin tarkasteltuina.¹⁵¹

Maailman kahtiajako uskonnon alueella

Koskapa kristinusko oli tärkeä osa kansan ajattelutapaa, tarkastelkaamme sitä hetken.

Uuden ajan ja reformaation alkaessa 1400- 1500-luvuilla länsimaissa nousi kristinuskon piirissä vallalle käsitys Jumalasta korkeimpana olentona, joka oli objektiivisesti olemassa ”jossakin toisaalla”. Vuosisatojen mittaan länsimaista katosi luovaa oivallusta vaativa mystikkojen käsitys Jumalasta ”ei minään” ja jonka mukaan käsityksemme Jumalasta on pelkkä symboli. Länsimaissa vallalle päässyt kaitsevan taivaallisen isoveljen hahmo johti syviin ristiriitoihin ajan eurooppalaisen raa’an todellisuuden kanssa ja oli sittemmin helppo kumota tieteen edistyessä. Ateismi valtasi yhä enemmän alaa.¹⁵²

Tähän todellisuuden kahtiajakoon liittyi kiinteästi 1600-luvulla laajenevaa jalansijaa saanut käsitys, että uskonnon asiat Jumalan piirteineen ja olemassaoloineen olisi tuotava rationaalisen ajattelun piiriin, eriteltävä ja todistettava rationaalisin keinoin. Myös Raamatun kertomusten mytologinen luonne väistyi ja niitä alettiin pitää historiallisina asiakirjoina, jotka pitivät paikkansa pienintäkin yksityiskohtaa myöten. Tämän asenteen vuoksi perinteinen uskonnollinen mytologia jäi tieteellisen kehityksen jalkoihin ja ennen pitkää usko Jumalaan kävi monille mahdottomaksi.¹⁵³

¹⁵¹ Rovelli 2018, 187-191.

¹⁵² Armstrong 2007, 525.

¹⁵³ Armstrong 2007, 439.

Vielä 1200-luvulla vaikuttivat eurooppalaisessa kristinuskossa suuret mystikot, kuten Mestari Eckhart. Mystinen perinne pitää todellisuutta jakamattomana ja Jumalaa siinä olevana, ei sen ulkopuolisena. Keskiajalla mm. Tuomas Akvinolainen muokkasi kristillistä teologiaa aristoteleellisen filosofian pohjalta, jossa Jumala ei ole kaikkialla läsnäoleva, vaan asettuu kaiken yläpuolelle. Teistinen käsitys maailmaansa ulkopuolelta ohjaavasta Jumalasta sai ylivallan. Tällaiseen ulkopuoliseen Jumalaan oli myös mahdollista soveltaa rationaalista tietoa ja se mahdollisti teologian alistumisen rationaalisen tiedon kohteeksi. Ymmärrys mystiikasta hävisi ja mystinen puoli kristinuskossa vaipui näkyvistä.¹⁵⁴

Mystisen ja mietiskelevän länsimaisen kristinuskon traditioita nykyaikana kannatellut Willigis Jäger kirjoittaa, että teismiä ja dualismia voi havaita muissakin uskonnoissa, jopa budhismissa – siltä osin kuin ne edustavat varsinaista uskontoa, eivät perustajiensa mystiikkaa. Teismi rakentaa syvän kuilun Jumalan ja maailman välille. ”Sen mukaan nämä ovat opillisesti kaksi erillistä, itsenäistä todellisuutta. Maailmasta tulee murheiden laakso, kyynelten laakso, josta paetaan ja pelastutaan vain Kristuksen ristin kautta. Se että kristinuskossa Jeesus ymmärrettiin tällä tavalla pelastajana, on johdonmukainen seuraus siinä piilevästä teistisestä ajattelusta. Pelastusoppi, kristologia, uhriteologia – kaikki nämä saavat merkityksensä yksinomaan teismin pohjalta.”¹⁵⁵

Missä määrin kirkon sisäiset opilliset riidat ja valtataistelu vaikuttivat kansan uskonnolliseen ajatteluun vuosisatojen aikana, ja missä määrin kansan ajattelu periferiassa muistutti lainkaan keskusvetoisten kirkkoisien ajattelua, on tietysti vallan toinen kysymys.

Helposti voisi olettaa, että lähellä luonnon kiertoa elävät ihmiset nojautuivat enemmän omaan kokemukseensa ja näkivät Jumalan luonnossa ja kaikkeudessa. Näiden perimmäisten kokemusten sanallistaminen oli heille vaikeaa ellei mahdotonta eivätkä ne siten

¹⁵⁴ Jäger 2012, 19.

¹⁵⁵ Jäger 2012, 20, 21.

joutuneet papillisen tuomion kohteeksikaan. Pappi myös sai ehkä heidän puolestaan kirkossa tulkita maailman omalla tavallaan.

Myös Ossianin ajattelussa tuli esiin mystiseen perinteeseen liittyviä piirteitä, joista esimerkkinä seuraava kertomus: Kustavissa lienee ollut tapana, että nuoria lähetettiin vanhempien miesten opetettaviksi, kuten Volter Kilpi kertoo Kaaskerin Lundströmin luo nuoria lähetetyn merenkulun oppiin. Kustavin tuolloinen kirkkoherra oli lähettänyt Ossianin oppiin rippipojan, jonka ilmeisesti älynlahjoilla vähemmän siunattuun päähän ei epätoivoinen pappi saanut rippiin kuuluvia uskon asioita menemään. Ossian yritti opettaa poikaa, mutta tuskastui hänkin lopulta yritystensä tuloksettomuuteen. Silloin hän oli nähnyt sänkynsä jalkopäässä seisovan kirkkautta loistavan nuoren miehen (enkelin), joka sanoi olevan turhaa murehtia pojan kovapäisyyttä, sillä uskon oppi ei mene häneen järjen vaan sydämen kautta. Tästä Ossian oli rauhoittunut ja kertonut näystään myös papille.¹⁵⁶

Se, mistä mystiikassa on kyse, löytyy käsitteellisten ilmaisujen ja järjellisen tiedon tuolta puolen.

Monessa kohtaa tämä ajatuskulku ei ole vieras tämänkään päivän teologeille: Usko annetaan ihmiselle, sitä ei voi itse luoda – vain etsiä. Pyhä Henki lahjoittaa uskon, kun mieli on avoin ja luottavainen, kuten lapsen. Silloin se täytyy ottaa vastaan. Lapsen usko on sitä parasta uskoa myös monen luterilaisen kirkon auktoriteetin mielestä.¹⁵⁷

Kysymykseeni, miksi on tärkeää, ettei Jumalaa määritellä, vastasi teologi: Jos Jumala määriteltäisiin, Jumala lakkaisi olemasta: Jumala on ymmärryksemme ulottumattomissa. Vanhassa testamentissa *”Mooses kysyi Jumalalta, kuka sinä olet, Jumalan nimeä ja Jumala sanoi: Minä olen se mikä minä olen – ’Jahvö’ hebreaksi. Siinä on tärkeää tää ’olen’*,

¹⁵⁶Helmi 2016 - 2020.

¹⁵⁷Jokela 2014.

*Jumala on oleminen ja miten taas olemisen voi määritellä – siinä on sama vaikeus.*¹⁵⁸

Kristinuskossa on siis edelleen monenlaisia vastauksia ja sen pyhiä kirjoituksia voidaan tulkita monella tavalla.

Maailman jakaminen reaaliseseen ja virtuaaliseen

Virtuaalisella tarkoitan tässä keinotekoisesti luotua kuvitteellista näennäis-maailmaa vastakohtana reaaliselle maailmalle, ns. arkitodellisuudelle, jokapäiväiselle todellisuudelle. Ihmisen todellisuudessa kuvitteellinen ja todellinen maailma sekoittuvat enemmän tai vähemmän määrin. Kun kuvitteellisen rakenne myötäilee ihmisen todellisen elämän rakennetta, se auttaa ihmistä käsittelemään elämänsä ongelmia.

Elämän todellisuudella sinänsä ei ole mitään rakennetta ilman ihmisen tulkintaa - ilman niitä käsitteitä, joiden kautta hän todellisuutta tarkastelee. Nykyfysiikan mukaan esimerkiksi jo ajan ja paikan käsitteet ”tässä” ja ”nyt” ovat subjektiivisia ja illusoorisia – niitä ei ole objektiivisesti olemassa.¹⁵⁹

Nykyajalle ominaisia virtuaalimaailmoja taikovat esiin erilaiset vauhtikoneet: televisio, radio, tallennetoistajat, internetin sisältöä välittävät laitteet. Nykyistä huippua vauhdin kirittämisessä edustanee älypuhelin, joka on aina yksilön mukana, aina internetvalmiudessa ja alituisessa käytössä. Vauhtikoneiden tekniikan luomaan kehikkoon myös yhteiskunnallinen informaatio taipuu ja niiden rytmiin yksilön mieli tempautuu. Mielen pyöriminen ja mihinkään ehtimättömyys ovat tästä seurauksena. Yksilön kokemuksessa reaali-maailma ja

¹⁵⁸ Jokela 2014.

¹⁵⁹ Rovelli 2017, 70.

virtuaalimaailma eriytyvät yhä kauemmas toisistaan, kuten uskonnon alueella tapahtui muutama vuosisata aiemmin. Toisaalta kontrolloitu virtuaalimaailma myös imaisee yhä suuremman osan yksilön arkipäiväisestä keskittymisestä ja levollinen läsnäolo ympärillä olevassa reaalisessa elämässä loistaa poissaolollaan. Ei ole aikaa ajatella. Ei ole aikaa läsnäolevaan tapaamiseen läheisten ja ystävien kanssa, luonnon kanssa, eläinten kanssa.

Ei voi tietenkään olettaa, että entisten sukupolvien ihminen olisi elänyt reaalisessa todellisuudessa vastakohtana sisäiselle fantasiamailmalle. Hänen psyykensä pyöri varmastikin erilaisten epärealististen kuvitelmien (ihmisistä, luonnonolentoista ym.) ympärillä. Uskonto tarjosi hänelle oman fantasiamailmansa. Psykkiset sairaudet ja psyyken ongelmat meidän tarkoittamassamme mielessä lienevät myös olleet yhtä tavallisia kuin nykyisinkin – joskaan eivät varmaankaan samanlaisia. Silti arkipäivän elämä ankkuroi hänet lähiympäristön todellisuuteen eri tavoin kuin nykyihmisen. Hänen elinkeinonsa tapahtuivat luonnossa ja hän oli luonnonolentojen ympäröimä. Kanssakäyminen lähiympäristön ihmisten kanssa oli tiivistä.

Millä tavalla ihmisen eläminen omissa kuvitelmissa, satujen, tarinoiden ja vuosisatoja sukupolvelta toiselle siirtyneiden myyttien maailmassa eroaa teknisten välineiden tuottamassa virtuaalimaailmassa elämisestä? Paikallisyhteisössä satujen, tarinoiden ja myyttien maailma yhdisti ihmisiä, se koettiin fyysisesti yhdessä kerronnan ja laulun tilanteissa ja myytteihin perustuvissa tavoissa ja rituaaleissa. Entisen kerronnan sisällöt kumpusivat kansan, yhteisön ja yksilöiden historiasta ja välittyivät kertojien muistin ja luovan panoksen avulla. Kerronnan motiivina oli yhdessäolon rikastuttaminen ja perinteen sisältöjen arvostus ja siirtäminen eteenpäin (jälkimmäistä haastateltavat arvostivat edelleen).

Nyt virtuaalimaailma erottaa ihmiset fyysisesti toisistaan, sisältö tuotetaan keskuksissa ja yksilöt vastaanottavat sen etupäässä kukin erikseen. Sisällön tekijät myöskään sosiaalisessa mediassa eivät kuulu yleensä yksilön jokapäiväiseen elämänpiiriin vaan ovat pikemminkin osa virtuaalimaailmaa. Informaatiotulvan motiivina on paitsi tieteen ja

taiteen sisältöjen arvostus ja tiedon ja ymmärryksen jakaminen, myös yhä enemmän vain rahallinen hyöty ja valtataistelu yhteiskunnassa.

Entä oman vanhan perinteen vastaanotto?

Sen vastaanottamisessa ja ymmärtämisessä on kyseessä erilaisen maailman, erilaisen kulttuurin ymmärtämisestä ja vastaanottamisesta. Se jää nykyihmiselle helposti virtuaaliseksi, tuonpuoleiseksi, kuten ehkä hänen lukemansa monituiset viisaat kirjat, joilla ei sitten olekaan mitään tekemistä hänen oman elämänsä kanssa. Hän ei omakohtaisesti paneudu asioihin, oman kokemusmaailmansa kautta tutkien, kuten aiempi paikalliseen luonnonympäristöön ankkuroitunut ihminen. Hän myös lohkoo maailmansa tiukasti toisistaan erillisiin osiin.

Länsimainen ihminen jakoi ensin Jumalan, sitten itsensä maailman ulkopuolelle.

Länsimainen sivilisaatio on tehnyt myös luonto-ihminen dikotomian juutalais-kristillisen ja platonilaisen maailmanselityksen levitessä. Helleeniseen käsitykseen kuului ihmisen käsittäminen osana luontoa ja luonnon pitäminen moraalin lähteenä. Paikallinen kyläkulttuuri periferiassa ei ole kokemusmaailmassaan kyseistä dikotomiaa tehnyt vaan on nojautunut itsensä ymmärtämiseen osana luontoa. Tätä tarkoittanee mentaliteetin hitaus – mentaliteetti muuttuu viimeisenä, fyysisten muutosten jälkeen. Sivilisaation muutosprosessit tapahtuvat sen keskuksissa ja niiden vaikutus periferiaan riippuu keskuksen otteen luonteesta.

Vanha kyläkulttuurin ylläpitämä kosmos kohtasi keskuksissa vallitsevan lohkotun maailman kokonaisvaltaisesti varsin myöhään.

Tyytyväisyys siihen mitä on saanut vai alituinen tyytymättömyys

Mikä on tyytyväisten sukupolvien salaisuus?

Saaristossa välimatkat loivat eristyneisyyttä muista kylistä ja kaupungeista, niiden tarjoamista mukavuuksista ja nautinnoista: saaristolainen sopeutui tyytymällä siihen mitä hänellä on.

Olennaiseksi saaristolaiskulttuurin piirteeksi haastateltavani määrittelivät omavaraisuuden sekä fyysisessä että henkisessä mielessä ja siihen liittyen tyytyväisyyden siihen, mitä on saanut. Henkisesti omavarainen ihminen ei vertaa itseään muihin eikä kadehdi muita. Hän arvostaa itseään ja on tyytyväinen omaan elämäänsä, jota hän elää niiden ihmisten ja olentojen kanssa, jotka hänellä on. Haastateltavani korostivat pienten arkipäiväisten asioiden tekemisen tapaa, kytkivät näihin sellaisia asioita kuin vapaus ja tyytyväisyys. Saa tehdä enemmän ”niinkos tykkää” eikä tarvitse välittää, mitä muut ajattelevat tapasäännöistä. Tyytyväisyys näytti tiiviisti liittyvän omavaraisuuteen ja riippumattomuuteen.

Materian niukkuuteen yhdistyi tyytyväisyys elämään ja siihen mitä on saanut. Nykyisin ihmistä tuntuu vaivaavan alituinen tyytymättömyys, mikään ei tunnu riittävän. Miksi mikään ei riitä? Koska jotakin tärkeää puuttuu - siis jotakin mitä materiaalinen ylellisyys, maine tai valta ei pysty korvaamaan? Yksi sinulta puuttuu ja sen mukana kaikki, sanotaan Raamatussa¹⁶⁰.

¹⁶⁰ Vaikka puhuisin ihmisten ja enkelien kielillä, ilman rakkautta olisin vain kumiseva kaiku tai pamahtava pelti. Vaikka tuntisin kaikki salaisuudet, tietäisin kaiken ja profetoisin, vaikka voisin siirtää vuoria uskoni voimalla, ilman rakkautta en olisi mitään. Vaikka jakaisin pois koko

Kirkossa kuuli vanha kansa materiaalisuuden vastaista opetusta - ja ennen käytiin kirkossa. Kristinuskon useimpien uskontojen tapaan kehoittaa pidättyväisyyteen tavarain, omaisuuden ja vallan suhteen. Kristityn kilvoittelu on luopumista maailmallisuuden kahleista ja antautumista Jumalalle. ”Yksi sinulta vielä puuttuu: myy kaikki, mitä sinulla on, ja jakele köyhille, niin sinulla on oleva aarre taivaissa; ja tule ja seuraa minua.” ”Helpompi on kamelin käydä neulansilmän läpi kuin rikkaan päästä Jumalan valtakuntaan”.¹⁶¹

Toisaalta kristinuskon protestanttisessa muodossaan omaksui työn kilvoittelun välineeksi ja ihanteeksi. Kristinuskon tekstejä voidaan tulkita myös niin, että oikeastaan rikkaan pitäisi jakaa köyhille, koska se on kaikki Jumalan lahjaa.¹⁶²

Jos varallisuutta saava näin jakaa toisille saamaansa hyvää, se vapauttaa myös hänet itsensä janoamasta aina enemmän ja enemmän itselleen. Hän palautuu aineellisen palvonnasta henkiseen elämään. Toisaalta protestanttisen kalvinistin kilvoittelu tapahtuu työtä ja omaisuutta kartuttamalla ja on siten sidoksissa materiaalisuuteen. Maallinen menestys on kuitenkin osoitus hänen otollisuudestaan Jumalan valtakuntaan. Hän itse voi elää askeettisesti eikä tavoittele ylellisiä nautintoja - hänen menestyksensä ilmenee liiketoimien menestymisessä.

Ossian painottaa entisten ihmisten tyytyväisyyttä. Aineellinen ahneus ja tyytymättömyys kuuluvat hänen mielestään yhteen:

Nii oikee juu ja mitä ovelampi ihmine o, nii sitä parempi se sitt sitä tavara käärii pualees. Ku luulla, ett siit onnellisuus tule, ko paljo tavara o. Mutt ko ihmine tule paljo nälkkäsemäks sitt ain, mitä enemmän tavara tule. Ni sitä tarttis enemmän, vaikkei sitä tarvitteikka.

omaisuuteni ja uhraisin itsenikin niin, että antaisin polttaa itseni, en hyötyisi mitään, jos minulta puuttuisi rakkaus. (1.Kor.-1.kirje korinttilaisille 13. www.raamattu.fi.)

¹⁶¹ Luukas 18. www.raamattu.fi.

¹⁶² Jokela 2014.

- *Onkos niin?*

Se o semmone niin, ett se tua näljän tullesas.

- *Jossan paikoiss mä olen kuullu pidettävän tämmöst sanantapaa oikken totena. Onks se Kustaviss oike tommonne?*

*Ei minä oike tiär sitä. Semmost sana tääll on kumminkin käytetty: jos on tyhmä tyytymätön on puutos puuttumaton.*¹⁶³

Materian niukkuus ja hengen rikkaus tuntuvat liittyvän yhteen vanhan polven elämässä. Onko niillä jokin looginen yhteys toisiinsa vai onko kyse vain satunnaisesta samanaikaisuudesta? Tuoko materiaallinen runsaus välttämättä mukanaan ahneuden?

Euraasian suuret uskonnot varoittavat materiaalisen keräämisen vaaroista. Etenkin mystiset perinteet pitävät materiaalisuuteen kiinnittymistä suurena harhana ja vahingon aiheuttajana ihmisen henkisellem kehitykselle. Aiemmin mainittu mestari Ekhardt kehoitti myös hengen köyhyyteen. Hän itse kuului katoliseen dominikaanien sääntökuntaan, joka oli fransiskaanien tapaan sitoutunut köyhyyteen. Dominikaaniveljet kulkivat saarnaamassa ja opettamassa ja suorittivat myös yliopisto-opintoja ikuisen opiskelijan identiteetillä. He elivät almuilla ja lahjoituksilla. Syvällinen uskonnollisuus on kaikissa suurissa uskonnoissa elämistä yksinkertaisissa aineellisissa oloissa ja keskittymistä hengelliseen olemiseen.

Mitä tapahtuu, kun ihminen hylkää keskittymisen henkiseen kehitykseensä ja valitsee keskittymisen aineelliseen kehitykseen ja fyysiseen puoleen itsessään?

Ehkäpä juuri näin hänen kaikkein huonoimmat puolensa riistäytyvät kontrollista?

¹⁶³ TYSKÄ 913/1967. Ossian Kuusinen.

Mitä sen jälkeen on tapahtunut, kun kalvinistit kilvoittelivat? Tekniikan veturi lieenee ryöstäytynyt käsistä ja hengelliset arvot ovat vaipuneet unholaan. Suuryrityksen omistaja ei ole enää yrityksestään ja joissakin tapauksissa jopa myös työntekijöistään huolehtiva patruuna vaan sijoittaja, jonka pelikenttä on pörssissä. Omaisuuden kokoamisen ja suurien tulojen metsästelyn tarkoitus on oman elämän nosto näyttävään materiaaliseen ylellisyyteen (itse asiassa esittävään ylellisyyteen?) ja siihen sisältyvään loputtoman haluamisen tyydyttämiseen.

Keskeinen haaste nykyään on kaiken materiaalsen yltäkylläisyys ja tavarain paljous ja kohtuullisuuden oppiminen sen suhteen. Addiktio-ongelmat syvenevät, lähes mistä tahansa kehittyy addiktion kohde: huumeet, tupakka, alkoholi, kahvi, makeiset, syöminen, television ja älypuhelimien selailu ja katselu, pelaaminen, shoppailu, seksi, ajoneuvojen vauhti jne.

Alituinen tyytymättömyys lieenee länsimaaisessa yhteiskunnassa elävän nykyihmisen suurimpia paheita, vaikka materiaallinen rekvisiitta on runsaampi kuin koskaan, mitä tulee tavarain paljouteen.

Tarkemmin ottaen rikas on kuitenkin se, joka on tyytyväinen siihen, mitä hänellä on eikä keskity siihen, mitä hänellä ei ole. Hän elää realiteetissa, todellisessa maailmassa ja siinä mielessä hänellä on koko maailma. Alituinen haluaminen, tyytymättömyys olevaan ja keskittyminen siihen, mitä ei vielä ole, vie ihmisen pois nykyhetken todellisuudesta mielikuvitusmaailmaan ja ikuiseen puutostilaan. Hän saa ehkä kunniaa tai valtaa tai tulee aineellisesti rikkaaksi, mutta onko hänellä sittenkään mitään, mistä sydän iloitsee? Ei vielä.

Mitä on tyytymättömyys?

Se on myös riittämättömyyttä. Tyytymätön ei ole tyytyväinen omaan elämäänsä ja olemassaoloonsa. Tunne että ei riitä, pitäisi olla jotakin enemmän – myös haluamalla jotakin vielä. Voiko edes olla tyytymättömyyttä ilman riittämättömyyden tunnetta, ilman tätä vajeen

kokemusta, että jotakin puuttuu? Näin tyytymättömyys olisi yhteydessä vertailuun.

Jollei ole tyytyväinen elämäänsä, onko tyytyväinen itseensä? Tyytymättömyys omaan elämään on myös tyytymättömyyttä itseen, mikä helposti saa ilmiä, että muut eivät ole tyytyväisiä minuun.

Mistä tämä tyytymättömyys itseen ja muihin tulee? Missä se istutetaan?

Viinilasi otetaan, jotta rentoudutaan seurassa. Mistä oikein rentoudutaan?

Markkinoihin – pieniinkin – liittyy kilpailu ja vertailu paremmuudesta toisten kesken. Kilpailu ja vertailu, mitä toiset ovat saaneet, liittyvät alituiseen tyytymättömyyteen. Köyhyydessä ei ole enää kyse absoluuttisesta köyhyydestä vaan köyhyydestä suhteessa muihin. Tyytymättömyydessä ei myöskään ole kyse siitä, että havaitsee ympäristössään ongelmia, jotka pitäisi ratkaista. Mitään ongelmien pohdintaa ja ratkaisuja ei tule.

Tyytymättömyys tavaroihin, ihmissuhteisiin, omaan elämään, perheeseen, menestykseen, omaan kohtaloon ... On kuin aikamme ihmisen täytyisi aina uudestaan menettää kaikki osatakseen edes hetken arvostaa sitä, mitä on saanut. Ja kun hänellä jotakin taas on, on hän hetken päästä pitkästynyt ja tyytymätön ja rupeaa vertaamaan, josko toisaalla olisi sittenkin parempaa tarjolla.

Elämä muuttuu, mutta pysyvää on alituinen tyytymättömyys, joka seuraa ihmistä. Mikään ei riitä. Hän purkaa sitä ympäristöönsä, menettää taas kaiken ja alkaa kehän alusta. Minne?

Koska uskonnot puhuvat näistä ilmiöistä jo vanhastaan, eivät ne voi olla pelkästään markkinatalouden tuote. Toisaalta markkinat ovat vanha ilmiö ja niillä oli asema jo muinaisissa talouksissa, vaikkakaan tuo asema ei ollut niin hallitseva kuin meidän yhteiskunnassamme. On esimerkiksi tulkittu Johanneksen ilmestyskirjan apokalyptisia näkyjä reagoitina kasvaviin markkinoihin ja niiden aiheuttamaan moraaliseen

rappioon. Johanneksen moraalikäsitteiden mukaan hillittömästä elämästä ja sen mukanaan tuomasta pahuudesta täytyy seurata rangaistus. Rangaistuksena ihmisen antautumisesta synnille Jumala syöksee koko maailman tuhoon. Tätä apokalyptistä ratkaisua odottivat kristityt Rooman valtakunnan luhistumisen yhteydessä jo ennen vuotta 1000, ja osa odottaa edelleen erilaisia ennusmerkkejä ympärillään nähden. Apokalyptisen ratkaisun perivät juutalaisuus, kristinusko ja islam vanhemmista persialaisista ja mesopotamialaisista uskonnoista.

”Näyttää varsin todennäköiseltä, että myytti maailman loppumisesta tulipaloon, josta hyvät pelastuvat vahingoittumattomina, on alkuperältään iranilainen.” ”Stoalaisuus, Sibyllan oraakkelit ja juutalais-kristillinen kirjallisuus tekivät tästä myytistä apokalypsiensä ja eskatologiansa perustan. Vaikka ajatus voi tuntua merkilliseltä, maailmanpalon myytti antoi lohdutusta. Tuli itse asiassa uudisti maailman, sen avulla rakennetaan uusi maailma, joka on vapaa vanhenemisesta, kuolemasta, hajoamisesta ja mädännäisyydestä; joka elää ikuisesti, kasvaa ikuisesta, jossa kuolleet nousevat ylös, elävistä tulee kuolemattomia, maailma uudistuu terveeksi. Kyseessä on siis apokatastasis, jossa hyvillä ei ole mitään pelättävää. Lopullinen katastrofi tekee lopun historiasta, mutta palauttaa ihmisen ikuisuuden ja kauneuden yhteyteen.”¹⁶⁴

Osa yhteisöistä on ollut markkinamekanismien ulkopuolella. Kyläihminen on ollut kautta sivilisaatioiden historian ainakin osaksi syrjässä omassa maailmassaan - vastakohtana kaupunkikeskusten organisaatioiden väkivallalle ja niissä pesivien markkinoiden kaupalliselle hengelle.

Matti Sarmela kirjoittaa: "maailmassa on ollut oikeastaan vain kahdenlaisia ihmisiä: niitä jotka ovat eläneet yhteisöissä ja niitä, jotka ovat luoneet organisaatioita. Yhteisöihmisten aikakausi päättyy luontoiskulttuurien tuhoutuessa. Paikalliset ihmiset elivät kylissään hyvyys-uskontoineen lähimmäisineen ja naapureineen. Heitä vastassa

¹⁶⁴ Eliade 2010, 106.

ovat jo ammuin olleet organisaatioihmiset, jotka ovat luoneet alustus-
uskontoja: kirkkokuntia ja sotajoukkoja." ¹⁶⁵

Kunnioitus henkisenä asenteena

Kunnioitus on keskeinen henkisen orientoitumisen piirre, siitä tai sen puutteesta riippuu paljon.

Sillä on yhteys tyytyväisyyteen ja onnellisuuteen ja kunnioitukseen liittyy myös kiitollisuus siitä, mitä on elämässä saanut.

Mitä on kunnioitus? Kantin ajattelun pohjalta se on arvon antoa toiselle olennolle (ja tietysti myös itselle), hänen ajatuksilleen ja elämälleen sinänsä itsessään, että hänellä on arvo itsenään, riippumatta minun haluistani tai tarpeistani tai näkemyksestäni hänestä. Ei tarvitse olla samaa mieltä hänen kanssaan kunnioittaakseen hänen näkemyksiään. Tämä liittyy myös nöyryyteen todellisuuden edessä, sen tiedostamiseen, että en voi tietää kaikkea. Se on myös toisen kohtelemista käytännössä tämän mukaisesti. Tämä koskee paitsi ihmisiä, myös muita luonnonolentoja ja ympäröivää todellisuutta.

Mitä kunnioituksen elementtejä tässä tarkastelun kohteena oleva henkinen perinne sisältää?

Vanha yhteisö ei tietenkään ollut mikään lintukoto eivätkä sen jäsenet olleet enkeleitä. Mutta yksilöt erilaisine ongelmineen asettuivat kulttuuriseen kehikkoon, joka suosi tietynlaisten piirteiden kehittymistä heissä. Kunnioitusta vaadittiin arkipäivän käyttäytymisessä, se opetettiin jo lapsena.

¹⁶⁵ Sarmela 1989, 42.

Vanhempia ihmisiä piti kunnioittaa, heitä myös teititeltiin.

Merta kunnioitettiin voimakkampana ja elannon antajana. Voisipa jopa sanoa, että se joka ei merta kunnioittanut, karsiutui aikaa myöten pois – ympäröivä suuri luonnonelementti tapaa suorittaa tämän luonnonvalinnan.

Eläminen osana luonnonkiertoa oli elämäntavan itsestänselvyys ja ilmensi myös kunnioitusta luonnon voimia ja sen muuttumista kohtaan. Siihen muutokseen mukauduttiin ja sitä seurattiin.

Luonnonolentojen kunnioitus ja suurten puiden kunnioitus säilyi pitkään, vaikka luonnonolentojen henkistämisestä oli jo luovuttu. Se, että kotieläimet olivat perheenjäsenen asemassa, oli myös kunnioitusta.

Ihmisten huomioiminen oli kunnioitusta, muiden työn arvostus esineissä ja ympäristössä oli kunnioitusta, erilaisten kyläläisten hyväksyminen osaksi omaa yhteisöä oli kunnioitusta.

Tiede ei mieti, pitäisikö atomin ydin halkaista ja miksi pitäisi vaan etenee pidäkkeettömästi uteliaisuuden ja uuden keksimisen huumassa. Uusia lääkeaineita ja aseita kokeillaan surutta koe-eläimillä niille äärimmäistä kärsimystä tuottaen, koska näin kehitettävät lääkkeet pelastavat ihmisiä kärsimyksiltä. Voidaan kysyä, onko ihminen todella tällaisilla menetelmillä kehitettyjen lääkkeiden arvoinen? Vai olisiko pitänyt valita toinen, luonnonolentoja kunnioittava tutkimussuunta ja kehittää parannusmenetelmiä tältä pohjalta? Nykyisen lääketieteen käytänteisiin ei kuulu tällainen eettinen pohdinta, vaan eettinen lähtökohta on jo valittu: luonto on materiaalia ihmistä varten. Myös tuotantoeläimiä voidaan tämän ajattelun vallitessa kohdella miten vain, samoin metsiä ja merta. Äärimmilleen vietyinä tämä ajattelu johtaa siihen, että myös vääränlaiset ihmiset ovat materiaalia oikeita ihmisiä varten, jolloin heistä voidaan surutta tehdä vaikkapa saippuaa – kuten on nähty.

Kunnioituksen puutteella on käytännön elämässä taipumusta levittäytyä muillekin elämän aloille. Kunnioituksen puute ihmisiä ja

luontoa kohtaan johtaa ihmisen yksinäisyyteen ja vieraantumiseen. Toiset ihmiset eivät herätä myötätuntoa eikä luonto puhuttele sydäntä.

Kunnioitukselle vastakkainen asenne on hyväksikäyttö ja riisto. Niiden oikeuttaminen edellyttää käsitystä omasta ylemmyydestä, jolla tästä asemastaan johtuen on oikeus hyödyntää muita omiin korkeampiin tarkoituksiinsa.

Oman pesän tuhoamisen vimma.

”Kaik ova loppunu”, huokaili vanha kustavilaisväki. Kysymys oli paitsi ihmisten, myös perinteiden hiipumisesta.

Perinne on yhteistä historiaa. Paikallinen perinne on paikallisten ihmisten yhteistä historiaa ja kokemusta.

Historiaton kansa on syvempää itsekäsitystä, itsetuntoa ja identiteettiä vailla ja helposti manipuloitavissa. Heideggerin sanoin *jalansijansa menettäneenä*. Sukupolvien aineellinen ja henkinen perintö pysyy elävänä vain ollessaan osana arkea. Tällaista ongelmaa ei ollut muutama sukupolvi sitten. Vanhuksia kunnioitettiin ja perinteeseen kasvettiin. Esineet ja miljööt kestivät pitempään ja olivat täynnä merkityksiä, jotka yhdistivät nykyisen elämän menneiden sukupolvien elämään.

”Ihminen tarvitsee merkityksiä kantavia ympäristöjä nähdäkseen paremmin oman elämänsä kulun osana historiaa ja suurta elämänvirtaa. Maailma, jossa kaikki on uutta, nuorta, vasta ostettua, vailla merkkiäkään ennen meitä eläneistä, on kuin samea peili, josta heijastuu vain haalea varjo olemuksestamme. Vanhojen puiden kaataminen on, kuten vanhojen rakennustenkin purkaminen, henkisen ympäristömme surutonta aavikoittamista.”¹⁶⁶

¹⁶⁶ Kovalainen 2006, 9.

Clarissa Pinkola Estés kirjoittaa naisten perinteistä:

”On esitetty, että jonkin vanhan tavan tai ’alkukantaisten, vanhojen tai muinaisten’ arvojen mukaisesti eläminen on turhaa haaveilua: tunteilevaa menneisyyden haikailemista ja epäjohdonmukainen satuhaave. Tämän näkemyksen mukaan menneisyydessä naisilla oli vaikeaa ja sairaudet riehuivat valtoimenaan ja niin edelleen. On totta, että menneisyyden ja nykyajan naiset joutuivat/ joutuvat työskentelemään ankarasti ja usein vahingollisissa olosuhteissa, ja että heitä kohdeltiin/ kohdellaan huonosti ja sairaudet olivat/ ovat yleisiä. Tämän on totta ja pätee myös miehiin.

Olen kuitenkin todennut, että alkuperäiskansojen ja omien eteläamerikkalaisten ja unkarilaisten kansojen, jotka ovat kiistämättä heimoyhteisöjä, klaani-ihmisiä, toteeminkantajia, kehrääjiä, kutojia, istuttajia, kylväjiä ja taitavia ihmisiä, huolimatta siitä, kuinka vaikeaa elämä on tai miten vaikeaksi se muuttuu, vanhat arvot tukevat sielua ja psyykettä kokonaisvaltaisella tavalla, vaikka toisinaan ne joutuu kaivamaan esiin tai opettelemaan uudelleen. Monet näistä niin kutsutuista vanhoista tavoista ovat ravitsemisen muoto, joka ei koskaan pilaannu vaan vahvistuu, kun niitä käytetään.

Vaikka kaikkea voi lähestyä pyhänä tai maallisena, en usko, että muinaisten arvojen noudattaminen olisi ylitunteellista. Pikemminkin niiden arvostaminen ja toteuttaminen omassa elämässä on osoitus herkkyydestä. Monesti vanhojen ja sielukkaiden arvojen vastustus on yritys katkaista naisen yhteys tämän matrilineaariseen perintöön. Sielu kuitenkin pystyy ammentamaan samanaikaisesti muinaisesta viisaudesta, nykyhetkestä ja tulevaisuuden ideoista.”

Epäilisin, että juuri perinteeseen kasvaminen ja sen kunnioitus ja siihen kuuluva tunne kuulumisesta johonkin arvokkaaseen – ”olla osa helmien ketjua” – luo ihmiselle tyytyväisyyden ja perusturvallisuuden tunteen.

Tämän ei tarvitse lainkaan olla ristiriidassa yksilöllisen vapauden kanssa. Vapaus on arvokas asia yksilön kehityksen kannalta, mutta

rajoittamattomana se ei liene enää hyväksi ihmiselle, joka kuitenkin edelleenkin on vaistopohjaltaan yhteisöllinen eläin.

Monen erilaisen kulttuurin läsnäolo nykyisten kansainvaellusten aikana ei ole mikään syy hylätä omaa kulttuuriperintöä – päinvastoin. Vasta silloin kohtaamisesta ja rinnan elämisestä tulee tasavertaista ja rikasta, eikä vieraan kulttuurin kohtaaminen tunnu menetykseltä tai uhkalta.

Maan historiaan nähden ei liene sattumaa, että Yhdysvalloista levinnyt markkina/uusliberalistinen henki suhtautuu kansojen perinteeseen hymähtäen ja vähättelevästi. Perinteellä on ehkä arvoa kuriositeettina, jos sitä joiltakin osiltaan voidaan käyttää rahan ansaitsemisen välineenä. Muuta annettavaa ihmiselle sillä ei sitten nähdä olevankaan. Saatikka että se voisi puhutella hänen sisäistä olemustaan. Asenne heijastanee sitä käynnissä olevaa prosessia, jossa kansojen perinteet tuhotaan ja globaali yhtenäiskulttuuri luodaan – sellainen joka paremmin vastaa markkinoiden tarpeita. Juuriltaan katkaistu ihminen on myös helpommin eristettävissä muista ja valtakoneiston ohjailtavissa.

Spenglerin mukaan elämme länsimaisen kulttuurin lopullisen romahduksen aikaa. Tämän kulttuurin aikanaan dynaamiset perusideat ja myytit on kulutettu loppuun ja se on lopullisen tuhoutumisensa prosessissa joutuen aikanaan antamaan tilaa seuraavalle kulttuurille ja sen erilaisille perusideoille. Kuolinkouristuksissaan se itsetuhoisesti hävittää parhaimman saavutuksensa, länsimaisen sivistyksen ja humanismin, ja ehkä koko maailman samassa kaaoksessa, jonka saa aikaan globaali markkinaliberalismi, taloudellisen voiton maksimoinnin irti päästetty demoni. Amerikkalainen unelma yksilön vapaudesta ja menestyksestä on sortunut tuhokapitalismin hävitykseen. Venäläinen unelma yhteisöllisestä tasa-arvoisesta ihmisestä on sortunut keskusjohtoisen koneiston korruptioon ja toisinajattelijoiden terroriin. Jäljelle on jäänyt irti päästetty taloudellisen tehokkuuden ja kasvun demoni. Sen nimissä ”visioidaan” ja uudistetaan kiihtyvää vauhtia.

Globalisaation tuloksena ”strategiat”, joiden perusideat hahmotellaan kaukana maailmankeskuksissa, ulottavat lonkeronsa aina periferiaan asti. Itse sain olla läheltä todistamassa keskuskirjaston suorittamaa pienen saaristokirjaston tuhoamista tällaisen ylikansallisen kirjastojen tulevaisuuden visioinnin (nämä ensimmäiset kansainväliset konferenssit pidettiin kuulemma Chigagossa vaiko Bostonissa) tuloksena. Kirjaston koko paikallinen leima ja sukupolvien aikana kartutettu kokoelma (johon ihmiset olivat lahjoittaneet myös kodeistaan arvokkaita kirjoja yhteiseen käyttöön) heitettiin kerta kaikkiaan yli laidan, koska lainaustilastoissa näkyi laskua – yleinen ilmiö muuallakin. Perusteluna käytettiin lopulta – kun muut argumentit eivät tarpeeksi tehonneet – sitä, että kirjat olivat homevaurioisia. Niiden tosiasiallista hometilaa ei tietenkään edes tutkittu pyynnöistäni huolimatta. Kaikki kipattiin kaatopaikalle ja tilalle uuden vision mukaisesti pieni vaihtuva kokoelma keskuskirjaston valitsemia ja omistamia kirjoja; kirjastonhoitajaa ei juuri näy paikalla vaan ihmiset hoitavat lainauksensa automaattien avulla ja etsivät kirjansa tietokoneelta – ne eivät ole enää hyllyssä selailtavina vaan ”kelluvat”. Kirjastotila uusittiin arkkitehdin modernin suunnitelman mukaisesti eikä mitään vanhasta tunnelmasta jäänyt jäljelle. Tapahtuma kuvasti hyvin sitä täydellistä kunnioituksen puutetta paikallista kulttuuria ja sen ihmisiä kohtaan sekä sitä ”visiointia”, jota pikkujohtajat nykypäivänä harjoittavat. Minkäänlainen yhteensovittaminen paikallisuuden ja ”visioiden” välillä ei tule kysymykseen vaan edellisen on kokonaan väistytävä uljaan – paremmaksi ilman lähempää erittelyä väitetyn – ”nykyajan” tieltä.

Häviävät ominaisuudet, häviäjän ominaisuudet

Kulttuuri ja sen eri instituutiot suosivat tietynlaisia henkisiä ominaisuuksia ihmisessä ja karsivat toisia ominaisuuksia. Näin kulttuuri suuntaa pienestä pitäen jäsentensä kokemusmaailman suuntautumista ja

tapaa nähdä maailma. Siitä, millä kokemisen tasoilla kulttuuri enimmäkseen operoi, seuraavat ne ominaisuudet, jotka ovat kiellettyjä, ne puolet, jotka ihmisen kulttuurin peleissä täytyy itsessään tukahduttaa. Samoin siitä seuraavat ne persoonallisuuden ulottuvuudet, joilla ihminen ensisijaisesti määritellään asosiaaliseksi ja henkisesti sairaaksi.

Voidaankin olettaa, että juuri kielletyt henkiset ominaisuudet, ne ominaisuudet, joilla yksilöt häviävät kulttuurin peleissä - ns. häviäjän ominaisuudet - kuvaavat hyvin kulttuurin suuntautuneisuutta kokemusmaailman alueella.

”Mitä syvempi ja laajempi on katkos virallisen ja epävirallisen tietoisuuden välillä, sen vaikeammaksi tulee siirtää ihmisen sisäistä puhetta ulkoiseen puheeseen. Vain ulkoisessa puheessa muotoutuvat ajatukset selkeiksi. Kun ero molempien tietoisuuksien välillä on suuri, alkavat epävirallisen tietoisuuden motiivit muodostua vieraaksi alueeksi psyydessä. Suuri joukko luonnollisia kielellisiä ilmiöitä joutuu suljetuksi pois verbaalisen käytännön piiristä ja muuttuu asosiaaliseksi.” Bahtin puhuu ”muminasta”, sisäisestä monologista, joka vaipuu maan alle, undergroundiin.¹⁶⁷

Millaisilla ominaisuuksilla varustetut ihmiset eivät selviä tai eivät vain sovi kulttuurin ilmapiiriin, aivan kuin he olisivat syntyneet väärään paikkaan vääränä aikana? Ossian totesi vanhoilla päivillään omalta osaltaan: *Sillo ihmise oli semmossi tyytyväisempi ko nyy ja koko ihmiselämä ol kokonas toisenkaltane, ko ny. En minä oike sovi enä nykyssse elämä olemanka.*¹⁶⁸

Ehkä saduissa ja tarinoissa kuvataan juuri niitä ominaisuuksia, joita hiljaa arvostetaan, mutta jotka ovat uhanalaisia ja katoamassa?

¹⁶⁷ Broms 1985, 64. Bromsin käännös Mikhail Bakhtinin (Volosinov) teoksesta *Freudianism: A Marxist Critique*, 1976.

¹⁶⁸ Ossian Kuusisen maailma s. 7.

Kristinuskossa Jumala ilmenee ihmisenä ja näyttää hyvän ihmisen esikuvan, jonka jälkeen hänet uhrataan kaikkien ihmisten syntien tähden. Itse ei hän säästy kärsimykseltä, mutta hänen kärsimyksellään on jalo tarkoitus. Miksi Jumalan täytyy kärsiä ihmisten tähden? Saduissa kuvataan usein yksilön kohtaamaa ristiriitaa yhteiskunnan ja historian kanssa, mutta yliluonnolliset voimat yleensä auttavat oikeamielistä sankaria, jonka sydän on puhdas. Häntä ei uhrata toisten syntien tähden vaan pahat saavat lopulta palkkansa.

Melankoliaa voidaan tarkastella häviävien ominaisuuksien näkökulmasta: tällöin melankolia on häviävien ominaisuuksien kantajan strategia selviytyä. Melankoliaa ei mitätöidä sosiaalisessa ympäristössä vaan sitä kunnioitetaan ja ymmärretään siihen sisältyvän kätketyn elementin vuoksi.

Melankolia on tapa kohdata elämän varjopuolet. Se on strategia, josta seuraa tiettyjä piirteitä käyttäytymiseen ympäristöön nähden: passiivisuus, ajelehtiminen, asioiden annetaan mennä eteenpäin omalla painollaan, eristäytyminen seurasta ja seurassa, itkevä juomakulttuuri.

Melankolia ei ole samaa kuin depressio eikä samaa kuin suru esimerkiksi läheisen ihmisen kuoltua. Melankolia ei ole niin totaalinen kuin nämä, se on pitkäaikaisempi tapa suhtautua elämän kokonaisuuteen. Muita tällaisia strategioita ovat esimerkiksi poislohkominen, aggressiivisuus, hysteria, mania.

Melankolia on tapa kestää ympäristön piirteet, joille ei mitään mahda. Kulttuurin säännöt määrittävät kommunikaation aluetta ja tasoa. Piiloon painettavan alueen tärkeys psyykkisessä rakenteessa on suoraan yhteydessä melankolian luonteeseen. Kun se on tärkeä, seuraa yksinäisyys: kokemus, että ei saa kosketusta ihmisiin sillä kokemuksen tasolla kuin haluaisi eikä ole voimaa määrittää kohtaamisen tapaa; ei voi puhua siitä mistä todella haluaisi eikä elää niin kuin itse haluaisi.

Ympärillä on suoritusyhteiskunta, monitahoiset velvollisuudet ja virikkeet, kiire, kyvyttömyys keskittyä nykyhetkeen ja kohdata toisia ihmisiä; kohtaamisen siirtäminen tulevaisuuteen, tilaisuudet jotka jäävät käyttämättä.

Passiivinen ihminen, joka ei ole kohtalonsa subjekti, on altis melankolialle. Hän ajelehtii negatiivisessa mielessä (voi myös ajelehtia positiivisessa mielessä) elämän virran ja sosiaalisen virran mukana, eikä hänellä ole itsenäistä voimaa vaikuttaa elämänsä ehtoihin tai ratkaisuihin pienissä eikä etenkin suurissa asioissa. Kun elämä ei ole omassa hallinnassa, voimattomuuden tunne muuttuu melankoliaksi.

Suurta voimattomuuden tunnetta ihmisessä aiheuttavat luonnon tuhoutuminen ja ihmisen arvon mitätöinti massayhteiskunnan optimaalista suoritusta ja hyötyä tavoittelevissa organisaatioissa. Nämä molemmat ovat totaalinen osa teollistuneen yhteiskunnan ihmisen kokemusmaailmaa. Mitä lähempänä ihminen on luontoa, sitä kipeämmin hän kokee sen tuhoutumisen. Suomalaisen ihmisen elämänpiirin muutos luonnonkiertoon sidotusta kulttuurista teollistuneeseen kaupunkikulttuuriin on tapahtunut hyvin nopeasti – vain muutaman sukupolven aikana – Ossianin kerronnan kattamana aikana. Syvempi arvomaailma, se mihin ihmisen tunnemoraali on yhä sidottu, on vielä kiinni vanhassa arvomaailmassa, jossa ”jokainen oli laulun arvoinen”. Hän kokee tulevansa hyväksikäytetyksi ja jäävänsä vaille sitä arvostusta, mikä hänelle ihmisenä kuuluisi.

Yhteiskunta on myös kasvanut niin suureksi ja sen yksilöihin kohdistama informaatiotulva niin valtavaksi, että se pakenee yksityisen ihmisen hallinnasta. Hänelle ei jää mitään mahdollisuuksia todeta – käytännön elämän kautta – hänelle tarjottujen tietojen todenperäisyyttä eikä hänellä ole edellytyksiä, aikaa eikä tarmoa perehtyä asioihin tiedollisesti. Hän jää avuttomuuden ja voimattomuuden tilaan suhteessa informaatiotulvaan. Hän on kuin jänis maantiellä – ei ole edellytyksiä arvioida tiellä vastaan tulevan auton nopeutta.

Mitä luonnonkosketuksen menettäminen on merkinnyt suomalaisen ihmisen tavalle kokea elämä? Yhteys luontoon on ehkä välttämätön palanen suomalaiselle tavalle nähdä itsensä. Luonto - merkityksessä todellisuus, niin kuin se luonnonkulttuurissa koetaan, jolloin ihminen on osa luontoa - merkitsee elämän voimaa, elämän suuruutta ja iloa, maailman kokonaisuutta, pyhyyttä. Sen kunnioitus on sen antamista virrata itseensä ja sellaisena vastavoima epäonnelle. Oman pienuuden ja ihmisen pienuuden kokeminen luonnon keskellä ja itsen kokeminen osana kaikkeuden suuruutta on varmaankin merkittävä osa suomalaisen psyyken vuosituhantista tasapainoa. Metsän poika, meren lapsi.

On myös katkennut talvinen yhdessäolo, pimeään vuodenaikaan kuulunut vilkas sosiaalinen kanssakäyminen pirteissä runonlaulannan ja kertomaperinteen kera. Kääriytyminen tulen ympärille on pehmentänyt arktisen talven pimeän ja kylmän ankaruutta.

Suomalainen kulttuuri on muuttunut sangen nopeasti luonnonkiertoisesta erä- ja maatalouskulttuurista teolliseksi kaupunkikulttuuriksi. Mentaliteetti on jotakin, joka kasvaa vuosisatojen saatossa, se on pitkällisen sopeutumisen tulos suhtautumisessa ympäristöön ja ympäröiviin kansoihin. Suomalaisen psyyken rakenne tai sen tärkeät piirteet, ovat ehkä juuri häviäviä ominaisuuksia siinä kulttuuripiirissä, johon taloudellisesti ja poliittisesti voimakkaammat naapurivallat ovat pyrkineet suomalaisia muuttamaan. Kristinuskon väkivaltainen juurruttaminen suomalaisiin, tähän liittyvä luonnonyhteyden katkeaminen ja vanhan maailmankuvan hylkääminen oli ensimmäinen askel. Syvempi kokemisen tapa ei kuitenkaan vastaa kulttuurin muuttuessa uutta maailmanselitystä ja näin kokemusmaailman piiloonpainettava, käsittelemätön osa kasvaa ahdistavan suureksi.

Tähän Ossiankin viitannee sanomalla, että ennen ihmiset eivät teeskennelleet ja että vanhat salasivat maailmankuvansa ettei se olisi joutunut pilkan kohteeksi.

Myös kohtalonomaisuuden tunne liittyy melankoliaan. Passiivisen ihmisen osa on kääntyminen sisäänpäin. Suomalaisella ihmisellä on jäljellä itäiseen perinteeseen liittyvä lohduttoman kohtalon tajuaminen, mutta ei enää tunnetta kuulumisesta sellaiseen suureen kokonaisuuteen, joka pehmentäisi vaikutelmaa.

Ehkä melankolia on pohjoisille kansoille ominainen tapa reagoida materialistisen kulttuurin ekspansioon ja sen vieraaksi kokemiseen. Pohjoiset kansat ovat eläneet suurilla reviiireillä ankaran luonnon keskellä suhteellisen samoilla elintavoilla vuosisadasta toiseen, melko rauhanomaisesti, ennen keskitettyjen valtakuntien talouden puuttumista näiden alueiden asioihin.

Uudessa kulttuurissamme arvostetaan sankarivainaa-tyyppistä roolissapysymistä, josta pelastuksena näyttää olevan vain sairastuminen tai merkillinen alkoholikulttuurimme - pohjoisille kansoille tyypillinen humalahakuinen juomistapa. Kerrotaan, että aikoinaan Kanadassa kapakkaan oli porttikielto usein kahdelta ryhmältä: intiaaneilta ja suomalaisilta.

Rovelli kirjoittaa skitsofreniaan sairastuneen ystävänsä toipumisesta sairausjaksosta normaaliin ajattelu- ja toimintatapaan, ja kuinka vaikeata oli perustella tuon normaalin oikeellisuutta: tarvitsee vain viettää ”muutamia viikkoja hänen kamppaillessaan kommunikoidakseen, jotta ymmärrämme mielenhäiriön suurena teatterikoneistona, joka pystyy lavastamaan maailman, ja että on vaikeaa löytää perusteluja, joilla se erotetaan niistä suurista kollektiivisista mielenhäiriöistämme, jotka ovat sosiaalisen ja henkisen elämän ja maailmaa koskevan ymmärryksemme perustana.”¹⁶⁹ Yhteiskunnassamme normaali ajattelu, käytöstavat ja suhteet eivät ole samaa kuin terveitä. Psykykkisen poikkeavuuden ja sairauden määrittely

¹⁶⁹ Rovelli 2018, 202.

on aina myös kulttuurisidonnainen asia, samoin kuin heidän kohtelunsa.

Yhteisö voi myös nostaa henkisesti kovin poikkeavan henkilön kunniapaikalle tai karnelivalisoida hänen roolinsa. Marjut Huuskonen kirjoittaa ”Koko Maailman Palomestarista” eli raunistulalaisesta Kirveen Antista, joka eli Turussa viime vuosisadan (1800-1900) vaihteessa ollen ns. vähämielinen. Hänellä oli kunniapaikka paloautossa palomestarin vieressä, josta myös hän huuteli ohjeita palomiehille kovaan ääneen. Asianmukainen uniformukin koppalakkeineen hänelle järjestettiin.¹⁷⁰

Vanhassa saaristolaisyhteisössä henkisesti kovin poikkeavilla henkilöillä oli myös usein oma paikkansa yhteisössä eikä heitä suljettu yhteisön ulkopuolelle. Aikansa kuluksi he kiertelivät puhelemassa taloissa, joissa heille oltiin useimmiten ystävällisiä ja aina jotain tarjottiin. Vastavuoroisesti heiltä ehkä kuultiin toisten kyläläisten kuulumisia. Vartsalassa oli Suuli-Suomi, jolla oli omat sanat kaikelle ja jonka kieltä haastateltavakin vaivautui opettelemaan. Papillista sukua oleva vanha Emma oli puolestaan puhelias originelli, joka vartioi kylän moraalia, mutta joka ei enää jaksanut huolehtia omasta siisteydestään. Häntä kylän naiset auttoivat ja välillä saunottivat. Jotkut originellit tekivät taloihin töitä. Ossianin kertoo Aleksandra Ruusulöövistä, joka itse oli itselleen nimen keksinyt ja joka kiersi taloissa kehräämässä.¹⁷¹

¹⁷⁰ Huuskonen 1986.

¹⁷¹ Lettinen 2004, 176 - 180.

Uskosta edistykseen ja sen luomaan illuusioon omasta ylivertaisuudesta seuraa kyvyttömyys kunnioittavaan ja tasavertaiseen kohtaamiseen erilaisen kulttuurin ja oman perinteen kanssa.

Vanhat kulttuurit näyttäytyvät edistysuskon katseen valossa naurettavilta. Tästä myös Ossian puhuu. Vanhat ihmiset eivät enää hänenkään lapsuudessaan mielellään puhuneet nuorille omasta vanhasta maailmankuvastaan, koska eivät halunneet altistaa sitä pilkan kohteeksi. He kunnioittivat sitä vanhaa, sanoo Ossian, pitivät sen pyhänä asiana.

Eliade kirjoittaa: ”Kiinnostus historian ainutkertaisuuteen ja ’uutuuteen’ on tuore keksintö ihmiskunnan historiassa. Arkaainen ihminen sen sijaan puolustautui kykyjenä mukaan kaikkia historian ’uutuuksia’ ja sen ’kertautumattomuutta’ vastaan.”¹⁷²

Ajatus kehityksestä edistyksen arvottavan näkemyksen kehyksessä on syövytetty niin syvälle oppimaamme tapaan hahmottaa maailmaa, että siitä on tullut itsestäänselvyys.

Aikamme yhteiskunnallisessa ilmapiirissä on silmiin pistävää esitellä menneiden sukupolvien elämää köyhänä ja kurjana, luokkaristiriitojen ja tautien taistelukenttänä. Joka muuta tuo esiin, hänelle muistutetaan näistä realiteeteista ja varoitetaan menneisyyden idealisoinnista. Olemme kehittyneet ja edistyneet ja kaikki on nyt paljon paremmin, todetaan yksituumaisen tyytyväisinä.

Tietysti oli myös huonoja aikoja. Mirkka Lappalainen kuvaa vuosien 1695-1697 nälänhädän todellista suurimittaista kurjuutta Suomessa.¹⁷³ Myös Ossianin aikana oli nälänhätä, jopa kaksi. Niistä huolimatta hän oli sillä kannalla, että ihmiselämä oli ennen parempaa. Kokonaisuutena

¹⁷² Eliade 2010, 44.

¹⁷³ Lappalainen 2012.

katsoen. Eikä hänen näkemyksensä perustunut kirjallisiin lähteisiin vaan omaan kokemukseen.

Varmasti on niin, että kun erittelemme kokonaisuutta, jotkut asiat olivat huonommin ja jotkut asiat paremmin. Tällaiset vertailut tapahtuvat kuitenkin aina tietyin arvottavin kriteerein. Nykyihmisestä aineellisen vaurauden kriteeri esimerkiksi tuntuu luonnolliselta. Ihminen ei kuitenkaan elä pelkästään leivästä - sanotaan Raamatussakin. Ihmisen fyysiset perustarpeet edellyttävät tyydyttyäkseen varsin vaatimattoman rekvisiitan. Loppu ns. aineellisesta vauraudesta on kulttuurin luomien tarpeiden tyydyttämiseksi luotua rekvisiittaa.

Ja, kuten aiemmin tuli esille, Ossian ei ihmisen onnellisuutta hahmottaessaan kiinnittänyt lainkaan huomiota aineellisiin seikkoihin. Ne olivat hänen mielestään kunnossa, kunhan oli perunaa ja silakkaa – eli ei nähty nälkää. Varmaankin tuvan lämpö ja ehjät vaatteet tähän kuuluivat meidän leveysasteillamme itsestäänselvästi, samoin kuin välttämättömät työvälineet ja puhtaus elämän ylläpitämiseksi. Saaristolaisen elinympäristö merellisen luonnon keskellä lienee nykykaupunkilaisen mielestä muistuttanut lähinnä paratiisia. Ainakin keväällä, kesällä ja syksyllä. Talveen taas pitää kasvaa ja tottua, kuten kustavilaiset sanovat. Se kuuluu luonnon kiertoon, jossa halutaan elää mukana.

Georg Henrik von Wright kirjoittaa edistyksen käsitteestä: ”Edistys on arvottava käsite. Se poikkeaa sellaisista sukulaiskäsitteistä kuin muutos ja kasvu – ja myös kehitys. ” Se, että yksi asiaintila edustaa edistystä verrattuna toiseen, merkitsee, että se on paitsi ajallisesti myöhäisempi myös parempi, vaikkei olisikaan kaikin puolin hyvä. Arvot ja tosiseikat tulee valistuksen aatteiden mukaan pitää kuitenkin erillään, arvoja ei voi perustella objektiivisesti, ne ovat aina subjektiivisia. Tästä ”seuraa, että ainoa kriteeri edistymiselle ihmisten elinoloissa on se, miten asianomaiset arvostavat oman tilanteensa.” ” Jos modernin ideaan olennaisesti sisältyy käsitys, että hyvän (arvon) objektiivisia kriteereitä

ei ole olemassa, silloin usko edistykseen on, valistuneen näkemyksen mukaan, pelkkä uskonkappale.”¹⁷⁴

Usko edistykseen oli luonteenomainen piirre 1700- 1800-luvuilla Euroopassa vallitsevaksi nousseelle aatevirtaukselle. Ei tilapäiseen tai ihmisen hyvän tahdon riittävydestä riippuvaiseen edistykseen, vaan rajoittamattomaan ja ikuisesti jatkuvaan edistykseen, joka oli ”luonnollista” ja välttämätöntä. Tämä oli aatehistoriallisesti uusi käsitys. von Wright kutsuu sitä ”moderniksi edistuksen myytiksi”.¹⁷⁵

Edistuksen suuren kertomuksen mukaan auktoriteettien – etenkin kirkon - vallasta vapautettu järki tulisi vapauden idean kanssa johdattamaan ihmiskunnan välttämättömästi ja luonnonvoimaisesti kohti hyvää ja loistavaa tulevaisuutta.

Kehityksen käsitettä käytetään usein tässä samassa merkityksessä: maailma on jatkuvassa liikkeessä kohti korkeampia tasoja, jotka ovat aiempaa parempia. Kehitys kuitenkin on käsitteenä myös arvovapaasti käytettävissä. von Wright pitää kehityksen ideaa 1800-luvun kulttuurin ehkä merkityksellisimpänä yksittäisenä piirteenä ja se tarjosi edistuksen idealle näennäistieteellisen perustelun, kuten samoihin aikoihin (fysiikassa) keksitty kasvavan entropian laki antoi näennäistieteellisen perustelun taantumuksen opeille.

Spencer yritti ensimmäisenä määritellä evoluution ja kehityksen käsitteitä. Hänen mukaansa kokonaisuus on sitä kehittyneempi mitä eriytyneempi se on osiin, joilla on erilaistuneet funktionsa (tehtävänsä kokonaisuudessa). Kokonaisuus on myös sitä kehittyneempi, mitä integroidumpia sen osat ovat kokonaisuudelle ominaisten funktioiden kannalta. Mutta käsite ei sisällä kantaa siihen, että kehittyneempi olisi parempi kuin vähemmän kehittynyt. Kehityksellä on kuitenkin välineellistä arvoa eloonjäämisen suhteen so. kehittyneempi on

¹⁷⁴ von Wright 1992, 149, 150.

¹⁷⁵ von Wright 1992, 140-143.

vahvempi eloonjäämisen taistelussa. Mutta eloon jäävä ei välttämättä ole parempi tai arvokkaampi kuin se joka häviää.¹⁷⁶

Martin Heidegger kirjoittaa vuonna 1938 pitämässään luennossa *Uuden ajan maailmankuvan metafyyminen perusta*: ”Kenellekään ei tulisi mieleen väittää, että Shakespearen runous on edistyneempää kuin Aiskhyloksen. On kuitenkin vielä mahdottomampaa sanoa, että uuden ajan käsitys olevasta on oikeampi kuin kreikkalaisten. Jos siis halutaan käsittää uuden ajan tieteen olemus, on ensin vapauduttava tottumuksesta, jonka mukaan uudemman ja vanhemman tieteen välistä suhdetta tarkastellaan edistyksen näkökulmasta, pelkkänä asterona.”¹⁷⁷

Sama pätee suhteessa perinteeseen.

Edistysuskoon sisältyvä ajatuskuvio länsimaisen nykyihmisen ylivertaisuudesta ja siihen liittyvästä kaikkivoipaisuudesta on tuhoisa uskoessaan tekniikan ihmeeseen ja materiaalisen maailman ylivertaisuuteen.

Erityisen tuhoisa on ajassamme ajatuskuvio, että ihmeitä tekevä tekniikka ratkaisisi myös ilmastonmuutoksen avaamat ongelmat eikä ihmisen tarvitsekaan tehdä mitään muutoksia taloudellisen järjestelmän, luontosuhteensa tai elämäntapansa suhteen. Voimme vain jatkaa entiseen malliin maailmanlaajuista talouden kasvua ja kulutusta sekä väestömäärää kasvattamalla.

Maailmanhistorian väkivaltaisuutta tarkastellessa on vaikea uskoa, että olennaista kehitystä olisi tapahtunut ihmisen tietoisuuden suhteen sitten neandertalin ihmisen. Materiaalinen rekvisiitta on muuttunut, mutta onko se tosiaan syventänyt ihmisen tiedostusta todellisuudesta vaiko päinvastoin eksyttänyt hänet olennaisista asioista ja jättänyt suuren osan tiedostamisen kapasiteetista tyhjiyttään kumisemaan käytön puutteessa? Ehkä se ihminen, joka joskus eli tällä planeetalla

¹⁷⁶ von Wright 1992, 155-160.

¹⁷⁷ Heidegger 2000, 11.

”jälkiä jättämättä” oli lopultakin se henkisesti kehittyneempi, henkisesti vapaampi, eniten kosketuksissa planeettamme elämään?

Mitä ajattelisi tämä luonnon keskellä elävä ihminen, ns. ”alkukantainen” ihminen, katsellessaan kännyköidensä kimpussa kököttäviä nykyihmisiä?

Hän päättelisi varmaankin nämä hulluiksi, pahojen henkien riivaamiksi ja sokeiksi ympäröivälle todellisuudelle.

Edistyksen myyttiin uskovat näkevät länsimaisessa nykyihmisessä jotakin erinomaisen ainutlaatuista, mitä ei ole koskaan aiemmin ollut. Tietoisuus on saavuttanut jonkinlaisen uuden sfäärin. Pinnalta katsoen tältä ehkä näyttääkin. Nykyiset ihmistaimet istuvat jo nelivuotiaasta näppäämässä uusimpia pieniä vauhtikoneita, joilla on yhteys planeetan laajuiseen verkkoon, ja vanhemmat katselevat tyytyväisinä, kuinka heidän jälkikasvunsa kasvavat jonkinlaiseen uuteen ennen näkemättömään maailmankansalaisuuteen ja korkeampaan tajunnantasoon. Pieni analyysi näiden ”tajunnantasojen” todellisista sisällöistä voisi palauttaa haaveilut nopeasti maan pinnalle. Ei ihminen autolla liikkeessaankaan muutu henkisesti sen paremmaksi, eivätkä toki muutkaan vauhtikoneet häntä tässä vaikeassa asiassa auta. Asiassa, joka vaatii hiljaisuutta, aikaa, henkistä työskentelyä ja keskittymistä.

Sosialisaation ja materialisoitumisen tuloksena ihminen on menettänyt olennaisia alueita tiedostuksessaan, esimerkiksi kyvyn tajuta oman kehonsa kieltä, jota hevonen, koira ja ehkäpä sammakokin¹⁷⁸ ymmärtää jo paremmin kuin asianomainen itse. Sosiaalinen kontrolli on viety psyykkisellä alueella äärimmilleen yhteiskunnassamme median ja virtuaalilaitteiston avulla. Materiaalisen rekvisiitan parissa puuhastelu vie hänen aikansa ja aiheuttaa jatkuvaa riittämättömyyden tunnetta. Hän on menettänyt henkisen kosketuksensa luonnon perimmäisiin voimiin eikä hän ole tietoinen lähiympäristöstään ja siinä tapahtuvista muutoksista sillä valppaudella kuin linnut tai valaat tai villit nisäkkäät.

¹⁷⁸ Olen viime kesinä tehnyt tuttavuutta erään isokokoisen sammakon kanssa ja havainnut sen erinomaisen viehättäväksi olennoiksi.

Hän sekoaa monimutkaisten käsitejärjestelmiensä labyrintteihin ja sokeutuu läsnäolevalle todellisuudelle. Ajan riennon illuusio ja siinä perässä pysymisen pakko ovat tehneet hänestä sokean ajattomuudelle.

Usko ihmisen pahuuteen ja voimattomuus

Miksi aikamme ihminen on niin voimaton maailmansa edessä, miksi hän ei tee mitään sen muuttamiseksi?

Massameedian vaikutuksen alla elävä yksilö ei voi olla toteamatta sen antamaa kuvaa ihmisen maailmasta pahaksi ja hulluutta täynnään olevaksi. Myös luonnon se esittää pahaksi, julmaksi. Ihmisen raadollisuuden esiintuonti merkitsee tässä konseptiossa ”syvällistä” ihmisen kuvaamista.

Kannattaako tällaista ihmistä puolustaa, eikö olisi parempi että hän tuhoutuu tältä planeetalta Jumalan epäonnistuneena luomuksena?

Vai ehkä ihmisen yhteiskunnallisissa olosuhteissa on jotakin, joka aiheuttaa pahuuden, eikä se olisikaan luonnonlaki ja ihmisen vääjäämätön perusominaisuus? Mutta ihmiskunnan historia on täynnä sortoa, pahuutta ja julmuutta ja yritykset paremman yhteiskunnan luomikseksi ovat sortuneet kerta toisensa jälkeen ihmisen itsekkyyteen, ahneuteen ja vallanhaluun ja aiheuttaneet valtaisia verilöylyjä.

Eli: mitään ei voi eikä kannata tehdä asian suhteen. Yhteiskunta koneistoinen on myös niin suuri, monimutkainen ja suurelta osin kansalaiselle käsittämätön, että sen luomat suhteet ovat muuttuneet jo fetisseiksi. Utopioiden katoamista pohtiessaan Axel Honneth kirjoittaa, että vasta meidän aikanamme on lopullisesti toteutunut Marxin *Pääomassa* kehittelemä fetisismianalyysi yhteiskunnallisten suhteiden esineellistymisestä niin, että niiden olennainen luonne ihmisten

välisinä suhteina kätkeytyy. Tämä myös estää aikamme ihmistä näkemästä muutoksen mahdollisuutta.¹⁷⁹

Kun mitään ei ole tehtävissä, painuu asiaintila torjuttuun maailmaan. Aihepiiriä koskettelevat uudet tiedot painetaan epävarmojen totuuksien joukkoon ja ne muuttuvat virtuaalisiksi, tuonpuoleisiksi, arkielämää ei-koskettaviksi.

Siksi myös viidentoista tuhannen tutkijan 184 eri maasta yhdessä tekemät vakavat varoitukset ihmiskunnalle ilmastonmuutoksen pysäyttämiseksi – kuten vuonna 1992 ja vuonna 2018 – kaikuivat pitkään kuuroille korville. Tai jos ihmiset huolestuivatkin – he eivät tehneet mitään yhteiskunnan suurten rakenteiden muuttamiseksi. He valitsivat mielummin toivottomuuden tai uskon tekniikan kykyyn ratkaista ongelmat heidän puolestaan.

Tämä on kuva voimattomasta ja yhteiskunnasta vieraantuneesta ihmisestä, joka ei enää näe yhteiskunnallisten suhteiden luonnetta eikä muutakaan olennaista maailmassaan: hän ei kysy olemista vaan on Heideggerin kuvaaman laskevan ajattelun vallassa.

Hollantilainen historioitsija Rutger Bregman esittää kirjassaan *Hyvän historia* kritiikkiä nykyisen länsimaisen kulttuurin perusasetelmia kohtaan. Kristinuskko ja valistus ovat upottaneet kulttuuriimme hyvin negatiivisen käsityksen ihmisestä: ihminen on luonnostaan paha ja taipuvainen väkivaltaan, hän elää perisynnin kahleessa. Uskonnon ja sivistyksen tehtävä on kylvää tämän petomaisen ihmisluonnon päälle sivistyksen pintakerros, joka suojelee yhteiskuntaa ja tekee kanssakäymisen mahdolliseksi. Mutta heti, jos olosuhteet muuttuvat esimerkiksi luonnonkatastrofin tai sodan seurauksena sellaisiksi, että yhteiskunnan kontrolli katoaa, työntyy ihmisen petomainen luonto pinnan alta esiin ja he muuttuvat toisiaan tuhoaviksi ja ryösteleviksi pedoiksi. ”Ihminen on ihmiselle susi” hoetaan, vaikka sudet eivät käyttäydy näin. Myös vallalla oleva taloustieteellinen ajattelu tukee kuvaa ihmisestä, joka ajattelee vain omaa etuaan ja yhteiskunnan

¹⁷⁹ Honneth 2018, 12.

tehtävä on säädellä taloudellista toimintaa niin, että vapaiden markkinoiden kautta yksilöiden itsekkyys koituu lopulta kaikkien eduksi.¹⁸⁰

Naomi Klein kirjoittaa:

”Näkemyks, jonka mukaan ahneuden pitäisi ohjata toimintaamme – ja edesmenneen Milton Friedmanin sanoin ’suurin virhe on kuvitella, että olisi mahdollista tehdä jotakin hyvää toisten rahoilla’ – on dramaattisesti muovannut maailmaamme viimeisten neljän vuosikymmenen aikana ja hävittänyt kaikki vastakkaiset voimat.

Nyt yhteisöllisen toiminnan väheksyminen ja taloudellisen voiton tavoittelun kunnioitus ovat läpäisseet lähes jokaisen maan hallinnon, kaikki keskeiset tiedotusvälineet ja yliopistot, joka ihmisen sielun ... Jossain sisimmässämme me kaikki uskomme vapaamarkkinaideologian perustavaan valheeseen. Uskomme olevamme vain itsekkäitä, ahneita ja mielihalujemme ohjaamia koneita. Jos asia on niin, mitä toivoa on ylipäänsä saada käyntiin suuria ja usein vaikeita yhteisiä ponnistuksia, joita ympäristön ja itsemme pelastaminen vaatii? Tällainen ajattelu on uusliberalismin haitallisin yksittäinen seuraus. Sen karu yhteiskuntavisio on erottanut ihmiset henkisesti niin kauas toisistaan, että olemme alkaneet kuvitella olevamme kykenemättömiä pelastamaan itsemme – ja ettemme edes ole pelastamisen arvoisia.¹⁸¹

Entä toinen kuva?

Bregman maalaa kuvaa ihmisluonnosta, joka on perusteiltaan hyvä: sosiaalinen ja yhteiseen hiileen puhaltava, myös toisia ajatteleva olento. Tämä ihminen on elänyt planeetallamme pyynti- ja keräilykulttuureissa satoja tuhansia vuosia, kun sen sijaan itsekäs omaa etuaan toisten kustannuksella ajava ihmistyyppi on ihmisen historian viimeistä pintakerrosta, tulosta maanviljelykulttuurin mahdollistamasta rikkauden kasaantumisesta ja suurten yhteiskuntasysteemien synnystä. Historian kriisitilanteissa tavalliset ihmiset eivät muutu toisiaan

¹⁸⁰ Rutger Bregman 2020.

¹⁸¹ Klein 2015, 77.

lahtaaviksi pedoiksi vaan päinvastoin auttavat uhrautuvasti toisiaan ja turvautuvat toisiinsa. Sivistyksen pintakerroksen karistessa pois tämä oikea ihmisluonto tulee esiin.¹⁸²

Hyvyys on yhteyttä toisiin, myötätuntoa toisia kohtaan.

Jung kirjoittaa: ”Vuosituhansien ajan on ihmiskunnan henki tehnyt parhaansa kärsivän sielun vuoksi, ehkä vielä kauemmin kuin kärsivän ruumiin vuoksi. Sielun autuus, sovinto jumalten kanssa ja sielua vainoavat vaarat eivät ole eilisen päivän ongelmia. Uskonnot ... ovat sielun tuntemusta ja sen tunnustamista ja samalla sielun olemuksen ilmenemistä ja esilletuloa. Tästä universaalista perustasta ei ole erotettu yhtäkään inhimillistä sielua... Suuren yhteyden menettäminen johtaa neuroottiseen perussairauteen.”¹⁸³

Uskonnollisessa yhteydessä yksilö pääsee yleiseen inhimilliseen yhteyteen eikä ole enää ongelmiseen yksin.

Kristuksen hahmo, jonka sanotaan olevan ”totuus ihmisestä”, on parantava hahmo juuri hyvyytensä takia. Joutuessaan väärin kohdelluksi, hän pyytää: ”Isä, anna heille anteeksi, sillä he eivät tiedä, mitä he tekevät”.¹⁸⁴

¹⁸² Bregman 2020.

¹⁸³ Jung 1993, 96.

¹⁸⁴ www.raamattu.fi. Luukkaan evankeliumi, 23. luku.

von Wright kirjoitti vuonna 1996: "Aikamme ymmärtämisestä kiinnostunut tarkkailija ei voi olla huomaamatta, että ihmiset yhä enemmän tuntevat elävänsä 'viimeisiä aikoja'. Tunnelma ei ole samastettavissa suurten katastrofien, maailmanlopun odotuksiin. Kysymyksessä on pikemminkin vaistomainen tunne, että tietty kehityksen suunta, jota olemme pitäneet selvänä, lähestyy loppuaan ja että olemme uuden partaalla, jonka kulkua ja päämäärää emme vielä pysty arvioimaan."¹⁸⁵

von Wright heittää myös kysymyksen, kykeneekö ihminen biologisena olentona edes hallitsemaan nykyisen kaltaista tekniikkaa ja sopiiko hän ylipäätään teolliseen yhteiskuntaan:

"Kun ajatellaan niitä ihmisen hyvinvointiin kohdistuvia uhkia, joita ovat nostaneet esiin muutokset toisaalta keskinäisissä inhimillisissä suhteissamme, toisaalta yhteisessä suhteessamme luontoon, voidaan kysyä onko teollinen elämänmuoto biologisesti sovelias ihmisille. Einstein ilmaisi kerran levottomuutensa tästä seuraavasti: 'Modernin ihmisen tragiikka on yleisesti ottaen siinä, että hän on luonut itselleen elinehdot, joihin hän fylogeneettisen kehityksensä perusteella itse ei ole kasvanut.' Onko tämän tragedian väistämättä jäätävä pysyväksi? Kun ajatellaan miten hitaasti lajien kehitys tapahtuu, on olemassa riski että ihminen ei ehdi sopeutua muuttuneisiin elinehtoihinsa ennen kuin hän on lajina tuomittu tuhoon."¹⁸⁶

Huoli ihmisen kyvystä ratkaista tekniikan kehityksen ja teollisen yhteiskunnan esiin nostamat ongelmat on kasvanut samalla kun edistysoptimismi on osoittautunut katteettomaksi.

¹⁸⁵ von Wright 1996, 8.

¹⁸⁶ von Wright 1987, 76.

Heidegger kiteytti tämän huolen: Suurin vaara on silloin, kun vetypommit eivät räjähdä. Silloin ”tekniikan keinolla valmistuu ihmisen elämän ja olemuksen loukkaus, johon verrattuna vetypommin räjähdys on vähäinen”. Ihminen ei ole valmistautunut atomiajan maailman muuttumiseen vaan menettää olemuksensa ihmisenä ja hallinnan tekniikan suhteen. Jatkuva tekninen vallankumous voi kahlehtia, häikäistä, lumota ja sokaista ihmistä niin että laskeva ajattelu jää ainoaksi arvoksi ja tottumukseksi. ”Mikä suuri vaara tässä sitten on? Silloin, yhdessä laskevaan suunnitteluun ja keksimiseen sisältyvän korkeimman ja menestyksellisimmän älyn mukana, seuraaisi välinpitämättömyys ajattelemista kohtaan ja täydellinen ajattelemattomuus. Entä sitten? Silloin olisi ihminen kieltänyt ja heittänyt pois erityisyytensä, nimittäin sen, että hän on ajatteleva olento.” Heideggerin mukaan ainoa ulospääsy tilanteesta ja sen kehittymisestä äärimmilleen on mietiskelevän ajattelemisen tie, jolloin ihmiselle mahdollistuu tekniikan asettaminen sille ihmisen olemuksen kannalta sopivaan paikkaan.¹⁸⁷

Saman huolen ilmaisee myös Jung: ”Aikana, joka on keskittynyt yksinomaan elintilan laajentamiseen ja rationaalisen tiedon lisäämiseen mihin hintaan hyvänsä, ihmisen korkein haaste on olla tietoinen ainutlaatuisuudestaan ja rajallisuudestaan. Ainutlaatuisuus ja rajallisuus ovat synonyymeja. Ilman niitä ei ole mahdollista havaita rajatonta – eikä siten myöskään tulla tietoiseksi – mahdollista on silloin vain illusorinen samaistuminen siihen, mikä ilmenee suurten lukumäärien ja poliittisen vallan huumassa. Meidän aikamme on siirtänyt koko painopisteen tämänpuoleiseen ihmiseen ja saanut siten aikaan ihmisen ja hänen maailmansa demonisoitumisen. Diktaattorien ja kaiken heidän mukanaan tuomansa kurjuuden ilmaantuminen johtuu siitä että yliälykkäät ovat lyhytnäköisyydessään riistäneet ihmiseltä tuonpuoleisuuden. Samoin kuin se myös ihminen on joutunut piilotajunnan uhriksi.”¹⁸⁸

¹⁸⁷ Heidegger 2002, 22-27.

¹⁸⁸ Jung 1992, 347.

Karen Armstrong painottaa ihmisen edelleen olevan myyttejä luovan olennon – rationaalisen ajattelun ihanteesta huolimatta. 1900-luvun eurooppalaisessa historiassa ”jouduimme näkemään eräitä hyvin tuhoisia moderneja myyttejä, jotka johtivat joukkoteurastukseen ja kansanmurhaan. Nämä myytit epäonnistuivat, koska ne eivät vastanneet akseliajan kriteerejä. Niitä ei läpäissyt myötätunnon henki, kunnioitus elämän loukkaamattomuutta kohtaan eikä se mitä Kung-futse kutsui vastavuoroisuudeksi. Nämä tuhoiset myytit olivat ahtaan rodullisia, etnisiä, kirkkokuntiin tai lahkoihin rajoittuneita ja itsekeskeisiä; ne ovat pyrkineet ylentämään itseä demonisoimalla toista. Jokainen tällainen myytti on pettänyt nykyajan kulttuurin, jonka luomassa maailmankylässä me kaikki nyt elämme samassa ahdingossa. Emme voi vastata huonoihin myytteihin yksin järjellä, koska pelkkä logos ei pysty käsittelemään syvään juurtuneita pelkoja, haluja ja neurooseja. Se on eettisesti ja hengellisesti täysipainoisen mytologian tehtävä.”¹⁸⁹

Toisaalta hiukkasfyysikko kirjoittaa: ”Tietojemme olennaisen epävarmuuden hyväksyminen tarkoittaa sen hyväksymistä, että elämme tietämättöminä mysteerin äärellä.” ”Maailma on ihmeellisempi ja syvällisempi kuin yksikään esivanhempiemme kertoma satu. Haluan mennä ulos ja nähdä sen. Epävarmuuden hyväksyminen ei vie pois mysteerin tunnetta, päinvastoin. Olemme keskellä maailman salaperäisyyttä ja kauneutta. Kvanttigravitaation paljastama maailma on uusi ja outo. Se on yhä täynnä mysteerejä.” ”Tässä valtavassa maailmassa on lukuisia selvitettäviä asioita ja paljon tutkittavaa. Suurin unelmani on, että joku kirjan nuorista lukijoista vielä pääsee sen toiselle laidalle ja kertoo meille näkemästään. Seuraavan kukkulan takana on lisää uusia maailmoja odottamassa löytymistään.”¹⁹⁰

Eikö tässäkin ole myytin aineksia? Siinä on määritelty ihmisen asema maailmassa, tehtävä ja menetelmä (tiede) sen suorittamiseen ja tehtävä

¹⁸⁹ Armstrong 2005, 118.

¹⁹⁰ Rovelli 2019, 232, 234, 235.

on nivottu sukupolvien jatkumoon. Tiede on nöyrä todellisuuden edessä, mutta moraali ei kuulu sen piiriin. Tämä ei päde tekniikkaan, joka näitä tietoja sitten soveltaa ihmisen käytännön toiminnaksi. Tekniikan moraali tulee sitä hallitsevien moraalista.

Voisiko olla kysymys vielä jostakin muustakin kuin edistysuskon luomasta oman erinomaisuuden harhasta ja tästä johtuvasta perinteen ja edellisten sukupolvien kokemuksen hylkäämisestä? Ehkä nykyihmisen maailman pohjapiirustus on luonteeltaan sellainen, että menneiden sukupolvien maailma ei siinä kerta kaikkiaan näy?

Ihmiselämän perusrealiteetit ja ongelmanasettelut ovat olleet samat vuosituhannesta toiseen ja sidotut ihmisenä olemisen ehtoihin. Jokaisella sukupolvella ja yksilöllä on edessään samat kysymykset suhtautumisesta elämän kokonaisuuteen: itseen ja omaan elämään, toisiin ihmisiin, kuolemaan, kysymykset suhtautumisesta omaan ympäristöön, muihin eläviin olentoihin, suhtautumisesta planeettaamme ja sen elämän moninaisuuteen, suhtautuminen todellisuuteen ja sen eri maailmoihin.

Jokainen kulttuuri ratkaisee nämä kysymykset omalla tavallaan, eikä ole itsestään selvää, että toinen tapa on parempi kuin toinen, toiset painotukset parempia kuin toiset. Eikä ole myöskään itsestään selvää, että juuri meidän peruskonseptiomme, hahmotelmamme maailmasta, vastaisi niin kovin hyvin todellisuutta tällä planeetalla.

Jos ajatellaan, että kulttuurin ”oikeassa olemisen” kriteeri on empiirinen koe, eli miten se toimii ajassa ja maailmassa, voi todeta, ettei nykyisin meneillään oleva koe ole sujunut kovin kehuttavasti. Planeettamme on kiihtyvää vauhtia tuhoutumassa ja ihmisten suuri enemmistö kärsii.

Mitä tämä ”meidän” peruskonseptiomme maailmasta nyt tässä yhteydessä merkitsisi, on tietysti vähän ongelmallista. Sama ongelma pätee Ossianin aikaan. Kulttuurissa vallitseva käsitys maailmasta ei ole toki kaikkien yksilöiden omaksuma varmaankaan missään kulttuurissa.

Silti jotkin käsitykset ovat kulttuurissa vallitsevia ja niiden ehdoilla enimmäkseen tapahtuu käytännöllinen toiminta. Maailman jäsenysten pohjalla olevien peruskonseptioiden (hahmotelmien, karttojen) omaksuminen kulttuurissa tapahtuu enemmänkin tiedostamattomasti – ne ovat itsestäänselvyyksiä, joita ei yleensä aseteta kyseenalaiseksi, vaan ne otetaan annettuina ja todellisuutta vastaavina.

Meidän kulttuurissamme tällaisia itsestäänselvyyksiä ovat esimerkiksi: Ihminen on korkeammalla tasolla oleva olento kuin eläimet tai kasvit. Ihmisen itseymmärrys on jotakin ainutlaatuista tällä planeetalla. Ihmisellä on oikeus käyttää hyväkseen luontoa alati kehittyvillä tekniikoillaan. Luonto alkaa ihmisen rakentaman maailman ulkopuolelta. Jokainen ihminen pyrkii tavalla tai toisella tulemaan onnelliseksi. Kateus ja kilpailu ovat ihmisen luonnollisia ominaisuuksia. Pahoista teoista seuraa ennen pitkää rangaistus. Yksilön täytyy jättää maailmaan jonkinlainen jälki, jotta hänen elämällään olisi merkitystä. Maailmankuva avartuu liikkumalla suuremmalla alueella maapallon pinnalla. Aika kulkee eteenpäin menneestä tulevaan koko todellisuudessa. Tila ja aika ovat kaksi eri asiaa. Avaruus jatkuu äärettömyyteen.

Itsestäänselvyyksiä on paljon. Jotkut niistä voidaan nähdä olennaisempina, katseen suuntaajina, joista jotkin muut oletukset ovat seurausta.

Japanin kielessä on sana MA, joka on sekä ajan että tilan käsite. Muinaisten japanilaisten tilakäsityksen pohjana oli heidän pyrkimyksensä antaa muodollinen hahmo niille jumaluuksille, jotka täyttivät kosmoksen. Nämä kami-henget asuivat varjojen maailmassa ja näyttäytyivät määräaikoina maan päällä kadoten sitten taas pimeyteen. Kamin ilmestymistä varten merkittiin pylväin tai köydellä tyhjä tila, jonka hengen odotettiin täyttävän. Sana *utsuroi* tarkoitti alunperin täsmälleen sitä hetkeä, jolloin kami otti tyhjän tilan haltuunsa. Tämä kamin yhtäkkisen näyttäytymisen tunne juurtui syvälle japanilaiseen sieluun. Käsite *utsuroi* tarkoitti sittemmin luonnon muuttumisen hetkeä, siirtymistä tilasta toiseen. Kamin tuloa valmisteltiin ja odoteltiin. Tilaa ja aikaa ei Japanissa koskaan erotettu kokonaan toisistaan, vaan niiden nähtiin olevan keskenään vuorovaikutuksessa ja

läsnä kaikkialla. Kaoottisena ja sekavana ei tilaa voinut käsittää aikaelementistä irrallaan, aika taas nähtiin olevan olemassa vain suhteessa liikkeisiin ja tilaan. Aikaa ei abstrahoitu säännölliseksi yhtenäiseksi virraksi.¹⁹¹

Peruskäsitteet, joilla maailma hahmotetaan, muodostavat systeemin, joka on kuin korttitalo, jossa on perusta ja sen päälle rakentuva osa. Entä kun vedetään jokin peruskortti pois, mitä yksilölle tapahtuu, kykeneekö hän käsittelemään tämän vai romahtaako koko talo? Entä onko tietynlainen korttitalon rakenne riskitekijä yksilön henkiselletasapainolle aiheuttaen helposti realiteettitajun menetyksen?

Miten esimerkiksi nykyajan länsimainen ihminen selviää tipahtaessaan yhtäkkiä ajattomuuteen? Jo muutama päivä yksin mökillä ilman kännykkää ja muita vauhtikoneita tuntuu olevan monelle ylivoimaisen haastavaa. Entä muutama viikko? Muutama kuukausi? Vuosi? Mikä siinä on niin haastavaa?

Kun nykyihminen herää vauhtivälineidensä parista kokemaan nykyhetkessä olemisen todellisuuden, on se hänelle tyhjä ja autio eikä hän tunne olevansa osa sitä. Elävä maa ei ole hänelle pyhä, puut eivät ole hänen seisovia veljiään eivätkä eläimet hänen ystäviään. Psyhyksen ongelmat, jotka hän on painanut kiireidensä ja addiktiivisuutensa alle, alkavat tunkea tietoisuuteen. Hän on yksin ja tietää kerran kuolevansa: minne hän menee? Tästä ahdistuksesta voi alkaa hänen harhailunsa uskontojen ja ideologioiden tarjonnan markkinoilla. Ellei hän sitten kiirehdi takaisin vauhtivälineidensä pariin ja vaivuta epämiellyttävän tapahtuman pois mielestään.

Jokainen ihminen kohtaa elämässään tilanteita, joihin hänen järkensä ei luo selkeyttä eikä anna vastausta. Myyttien (uskonto tähän mukaanlukien) vaiettua ihminen on eksyksissä suurten ja arvoituksellisten kysymysten äärellä.

¹⁹¹ Bell 1981.

Jo 1600-luvulla Pascal kuvaili uuden ajan ihmisen kokemusta, miten kauhea oli maailma vailla perimmäistä merkitystä ja tarkoitusta.¹⁹²

Laskevan ajattelun ainoaksi ajattelun tavaksi omaksunut ihminen ei näe mietiskelevän ajattelun jälkiä. Tässäkö on myös perinteen välittymisen suurin este? Henkisessä orientaatioissa on tapahtunut totaalinen käänne: ihminen ei mietiskele kokemuksellisesti perinnettään kokonaisuutena vaan analysoi sitä pelkästään älyllään ja pitää sen virtuaalisessa maailmassa. Hän ei ryhdy elämään sitä ottamalla siitä asioita omaan elämäänsä eikä tunne kuuluvuutta sukupolvien ketjuun, luonnonympäristöön ja kotiseutuunsa. Kuten myytti, ei perinnekään pysy elävänä ellei se ole läsnä reaalisessa elämässä.

Vanhat ihmiset nimesivät ajan katoamisen yhtenä suurista muutoksista. Näin myös saamelaiskulttuurissa, jolle lineaarinen aikakäsitys kelloineen ja aikatauluineen oli vieras. Mielenrauhan mukana koettiin menevän myös keskeisen osan perinteistä mentaliteettia.¹⁹³

Mitä tämä ajan katoaminen merkitsee? Mitä seurauksia on sillä, ettei ihmisellä ole mielessään rauhaa, ei aikaa kohdata toisia eikä aikaa ajatella? Onko ihmiskunnasta tullut kuin Uudessa testamentissa kuvattu sikalauma, johon riivaajat asettuivat ja joka mieltä vailla ryntää kohti jyrkännettä?

Teoksessaan *Länsimaiden perikato* Oswald Spengler hahmottelee mielenkiintoisen - joskin paikoin vaikeaselkoisen - kuvan kulttuurien perusideoista/alkukuvista, niiden kehityksestä sivilisaatioiksi ja väistämättömästä tuhosta alkukuvuihin rakentuvien eväiden loppuessa. Tilalle nousee toinen kulttuuri toisin alkukuvien ja noudattaa taas samanlaista kehityksen kaarta kukoistuksesta rappioon. Spengler maalailee näiden prosessien historiallista kokonaiskuvaa runollisin

¹⁹² Armstron 2007, 450.

¹⁹³ Lettinen 2016, 154.

sanakääntein. Katastrofien varjossa elävälle nykyajan lukijalle kuva on toisaalta lohdullinen: kysymys tästä näkökulmasta on historian toistosta eikä mistään ennen kokemattomasta. Kun kristinuskon, juutalaisuuden ja islamin maailmanhistorian käsitys on apokalyptinen, näkee Spengler siinä toistuvien kehityskulkujen sarjan, jossa kulttuurit seuraavat rakenteellisia (morfologisia) muotoja *kulttuuri, sivilisaatio, perikato*. ”Ei ole olemassa mitään vanhenevaa ’ihmiskuntaa’. Jokaisella kulttuurilla on omat ilmaisumahdollisuutensa, jotka ilmestyvät, kypsyvät ja lakastuvat eivätkä milloinkaan palaa takaisin.”¹⁹⁴

Kun kulttuurin sielu on rappeutunut, se tuntuu ilmastossa, jossa yksilö joutuu kasvamaan. Nousevan kulttuurin henkinen ilmasto on inspiroitunut ja innostunut, ilmassa on tapahtumisen tuntua. Yksilöt katsovat luottavaisesti tulevaisuuteen. Perikadon vaiheessa tunnelma on päinvastainen ja kriisit seuraavat toisiaan.

Kun nykykulttuurin ihminen kohtaa vanhan henkisen perinteen, hän lohkoo sen oman maailmansa ulkopuolelle. Se jää tarinaksi ja älyllisen pohdinnan objektiksi, joka ei kosketa eikä puhuttele hänen jokapäiväistä elämäänsä vaan jää auttamattomasti sen ulkopuolelle. Edistysuskon istuttaman ylemmyyden turvin hän katsoo olevansa sen puhuttelun yläpuolella. Se kuuluu menneeseen maailmaan, jota ei kuulu ikävöidä. Hän ei aseta omaa maailmaansa kyseenalaiseksi ja kohtaa toista maailmaa tasavertaisessa dialogissa, kuten Gadamer ehdottaa.

Hän tuntee epäilemättä myös musertavaa voimattomuutta ihmiskunnan tilanteen suhteen, mikä liittyy hänen merkityksettömyyden ja arvottomuuden kokemuksiinsa ja yhteiskunnallisten koneistojen irtautumiseen ihmisen hallinnasta. Kaikki tuntuu vain etenevän omalla väistämättömyyden painollaan eikä mitään ole tehtävissä asioiden muuttamiseksi. Monimutkaistuneet yhteiskunnalliset suhteet esineellistyvät ja häivyttävät näkyvistä perimmäisen luonteensa ihmisten välisinä suhteina.

¹⁹⁴ Spengler 1962, 40, 41.

Länsimaisen kulttuurin aiheuttama etenevä planeetan laajuinen ympäristökatastrofi pakottaa yksilöt ennen pitkää kyseenalaistamaan kulttuurinsa perusteita. Voi vain toivoa, että tämä kyseenalaistaminen tulee tapahtumaan humanilla ja elämää kunnioittavalla tavalla. Tässä on meillä jokaisella tehtävää, kukaan ei ole ulkopuolella. Yhteiskuntien reagoiminen 2020-luvun pandemiaan ainakin osoitti, että nopeita radikaaleja muutoksia voidaan tehdä myös yhteisymmärryksessä.

Rationaalinen ajattelu ei vaadi yksilöltä käytännön osallistumista. Keskustelut totuudesta voidaan rajoittaa täysin oman elämän ulkopuolelle subjektin virtuaaliseen todellisuuteen. Ihminen voi lukea viisaita kirjoja tuhatmäärin ja keskustella niistä oppineesti ilman että niiden sisällöillä on mitään tekemistä hänen oman elämänsä kanssa. Ne valuvat kuin vesi hanhen selästä, joka katsoo jo toisaalle uusia probleemoja älylleen etsien. Tällaisiksi probleemoiksi hän on typistänyt myös mytologian, uskonnon ja kansojen perinteen. Itse hän ei tietenkään katso kuuluvansa ”kansaan” eikä hän pidä itseään laumaeläimenä.

Siksi mikään näistä ei hänelle todella välity, sillä niissä ei ole kysymys vain järjestä vaan myös elämästä ja olemisesta.

Niiden ymmärtäminen vaatii pysähtymistä ja aikaa ja sitähän nykyihmisellä ei enää ole. Ajan menettämisen myötä on menetetty myös vapaus. Aika ja vapaus kuuluvat yhteen. Vain vapaa ihminen on vapaa ajattelemaan Heideggerin tarkoittamassa mielessä.

Heidegger kuvaa aikamme ihmistä *jalansijansa menettäneenä*, Eliade kuvaa hänen olevan *historian vanki*. Tässä lienee kysymys samasta henkisen orientoitumisen piirteestä, tarkasteltuna toisaalta filosofin, toisaalta uskontotieteilijän perspektiivistä. Nykyhetkessä ja samalla ajattomuudessa elämisen menetyksestä on molemmissa kysymys.

Entä tämä onnellisuuden teema?

Voi myös kysyä: Jos entiset ihmiset olivat enemmän läsnä elämänsä todellisuudessa ja paremmin kykeneväisiä päästämään irti maallisesta ja me enemmän psyykemme ja suuryhteiskunnasta ohjautuvan virtuaalimaailman pyöriteltävinä, niin mitä me oikeastaan olemme menettäneet? Ja kuinka paljon arvoa näillä loputtomilla ajatuksen ja tunnelmien kiemuroilla mahtaa elämämme todellisuuden kannalta olla?

On selvää, että yhteisö ja yhteiskunta tarvitsee yhdessä koottua tietoa pysyäkseen hallinnassa. Mutta onko yhteiskunnista tullut niin suuria, etteivät ne enää voikaan pysyä hallinnassa? Onko niiden jatkuvuuden ja säilymisen ainoa mahdollisuus itse asiassa se, että ne pyrkivät näivettämään yksilöiden henkisyiden ja samalla mahdollisuudet itsenäisenä subjektina toimimiseen?

Lopuksi voin vain nöyrästi ihmetellä:

Mitä Ossian Kuusinen mahtoi tarkoittaa ja miten minun pohtimani suhteutuu siihen? Erilaisia aikoja me ainakin elimme, mutta ihmisyyden pohja pysyy samana. Ossianin kysymykset lähtevät hänen ajastaan ja minun kysymykseni minun ajastani. Ehkä niissä on kuitenkin jotakin samaa, samoja alkulähteitä mielen perukoilta. Siltä minusta ainakin tuntui.

Sanoja ja käsitteitä

a priori: Ennen kokemusta; *a posteriori*, kokemuksen jälkeen.

Animismi: *Tieteen termipankki* määrittelee animismin seuraavaan tapaan: Tutkimushistoriaan kuuluvalla termillä tarkoitetaan kuvitelmia ihmisiin, eläimiin, kasveihin, jopa elottomiin olioihin ja ilmiöihin kuuluvista sieluista. Tällainen sielu on ikään kuin olion varsinainen "itse" tai "minä", ja se saattaa poistua tilapäisesti esimerkiksi unessa, hurmostilassa, säikähdettäessä, sairastuttaessa tai pysyvästi kuoleman tai tuhoutumisen tapahtuessa. Sieluja voi samassa oliossa olla useita. Kuoleman katsotaan toisinaan johtuvan juuri siitä, että sielu poistuu eikä syystä tai toisesta palaa ajoissa takaisin. Sielunpalautusmenot ovat tärkeä osa varhaiskantaista taudinparannustekniikkaa. Erilaisia sielukuvitelmia liittyy ihmisen peilikuvaan, varjoon tai havaintoon, että elämä loppuu hengityksen lakatessa tai veren vuotaessa kuiviin. Poistunut henki tai veri edustaa sielua; monet muutkin ihmisruumiin osat ja elimet on käsitetty sielun olinpaikoiksi. On myös käsityksiä, joiden mukaan sielu näyttäytyy ihmisen ulkopuolella eläimenä: hiirenä, lintuna, perhosena, joka poistuu ihmisen suun kautta ja harhailee ruumiin ulkopuolella esimerkiksi unen aikana ja poistuu lopullisesti kuolemassa (kuoleman jälkeen se voidaan nähdä esimerkiksi haudalla muistajaisriittien yhteydessä).¹⁹⁵

¹⁹⁵ <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Folkloristiikka> :animismi.

Intuitio: Välitön tajuaminen, näkemys, välitön sisäinen oivallus, todellisuuden aukeaminen.¹⁹⁶

Keskus: Kaupunki ylimpänä kaupunkien hierarkista verkostoa, jossa on eritasoisia keskuksia. Hierarkian valtionsisäisenä ylimmäisenä keskuksena on yleensä pääkaupunki. Keskuksen käsitteellisenä vastaparina on periferia.

Käsite: ei ole sama kuin sana. Sana on merkki. Käsite on olemassa ilman sanaa. Sana viittaa käsitteeseen. Siihen voi viitata myös kuva.

Myös eläin ja lapsi hahmottavat käsitteillä. Käsite on pienten ja suurten kokonaisuuksien hahmottamista todellisuudesta. Kuin pieniä karttoja tai pohjapiirroksia siitä, miten todellisuuden eri puolet liittyvät toisiinsa tietyssä rajatussa kohteessa.

Kulttuuri ja kokemusmaailma: Antropologiassa kulttuurilla tarkoitetaan ihmisyyhteisön jäsenille ominaista opittua käyttäytymistä, yhteisöllisiä perinteitä (tapoja, sosiaalisia suhteita) sekä niiden aineellisia ja esineellisiä ilmenemismuotoja (kulttuurin välineitä)¹⁹⁷. Käytän kulttuurin käsitteen kehikkoa lähinnä siitä näkökulmasta, että kulttuuri on elämisen tapaa ja tapaa hahmottaa todellisuus. Se on tapaa tarkastella todellisuutta, olla ja toimia siinä, se on tapaa painottaa asioita ja niiden eri puolia.

Voisi toisaalta myös sanoa, että tarkastelen yleisen kulttuurin määritelmän sisältämiä asioita *kokemusmaailman* käsitteen näkökulmasta. Eli tässä tapauksessa: kulttuuri on se alue, joka on avattu todellisuuteen ja kokemusmaailma on sen alueen sisällön rajaamista.

¹⁹⁶ Annukka Aikio 1982.

¹⁹⁷ Sarmela 1993, 12.

Määrittelen *kokemuksen* yksilön mentaaliseksi tavaksi ottaa maailma vastaan. Tätä tapaa ohjaavat ihmisen kulttuurissaan omaksumat käsitteet ja merkitykset sekä hänen yksilöllisestä historiastaan johtuvat reagointimallinsa. Kokemus voi sisältää mielen ja aistien koko potentiaalia ideoista psyykkisiin ja fyysisiin tuntemuksiin: nimittäin ne niistä, jotka ovat läsnä kulloisessakin maailman vastaanottamistilanteessa. Keskittymisen tavasta riippuu, millaiset mielen potentiaalit ovat kokemisessa läsnä: äärimmäistä tarkkaavaisuutta vaativa tehtävä sulkee tehtävään nähden ulkopuolisen maailman kokemisen pois, oman mielen tilojen ja muistiin varastoituneiden kokemusten havainnointi käyttää eri tavalla mentaalisia apuneuvoja kuin kokemus, johon liittyy sen toteaminen, että on kylmää ja että on lähdettävä liikkeelle pysyäkseen lämpimänä.¹⁹⁸

Kulttuurin ja kokemusmaailman yhteys ilmenee kokemusmaailman suuntautuneisuudessa, millä tarkoitan sen tapaa valita keskeiset alueet ihmiselämän erilaisista mahdollisuuksista ja elämänpuolista, joiden määrän voi katsoa teoriassa olevan rajaton. Kokemusmaailman suuntautuneisuutta ilmentävät ne keskeiset mallit, joiden avulla elämää tarkastellaan. Yksilöt omaksuvat kasvaessaan lapsesta aikuisuuteen nämä mallit, ja ne hallitsevat yksilöiden kokemusmaailmaa tietynlaisina keskittymisen tapoina ja valintataipumuksina.

Erik Allardt kirjoittaa tästä samasta asiasta, että ”ihmiset ja ryhmät sopeutuvat ympäristöihinsä käsitejärjestelmiensä avulla, mutta sama ympäristö voidaan kohdata erilaisten käsitejärjestelmien avulla”. Hän viittaa A.F.Wallaceen, jonka mukaan kulttuurien erilaisuus kuvastuu juuri käsitejärjestelmien erilaisuudessa. Wallace vertaa kulttuureja sokkeloa kuvaavaan karttaan. Kulttuuri tarjoaa merkkejä ja ohjeita sokkelossa kulkemiseen.¹⁹⁹

Käsite ja käsitteiden erilaiset järjestelmät ovat tässä mielessä kulttuurin omaksuma hahmotelma, malli, kartta todellisuudesta. Se on kulttuurin jäsenten omaksuma hahmotelma asiaintilasta ja osa maailmankuvaa.

¹⁹⁸ Enemmän kokemusmaailman ja kokemuksen käsitteistä ks. Lettinen 2004.

¹⁹⁹ Allardt 1983, 34; Wallace 1970.

Kieli ja käsitteet myös ohjaavat yksilöiden kokemusta, ajattelua ja toimintaa tiettyyn suuntaan ja kuvastavat heidän maailmaansa jäsentäviä perussuhteita. Tässä mielessä käsitteiden omaksuminen ei tarvitse välttämättä olla tietoista, vaan käsitteet kuvaavat kulttuurin jäsenten tapaa toimia ja olla suhteissa toisiinsa ja ympäristöönsä. Tällaisten käsitteiden sisältö heijastelee yhteisön omaksuman elämäntavan painottumista, kulttuurin suuntautuneisuutta.

Luontoistalous: Kulttuurimuoto, jossa talouden perustana ovat kalastus, metsästys, keräily ja pienimuotoinen viljely ja karjanhoito.

Länsimainen kulttuuri: Teollisen vallankumouksen jälkeinen kulttuurimuoto Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa. Keskeisinä talouden moottoreina ovat rahallinen hyöty ja tekniikan kehitys.

Oleminen: Olla olemassa. Heideggerin mukaan filosofia on ajattelua ja tämä ajattelu on olemisen ajattelua. Itse hän pohti olemista monisataasivuisessa teoksessa *Oleminen ja aika*, joka lasketaan länsimaisen filosofian tärkeimpiin teoksiin kuuluvaksi.

Metafysiikka: Kreik. *tōn metá tá physiká*, fysiikan jälkeen. Filosofia, joka tutkii olemisen ja tapahtumisen yleisintä luonnetta ja perussyitä; Kokemuksen takainen, aistikokemuksen ylittävä.²⁰⁰

Mystiikka: Kreik. *mystikós*, salaperäinen. Uskonnollisen elämän muoto, joka korostaa sielun välitöntä yhteyttä jumaluuden kanssa.²⁰¹

²⁰⁰ Annukka Aikio 1982.

²⁰¹ Annukka Aikio 1982.

Mystismi, mystisyys: Ajatuskanta, jonka mukaan todellisuuden sisintä olemusta ei voi käsittää ymmärryksen vaan sisäisen näkemyksen, intuition avulla.²⁰²

Myytti: Kreik. *mýthos* jumalaistaru, kertomus jumalista tai jumalolennoista; tarunomainen asia, kertomus tai satu.²⁰³

Myytit kuuluvat uskonnolliseen maailmankuvaan. Ne ovat usein kertomuksia suuren alkuaajan eli maailman luomiskauden perustavanlaatuisista tapahtumista ja jumalten esikuvallisista teoista, joiden ansiosta maailma, luonto ja kulttuuri syntyivät ja saivat yhä vaikuttavan järjestyksensä. Myytti ilmentää ja vahvistaa yhteisön arvoja ja normeja ja tarjoaa käyttäytymismalleja. Myytin rituaalinen esittäminen on maailmanjärjestyksen puolustamista: pyhiä esimerkkitapahtumia jäljittelemällä maailmaa estetään sortumasta kaaokseen.

Luovan alkutapahtuman toistamisella tuodaan se nykyhetkeen ja myös sen tulos - esimerkiksi taudin parantaminen - saadaan aikaan tässä ja nyt.²⁰⁴

Todellisuus: Sisältää kaiken olemassa olevan.

Maailma: Kollektiivinen kokonaiskuva todellisuudesta tai yksilön kokonaiskuva todellisuudesta. Nämä ovat käsitteiden avulla luotuja kartoja, kuvia todellisuudesta.

Maailmankaikkeus: Jos tarkoitamme maailmankaikkeudella kaikkea, mitä on, tällöin määritelmän mukaisesti ei voi olla toisia maailmankaikkeuksia. Kosmologiassa sana maailmankaikkeus viittaa kuitenkin ympärillämme näkyvään aika-avaruusjatkumoon, joka on

²⁰² Annukka Aikio 1982.

²⁰³ Annukka Aikio 1982.

²⁰⁴ www.tieteentermipankki.fi.

täynnä galakseja. Ei ole mitään syytä olla varma, että sanan tässä merkityksessä oma maailmankaikkeutemme olisi ainoa.²⁰⁵

Ihminen voi *kokea, tiedostaa, ymmärtää ja käsittää* eli käsitteellistää. Nämä todellisuuden vastaanottamisen tavat ovat erilaisia. Jonkin asian voi ymmärtää, vaikkei sitä pystyisi käsitteellistämään eli ankkuroimaan sanoihin tai kuviin. Samoin voi asian kokea, vaikka ei sitä tiedosta. Voi tiedostaa, vaikkei ymmärrä. Voi käsittää, vaikkei ymmärrä. Voi käsittää, vaikka ei koe. Mutta ei voi ymmärtää, jollei koe. Eikä voi ymmärtää, jollei tiedosta.

Nämä käsitteet ovat siis joltisenkin hierarkisessa järjestyksessä, vaikka ovatkin toisaalta luonteeltaan erilaisia, eivätkä arvonsa suhteen vertailtavissa keskenään.

Suuryhteiskunta: Tarkoitan tällä keskitetyn yhteiskunnan laajoja rakenteita, vallitsevia ideoita ja instituutioita.

Totuus: Todellisuutta vastaava käsitteellinen konstruktio. Koska todellisuus on monimutkainen ja sitä voidaan tarkastella eri perspektiiveistä, voidaan samasta ilmiöstä muotoilla erilaisia totuuksia, jotka pitävät paikkansa rajatuilla ehdoilla.

Vauhtikone, vauhtiväline: Fyysisen tai psyykisen toiminnan kiihdyttämiseen kehitetty laite. Juice Leskinen on määritellyt tämän käsitteen oivallisesti samannimisessä kappaleessaan vuodelta 1976.
<https://youtu.be/57PV9hcSLGg>.

Virtuaalinen: Fysiikassa periaatteessa mahdollinen, useimmiten silti epätodellinen, mutta hyödyllinen jonkin ilmiön selityksessä tai sitä

²⁰⁵ Rovelli 2019, 185.

koskevissa laskelmissa. Sana *virtuaalinen* perustuu myöhäislatinan adjektiiviin *virtualis* (voimia omaava). Suomen kielessä sen synonyymi on *näennäinen*. *Virtuaalitodellisuuden* synonyymejä ovat *tekotodellisuus* ja *lunetodellisuus*. Tietotekniikassa virtuaalitodellisuudella tarkoitetaan tietokonesimulaation tuottamien aistimusten avulla luotua keinotekoisia ympäristöä. Itse käytän käsitettä mainitussa laueammassa merkityksessä.²⁰⁶

SKS:n vuonna 2020 julkaiseman teoksen *Virtuaalinen kotiseutu* esittelytekstissä kerrotaan: Arkikokemuksen muuttuessa myös ihmisten käsitys omasta kotoisuuden piiristä on saanut uusia sisältöjä. Internet on uusi kotoisuuden osa-alue. Monelle se on kuin yksi koti. Siellä kulutetaan vapaa-aikaa, tavataan ystäviä ja viihdytään. Se on myös työympäristö. Verkon foorumit ja sosiaalisen median palvelut ovat olemukseltaan virtuaalisia; ne eivät ole olemassa samalla tavoin kuin käsin kosketeltava elämysympäristö. Silti ne ovat elinpiirimme olennainen osa. Etenkin nuorille verkon palvelut ovat tärkeä osa elämää. Internetissä on tärkeitä paikkoja, siellä tapahtuu kiinnostavia asioita, ja siellä kulutetaan mielellään aikaa. Se on virtuaalinen kotiseutu.

²⁰⁶ Aikio 1982; www.kotus.fi ; www.tieteentermipankki.fi/ ; <https://termipankki.fi/tepa/fi/> ; www.wikipedia.org.

Arkistot, kirjeet, haastattelut, kirjallisuus

Haastattelut Kustavissa väitöskirjaa varten:

Haastattelijana Eva Lettinen. Haastateltavien henkilöllisyys on useiden käsittelyssä olleiden aiheiden arkaluontoisuuden takia salattu. Turun yliopiston Saaristomeren tutkimuslaitos, kuuntelu ja käyttö vain tekijän luvalla:

H1/93 nainen, syntynyt n.1910. Kesto 1 tunti.

H2/93 nainen, 1900. Kesto 1 tunti. Litteroitu.

H3/93 nainen, 1910. Kesto 1 tunti. Litteroitu.

H4/93 nainen, 1920. Kesto 2 tuntia.

H5/93 nainen, 1910 ja mies, 1910. Kesto 2 tuntia. Litteroitu.

H6/93 mies, 1910. Kesto 2 tuntia.

H7/93 nainen, 1920. Kesto 1 tunti.

H8/93 nainen, 1910 ja mies 1910. Kesto 3 tuntia. Litteroitu.

H9/93 nainen 1910. Kesto 2 tuntia.

H10/93 mies 1910. Kesto 2 tuntia.

H11/94 nainen, 1920. Kesto 2 tuntia. Litteroitu.

H12/94 nainen, 1920. Kesto 2 tuntia.

H13/94 mies, 1910. Kesto 2 tuntia. Litteroitu.

H14/95 mies, 1930. Kesto 3 tuntia.

H15/95 mies, 1920. Kesto 5 tuntia.

H16/95 nainen, 1920. Kesto 1 tunti. Litteroitu.

H17/95 nainen 1920. Kesto 1 tunti. Osittain litteroitu.

H18/95 mies, 1950. Kesto 2 tuntia.

H19/95 nainen 1910. Kesto 4 tuntia. Litteroitu.

H20/95 mies, 1920. Kesto 3 tuntia.

H21/95 nainen, 1930. Kesto 1 tunti.

H22/95 nainen, 1950. Kesto 2 tuntia.

Arkistot:

Turun yliopiston suomen kielen äänitearkiston haastattelunauhat
Kustavista:

TYSKÄ 25,26/54. Ossian Kuusinen s.1870 Lokalahdella ja Fanni
Lehmusvaara s.1870. Haastattelijana Osmo Ikola. Myös littera.

TYSKÄ 22,23/54. Verner Lindroot s.1880, Ellen Lindroot s.1880, Mikko
Virtanen s.1880. Haastattelijana Osmo Ikola. Myös littera.

TYSKÄ 911/67. Ossian Kuusinen s.1873 Lokalahdella. Haastattelijoina
K. ja S. Viitanen.

TYSKÄ 914/67. Teofilus Valtonen s.1896, Siiri Valtonen s.1900. Ossian
Kuusinen. Haastattelijoina S. ja K. Viitanen.

TYSKÄ 913/67. Ossian Kuusinen. Haastattelijoina S. ja K. Viitanen.

TYSKÄ 912/67. Edellinen haastattelu jatkuu.

TYSKÄ 1125/68. Ossian Kuusinen. Teofil Valtonen s.1896 ja Siiri
Valtonen s.1900. Haastattelijana Leena Koillinen.

TYSKÄ 1120/68. Daavid Fribergin haastattelu jatkuu. Ossian Kuusinen.

Mainitut Ossian Kuusisen haastattelut on litteroitu *Ossian Kuusisen
maailma* -teosta varten, litteroijana Tuula Särkilahti, tekijän hallussa:

TYSKÄ 911, 912, 913 ja 914a. Ossian Kuusinen. Haastattelijoina S. ja K. Viitanen. Kustavissa 1967.

TYSKÄ 1120b, 1125a ja 25. Ossian Kuusinen. Haastattelijana Leena Koillinen. Kustavissa 1968.

TYSKÄ 25 ja 26. Ossian Kuusinen. Haastattelijana Osmo Ikola. Kustavissa 1954.

Ikola, Osmo ja Alhoniemi, A., Kansakielen näytteitä 2, Kustavin murretta. Suomen kielen seura. Turku 1964. (Nauhoista TYSKÄ 19, 25, 26/54.)

Ahokas, Teuvo (haastattelija), Tarinahaastattelu Kustavin Kiparluodossa 1994. Haastateltavina Tapani Aapola, Reino Vesili ja Paavo Laaksonen. Kesto 2 tuntia. Myös tekijän hallussa.

Helmi 2016 - 2020. Kirkkoherra Esko Helmen kirjeet tekijälle vuosilta 2016 – 2020. Esko Helmi palveli kirkkoherrana Kustavissa vuodesta 1969 lähtien joitakin vuosia ja tuli tuntemaan Ossian Kuusisen henkilökohtaisesti. Tekijän hallussa.

SKVR, Suomen kansan vanhat runot. <https://skvr.fi/>

Haastattelut Radio- ja elokuvadokumentteja varten:

Radiodokumentti *Saaristolaiskylän naiset*. 40 min. Käsikirjoitus ja haastattelut Eva Lettinen. Haastateltavina Kustavissa Alli Lundström, Tyyne Nurmi, Aili Keskievari ja Anja Lundgren. Yleisradion 3-verkossa 1993.

Elokuvadokumentti *Iniön vanhat venemestarit* 35 min. Käsikirjoitus, haastattelut ja ohjaus Eva Lettinen. Haastateltavina Oiva Holmroos ja

Erik Salminen. Kuvaus, musiikki ja editointi Aapo Lettinen. 2007. Ensi-ilta Iniössä 2007. DVD 2014. Linkki elokuvaan on tulossa Raakun kotisivuille <http://www.raakkukustannus.fi>.

Elokuvadokumentti *Verkko* saariston verkkoperinteestä. 60 min. Käsikirjoitus, haastattelut ja ohjaus Eva Lettinen. Haastateltavina Kustavissa ja Iniössä Lyyli Siivonen, Gösta Lindberg ja Kerttu Summe. Kuvaus, musiikki ja editointi Aapo Lettinen. 2012. Ensi-ilta Iniössä 2014. DVD 2014. Linkki elokuvaan on tulossa Raakun kotisivuille <http://www.raakkukustannus.fi>.

Elokuvadokumentti *Saaristolaiskylä kestävän ympäristösuhteen esimerkkinä*. 90 min. Käsikirjoitus, haastattelut ja ohjaus Eva Lettinen. Haastateltavina Kustavissa ja Iniössä Lyyli Siivonen, Gösta Lindberg ja Kerttu Summe. Kuvaus, musiikki ja editointi Aapo Lettinen. 2013. Ensi-ilta Kustavissa 2014. DVD 2014. Linkki elokuvaan on tulossa Raakun kotisivuille <http://www.raakkukustannus.fi>.

Jokela 2014. Kirkkoherra Raimo Jokelan haastattelu elokuvadokumenttia varten Kustavissa 2014. Raimo Jokela palveli kirkkoherrana Kustavissa vuosina 1985 – 2014. Haastattelijana Eva Lettinen, kuvaajana Aapo Lettinen.

Kirjallisuus:

Aikio, Annukka (toim.), Uusi sivistyssanakirja. Uusinut Rauni Vornanen. Suomen kielen sanakirjat 1. Otava, Helsinki 1982.

Armstrong, Karen, Jumalan historia. 4000 vuotta juutalaisuutta, kristinuskoa ja islamia. *A history of God – the 4000-year quest of*

judaism, cristianity and islam, 1993, suom. Markku Päckilä. Ajatus Kirjat, Gummerus. Jyväskylä 2007.

Myyttien lyhyt historia. *A short history of Myth*, Edinburgh 1988, suom. Marja Haapio. Tammi, Helsinki 2005.

Bashoo, Alati matkalla. Matkakertomuksia, päiväkirjoja, runoja. 1689. Basam Books, Helsinki 2012.

Bear Heart, The wind is my mother. The life and teachings of a native american shaman. Molly Larkin (toim.). Berkley Books, New York 1998.

Bell, Marja-Liisa (toim.), ”MA”, tila-aika Japanissa näyttelyn luettelo. Helsingin kaupungin taidemuseon julkaisuja n:o 2. Helsinki 1981.

Bloom, William, Uuden henkisyyden voima. Tie myötätuntoon ja oman kutsumuksen toteuttamiseen. *The Power of Modern Spirituality*, Great Britain 2011, suom. Tapani Heinonen. Basam Books, Helsinki 2013.

Bregman, Rutger, Hyvän historia. Ihmiskunta uudessa valossa. *De meeste mensen deugen. Humankind. Holland 2019*, suom. Mari Janatuinen. Atena Kustannus, Helsinki 2020. Epub.

Donner, Jörn ja Vikström, John, Elämme, siis kuolemme. Keskustelukirjeitä. Kirjapaja, Helsinki 2002.

Einstein, Albert, *Strange is our situation here on earth*. Teoksessa Jaroslav Pelikan (toim.), The World Treasury of Modern Religious Thought. Boston 1990. Luettavissa esim. www.archive.org.

Eliade, Mircea, Ikuisen paluun myytti. Kosmos ja historia. *Le Mythe de l'éternel retour: archétypes et répétition*. Éditions Gallimard 1949, suom. Teuvo Laitila. Loki-Kirjat, Helsinki 2010.

Harva, Uno, Varsinais-Suomen henkistä kansankulttuuria. Varsinais-Suomen historia III,1-2. WSOY, Helsinki 1935.

Suomalaisten muinaisusko. Alkuperäisteos WSOY 1948. 2. uudistettu laitos, Kirjokansi 158. Suomalaisen kirjallisuuden Seura, Helsinki 2018.

Elämänpuu, uskontotieteellisiä tutkielmia. Kirjokansi 211. Alkuperäislaitos ilmestyi tekijänimellä Uno Holmberg vuonna 1920. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2019.

Gadamer, Hans-Georg, Truth and Method. *Wahrheit und Methode*, 1960, transl. Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall. New York, Continuum 1999.

Ymmärtämisen kehästä. *Vom Zirkel des Verstehens*, 1959, suom. Ismo Nikander. Niin et näin 3/2002: 66-69. Eurooppalaisen filosofian seura.

Heidegger, Martin, Kirje ”humanismista” sekä Maailmankuvan aika. *Brief über den ”Humanismus” & Die Zeit des Welbildes* (1947, 1938), suom. Markku Lehtinen. Tutkijaliitto, Helsinki 2000.

Silleen jättäminen. *Gelassenheit*, Stuttgart 1959, suom. Reijo Kupiainen. Eurooppalaisen filosofian seura, Tampere 2002.

Honneth, Axel, Sosialismin idea. *Die Idee des Sozialismus. Versuch einer Aktualisierung*. Berlin 2015, suom. Arto Kuusterä ja Jussi Palmusaari. Gaudeamus, Helsinki 2018, epub.

Huuskonen, Marjut, Koko Maailman Palomestari. Julkaisussa Hullun kirjoissa: näkökulmia suomalaiseen kylähulluuteen. Kansalliskirjasto – Arto. 1986.

Häkkinen, Antti, Nälkävuodet, yhteisöt ja kuolema. Teoksessa Ilona Pajari et.al. (toim.), Suomalaisen kuoleman historia. Gaudeamus, Helsinki 2019, epub.

Jung, C. G., Unia, ajatuksia, muistikuvia. Muistiin merkinnyt ja toimittanut Aniela Jaffé. *Erinnerungen, träume, gedanken*, Walter Verlag 1961, suom. Mirja Rutanen. WSOY, Helsinki 1992.

Kärsimyksestä. Koonnut Franz Alt. Kooste Jungin eri teoksissaan esittämistä ajatuksista, suom. Maarit Arppo. Kirjayhtymä, Helsinki 1993.

Jäger, Willigis & Quarch, Christoph (toim.), Aalto on meri, mystinen henkisyys. *Die Welle ist das Meer*, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau 2011, suom. Elina Badur. Basam Books, Helsinki 2012.

Kant, Immanuel, Tapojen metafysiikan perustus. Salomaa, J. E., Kantin Siveysopilliset pääteokset. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten; 1785; Kritik der Praktischen Vernunft, 1788*, suom. J.E. Salomaa. WSOY, Porvoo 1931. Toinen painos 1990.

Kivi, Aleksis, Teokset I nide. Suuri Suomalainen Kirjakerho, Helsinki 1984.

Klein, Naomi, Tämä muuttaa kaiken. Kapitalismi vs ilmasto. *This Changes Everything: Capitalim vs. the Climat*. Klein Lewis Productions

2014, suom. Teppo Eskelinen, Kaj Lipponen ja Henri Purje. Into Kustannus, Helsinki 2015.

Knuuttila, Seppo, Kansanomainen maailmankuva. Teoksessa: Manninen, Juha, Envall, Markku ja Knuuttila, Seppo, Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. Pohjoinen, Oulu 1989.

Koski, Kaarina ja Moilanen, Ulla, Kuolema ja tuonpuoleinen. Suomalaisen kuoleman historia, toim. Ilona Pajari, Jussi Jalonen, Riikka Miettinen ja Kirsi Kanerva. Gaudeamus, Helsinki 2019, epub.

Kovalainen, Ritva & Seppo, Sanni, Puiden kansa. Ihmisille, jotka rakastavat puita ja metsiä. Uudistettu laitos. Hiilinielu tuotanto ja Miellotar, Hämeenlinna 2006.

Lappalainen, Mirkka, Jumalan vihan ruoska. Suuri nälänhätä Suomessa 1695-1697. Siltala, Helsinki 2012.

Pohjoisen noidat. Oikeus ja totuus 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa. Otava, Helsinki 2018. Epub.

Lehtinen, Torsti, Sören Kierkegaard: intohimon, ahdistuksen ja huumorin filosofi. Kirjapaja, Helsinki 1990.

Lettinen, Eva, Ympäristön hallinta ja suomalaisten ja saamelaisten kohtaaminen. Licensiaattitutkielma Turun yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa 1995. Painamaton.

Mitä puumerkit kuvaavat? Teoksessa Elsa Aaltonen, Kustavilaisia puumerkkejä. Kustavi 1999.

Ossian Kuusisen maailma (toim.). Kustavilainen kalakauppias kertoo vuosisadan vaihteen saaristolaiselämästä, työstä, elinoloista ja

maailmankuvasta. SEILI Archipelago Research Institute Publications 1, Turku 1999; PDF ladattavissa osoitteessa

<http://www.raakkukustannus.fi> sekä osoitteessa

http://www.utu.fi/erill/saarmeri/publications/seili1_selaus.pdf

Saaristolaisen kokemus omasta kulttuuristaan, eläminen merestä ja meren kanssa. Väitöskirja Turun yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa. Turun yliopiston julkaisuja sarja C, 221. Turku 2004; myös verkkojulkaisuna osoitteessa

<http://kirjasto.utu.fi/julkaisupalvelut/verkkojulkaisut/2004/C221.htm>.

Tabletille taitettu PDF ladattavissa osoitteessa

<http://www.raakkukustannus.fi>.

Lettinen, Eva ja Jaramo, Ilmo, Saaristolaismuistoja Kustavin vanhojen kertomana. Haastatteluaineistoon ja vanhoihin valokuvaan perustuva teos paikallisesta perinteestä yhdessä valokuvaaja Ilmo Jaramon kanssa. Kustavi 2006. Tabletille taitettu PDF ladattavissa osoitteessa <http://www.raakkukustannus.fi>.

Lantalainen tekee suuren tulen ja menee kauaksi lämmittelemään. Artikkeliteoksessa Aikio, Samuli; Huuskonen, Marjut; Lettinen Eva, Sukelluksia saamelaiden ja suomalaisten suhteisiin. Raakku Kustannus, Helsinki 2016. Tabletille taitettu PDF ladattavissa osoitteessa <http://www.raakkukustannus.fi>.

The Lord of the Rings. Special extended edition. J.R.R.Tolkienin samanimiseen kirjaan pohjautuen ohjannut Peter Jackson. New Line Cinema 2001.

Lönnrot, Elias, Suomen kansan muinaisia loitsurunoja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia osa 62. Helsinki 1880. Näköispainos, Salakirjat, Helsinki 2008.

Marx, Karl: Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. Osa 1: Pääoman tuotantoprosessi. *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie: Erster Band: Der Produktionsprozeß des Kapitals*, 1867. Valmistanut painoon

Friedrich Engels. Suomennos O. V. Louhivuori, T. Lehén, M. Ryömä. Edistys, Moskova 1974.

Meijer, Eva, Mistä valaat laulavat? Eläinten kiehtova kieli. *Dierentalen 2016*, suom. Mari Janatuinen. Art House, Helsinki 2018.

Mestari Eckhart, Sielun syvyys. *Deutsche Predigten und Traktate*, 1963 München, suom. Kai Pihlajamaa. Basam Books, Helsinki 2014.

Mikita, Valdur, Kantarellin kuuntelun taito. Itämerensuomalaista maailmankuvaa etsimässä. *Kukeseene kuulamise kunst. Läänemeresoome elutunnet otsimas*, Välgi metsad 2017, suom. Anniina Ljokkoi. Sammakko, Turku 2021.

Millan, Cesar & Melissa Jo Peltier, Koirakuiskaajan pentukoulu. *How to Raise the Perfect Dog – Through Puppyhood and Beyond*, New York 2009, suom. Anne Multanen. Karisto, Hämeenlinna 2011.

Millan, Cesar & Melissa Jo Peltier, Laumanjohtaja. *Be The Pack Leader*, suom. Anna Mutanen. Karisto, Hämeenlinna 2012.

Niiniluoto, Ilkka, Rationaalinen maailmankatsomus. Pitkänen, Pirkko (toim.), Näkökulmia elämänskatsomuksen muodostamiseen. Gaudeamus, Helsinki 1993.

Pietikäinen, Petteri, Kipeät sielut. Hulluuden historia Suomessa. Gaudeamus, Helsinki 2020. Epub.

Piippo, Sinikka, Kasvien maaginen maailma. Tammi, Helsinki 2019. Epub.

Pinkola Estés, Clarissa, Naiset jotka kulkevat susien kanssa. Villinaisen arkkipyypin myyteissä ja kertomuksissa. *Women who run with the wolves: myths and stories of the wild woman archetype*, 1992, suom. Nina Valtavirta. Basam Books, Helsinki 2014.

Raamattu <https://raamattu.fi/> Suomen piipiliseura yhteistyössä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kanssa.

Roberts, Monty, Hevoskuiskaaja. Opi ymmärtämään hevosta. *From my hands to yours. Ask Monty*, 2002, 2007, suom. Sini Bonke. Readme.fi, Helsinki 2018.

Rovelli, Carlo, Seitsemän lyhyttä luentoa fysiikasta. *Sette brevi lezioni di fisica*, 2014, suom. Markku Sarimaa. Tähtitieteellinen yhdistys Ursa, Helsinki 2017.

Todellisuus ei ole sitä miltä se näyttää. *La realtà non è come ci appare*, 2014, suom. Tuukka Perhoniemi. Tähtitieteellinen yhdistys Ursa, Helsinki 2019.

Ajan luonne. *L'ordine del tempo*, Milano 2017, suom. Hannu Karttunen. Tähtitieteellinen yhdistys Ursa, Helsinki 2018.

Sarmela, Matti, Kirjoituksia kulttuuriantropologiasta. Tietolipas 96. Suomen Antropologisen Seuran toimituksia 15. Suomen Antropologinen Seura ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1993.

Spengler, Oswald, Länsimaiden perikato. Maailmanhistorian morfologian ääri viivoja. *Der Untergang des Abendlandes Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte Gekürzte Ausgabe*, Itävalta 1918, suom. Ilmo Massa. Kirjayhtymä, Helsinki 1962.

Suutala, Maria, Onnellisia lehmii ja viisaita ihmisiä. Elämää saariston luontaistaloudessa ja sen muutoksia. Karprint, Huhmari 2008.

Suomalaista aatehistoriaa tsaarinvallasta Suur-Suomeen. Jumalan uskolliset: Iida (1889-1960) ja Juho (1884-1959) Kytömäki herännäisyyden ja nuoren kansakunnan palveluksessa. Karprint, Huhmari 2012.

Thich Nhat Hanh, Rauha on jokainen askel, mielellisyyden polku arjessamme. *Peace is Every Step – The Path of Mindfulness in Everyday Life*, Bantam Books 1991, suom. Mikko Mäkitalo. Tammi, Helsinki 1991.

Tuomisto, Anja, Velkuan suullisesta perinteestä. Teoksessa Anja Tuomisto (toim.), Pitkä soutu, matkalla muistettuun ympäristöhistoriaan. Religionsvetenskapliga skrifter nr 46. Åbo Akademi 1999.

Vargas Llosa, Mario, Puhujamies. *El hablador*, 1987, suom. Erkki Kirjalainen. Otava, Helsinki 1990.

Weber, Max, Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, suom. Timo Kyntäjä. WSOY, Helsinki 1980.

Vilkuna, Kustaa, Varsinaissuomalaisten kansanomaisesta taloudesta ja kulkuneuvoista. Varsinais-Suomen historia III, 2. WSOY, Helsinki 1935.

Vuoden neljännekset ja viikkolasku. Kalevalaseuran vuosikirja 40. WSOY, Helsinki 1960.

von Wright, Georg Henrik, Tiede ja ihmisjärki. Suunnistusyritys.
Vetenskapen och förnuftet, suom. Antto Leikola. Otava, Helsinki 1987.

Ihminen kulttuurin murroksessa. *Att förstå sin samtid: tanke och förkunnelse och andra försök*: 1945-1994, suom. Risto Hannula et al.
Otava, Helsinki 1996.

Minervan Pöllö. Esseitä vuosilta 1987 – 1991. Otava, Helsinki
1992.

Kuva Aapo Lettinen.